

C. PLĂCINTE – Πλακοῦντες

1. ὁ πλακοῦς „Plăcinta”

Πλακοῦς este un nume generic pentru o categorie foarte mare de plăcinte. Ele toate aveau în comun forma rotundă, cu un blat plat și alungit, iar în mijloc o proeminență largă, numită ὀμφαλός „buric”¹. Această înfățișare i-a făcut pe antici să numească πλακοῦς și un tip de nalbă cultivată, datorită asemănării dintre plantă și plăcintă². Deși de-a lungul secolelor πλακοῦς este în primul rând un termen de caracterizare pentru diverse tipuri particulare de plăcinte, nu este exclus ca, cel puțin la început, el să fi denumit un produs anume, al cărei nume a devenit apoi definitoriu pentru o întreagă categorie.

Πλακοῦς este o substantivizare a adjectivului πλακός, ὄεσσα, ὄεν „plat”, un derivat de la substantivul πλάξ,-ακός „întindere plană, platou, câmpie”, termen ce poate fi ușor apropiat de cuvinte germanice precum norv. *flag* „lărgime”, v. isl. *floga* „strat de pământ”, cu vocalism lung v. nor. *flo* „strat”, germ. *Flüche* „zid stâncos” sau, în baltică, lit. *plakanas* „plat”, *plokas* „vatră”; în latină poate fi apropiat de adjectivul *plancus* „cu picioarele plate”, formație populară cu infix nazal.

În latină numele plăcintei πλακοῦς a fost împrumutat din secolul al II -lea a. de la acuzativul πλακοῦντα în *placenta*, cu o formă deformată prin etimologie populară ce o apropia de verbul *placeo* „a plăcea”³. Πλακοῦς se moștenește în neogreacă numai cu sensul medical de „placentă”.

Importanța cuvântului în vocabularul grecesc a dus la crearea unui număr considerabil de derivați și compuși. Astfel, dintre **derivați** există atestate:

- trei forme de diminutiv, toate de dată târzie:

1. πλακοῦντιον „plăcintuță” (Arr. *Epict.* 2, 16, 26; Aët. 9, 30, 149 și 16, 140, 4; *Sch. in Porph. Abst.* 2, 16; *Sch. in Ar. Pl.* 660; *ibid.* 794; *ibid.* 999; *ibid.* 1054; *Sch. in Luc.* 17, 11; *Sch. in Pl.* R373a2 și R455c2; Anon. *Med. Alim.* 18, 1; Hsch. *s.u.* βουφόνια, δολβαί / δόλπαι, ἔμπεπτα, παίμμα, πέπανα, πόπανα; Suid. *s.u.* ἄμητα, πέμματα, πόπανα, προντούλων; *Phot. Lex. s.u.* πέμματα și πόπανα); într-un document papirologic apare scris πλακόντιον (*PLond.* 3, 964, 20 (Sec. III p.)).

2. πλακουντάριον „plăcintuță” (Str. 17, 1, 38; Arr. *Epict.* 3, 12, 11 și 3, 22, 13 și 98; *ibid.* 3, 22, 13 și 98; Chrysipp. *Tyan. ap. Ath.* 647f; *Vit. Aesop.* 63, 1; Hsch., Suid., *Phot. Lex. s.u.* λάγανα)

3. πλακουντίσκος „plăcintuță” (*EM* 533, 22)

- cinci adjective:

1. πλακουνητήριος „de făcut plăcinte” (Maria *Alch. ap. Zos. Alch.* 2, 236, 5)

2. πλακουνητήριος „ca o plăcintă” (Chrysipp. *Tyan. ap. Ath.* 647d)

3. πλακουνητικός „ca o plăcintă” (Phan. *Hist.* 44, 3 *ap. Ath.* 58e; Hdn. *Gr. Philet.* 118, 7; *Sch. in Ar. Pl.* 1054, 2; Hsch. *s.u.* πέμματα)

¹ Spre deosebire de turtele πόπανα care aveau în general mai multe astfel de proeminențe.

² Cf. *infra*. Phan. *Hist.* 44, 3 *ap. Ath.* 58e.

³ *V. placenta* III, B, 1.

4. πλακούντινος „de plăcintă” (despre turta ἔλατρον¹) (*SIG* 57, 36 (Milet, sec. V a.))
5. πλακουντώδης „în formă de plăcintă” (Thphr. *HP* 4, 10, 4; Philem. *ap.* Ath. 646c; Ath. 646c; *Sch. in Ar. Ach.* 246a/b/c; *id.* *Pax* 1195; *id.* *Au.* 567, 3; Hsch. *s.u.* ναστός, πέλανον, στακτικόν, τευθίς)

- două substantive:

1. πλακουντάριος „bucătar de plăcinte” (*IG* 3, 3, 115 (Piraeus); *MAMA* 3, 697 (Corycus); *Vit. Aesop.* (G) 63, 3; *Pall. h. Laus.* 7, 4, 8; *Leont. N. u. Sym.* 31)
2. πλακουντᾶς „bucătar de plăcinte” (*POxy.* 1, 495, 7 (sec. IV p.))

Compuși: a. doi cu primul element πλακοῦς

1. πλακουντοποιικός „care tratează despre prepararea plăcintelor” (Ath. 643e)
2. πλακουντοποιός ca adjectiv, „referitor la coacerea plăcintelor” (Sopat. 4, 1 Kaibel *ap.* Ath. 644c); ca substantiv „brutar de plăcinte” (*Sammelb.* 984, 6 (sec. I p.); *PKlein. Form.* 967 (sec. VI p.); *Chrys. In Mat.* 58, 659, 58; *id. In Corinth. II* 61, 506, 48; *id. In Coloss.* 62, 348, 11; *Geo. M. Chro.* 351, 17; *id. Chro. b.* 110, 413, 49)

b. șase cu al doilea element πλακοῦς

1. ἀπλάκουντος „lipsit de plăcinte” (Pl. *Com. fr.* 113, 2 Kock *ap.* Ath. 644a)
2. κλουστροπλακοῦς tip de plăcintă, = *clustrum* (= *crustulum*²) (Chrysipp. *Tyan. ap.* Ath. 647f)
3. κοπτοπλακοῦς tip de plăcintă, = κοπτή³ (Chrysipp. *Tyan. ap.* Ath. 647f)
4. μηλοπλακοῦς „plăcintă de mere sau gutui”⁴ (*Gal. De alim. fac.* 6, 603)
5. μηλοπλακούντιον „plăcintă de gutui” (Paul. *Aeg.* 3, 37, 6; *id.* 7, 11, 29)
6. φιλοπλάκουντος „iubitor de plăcinte” (*Com. Adesp.* 31, 1 Demianczuk *ap.* Ath. 644a)

- un nume propriu:

Πλακουντομύων „mâncător de plăcinte”, poreclă a unui parazit (Alciphr. 3, 31, 1)

- un verb denominativ:

πλακουντοφάγω „a mânca plăcinte” (Hsch. *s.u.* να[υ]στοφαγεῖν)

Cele mai vechi atestări ale numelui plăcintei πλακοῦς datează din secolul al V-lea a. Apare în aceeași perioadă cu πόπανον, dar este posterior lui πέμμα și μᾶζα. Una dintre deosebirile față de celelalte trei tipuri de dulciuri este că πλακοῦς pare să fie, cel puțin în secolele V-IV a., un produs prin excelență „profan”⁵, în opoziție cu caracterul religios pe care

¹ *V.* ἔλατρον II, A, b, 5.

² *V.* *crustulum* III, B, 9.

³ *V.* κοπτή II, C, 36.

⁴ *V.* μηλοπλακοῦς / μηλοπλακούντιον II, C, 48.

⁵ Doar câteva atestări vorbesc explicit despre πλακοῦς într-un context sacru în această perioadă: o inscripție de cult din Milet datată în secolul al V-lea a.: (Sokolowski 1, nr. 43, 2) πλακ[όν]τα...; un vers din piesa *Ploutos* a lui Aristofan, unde se sugerează că πλακοῦς era coaptă în onoarea zeului Hermes: (*Ar. Pl.* 1126) οἶμοι πλακοῦντος τοῦ ἵ τετραδί πεπεμμένου (a patra zi din lună era închinată zeului); numele plăcinte este asociat unor libații și la istoricul din secolul al IV-lea a. Phanodemos (*Phanod. fr.* 13, 8). La acestea s-ar mai putea adăuga un context, nesigur însă: într-un fragment din piesa *Poetul* (Ποιητής) a lui Platon Comical este posibil ca o divinitate să fie cea care se plânge că a trecut un an de când n-a mai avut parte de o plăcintă (πλακοῦς): (Pl. *Com. fr.* 113, 2 Kock *ap.* Ath. 644a) μόνος δ' ἄγευστος / ἄσπλαγχνος ἐνιναυτίζομαι πλάκουστος, ἀλιβάνωτος. Din secolul al III-lea a. atestările de acest fel devin mai frecvente, așa cum o dovedește o epigramă care pune în legătură numele plăcinte cu sacrificiul adus lui Apollo. (*cf. infra AP* 6, 155);

îl implicau în primul rând πέμμα și πόπανον, și, într-o măsură mai mică, μάζα. Începând din secolul al III-lea a. πλακοῦς poate caracteriza deopotrivă și nume de turte sacrificiale.

În secolul al V-lea a. πλακοῦς este un termen utilizat aproape exclusiv în comedie. Este preferat de comici pentru implicațiile metaforice pe care le putea presupune. Forma plăcintei, cu o protuberanță în mijloc (ὀμφαλός), era un prilej pentru a sugera imagini din cele mai diverse, în special cu conotații erotice. O dovedesc mai multe fragmente din Aristofan și contemporanii lui.

Într-un dialog dintre Lamachos și Dikaiopolis din piesa *Cavalerii* (Ἰππῆς) a lui Aristofan este sugerată excrescența (ὀμφαλός) de pe suprafața plăcintei prin comparație cu cea numită identic de pe scut: (Ar. *Eq.* 1124-5) Λα· φέρε δεῦρο γοργόνωτον ἀσπίδος κύκλον / Δι· κάμοι πλακοῦντος τυρόνωτον δὸς κύκλον. Nu este exclus ca aici să fie vorba de un tip particular de plăcintă numit ἐπικύκλιος¹. Reiese în același timp din context că este o plăcintă dulce, cu brânză și ulei.

Conotația metaforică este evidentă din numeroase alte pasaje. Într-un fragment din piesa *Comeseni* (Δαιταλείς) a aceluiași autor este menționată o plăcintă de câștigare a bunăvoinței celuiilalt, pe nume πλακοῦς χαρίσιος²: (Ar. *fr.* 211 Kassel-Austin *ap.* Ath. 646b) πέμψω πλακοῦντ' <ἐς> ἐσπέραν χαρίσιον. Ea era trimisă iubitului sau iubitei pentru a solicita o „favoare” (χάρις), probabil de natură sexuală, plăcinta având o formă sugestivă, de πέος sau de κύσθος, în funcție de persoana căreia i se solicita această favoare. O dovadă incontestabilă pentru aceasta vine dintr-un fragment, păstrat la Athenaios, din piesa *Phaon* (Φάων) a lui Platon Comicul, unde gândurile ascunse ale femeilor, după ce au băut vin, sunt materializate în nume de dulciuri. Una dintre acestea este (Pl. *Com. fr.* 174, 8 Kock *ap.* Ath. 441b) πλακοῦς ἐνόρχης „plăcintă prevăzută cu organe genitale”. Tot o „plăcintă” este motiv de nostalgie pentru o epocă apusă în discursul Praxagorei din *Adunarea femeilor* (Ἐκκλησιαζούσαι) a lui Aristofan, trimițând probabil la o imagine similară (Ar. *Ec.* 223a).

O conotație similară a lui πλακοῦς reiese și dintr-un pasaj din *Acharnienii* (Ἀχαρνῆς) lui Aristofan. Aici un vestitor îl anunță pe Dikaiopolis că întreg aranjamentul pentru un banchet este gata; sunt puse în ordine scaunele, mesele, pernele, sunt aduse coroane și parfum și sunt servite plăcinte (πλακοῦντες), lângă care nu lipsesc curtezanele (Ar. *Ach.* 1089-93). Acestea sunt definite metaforic chiar de numele plăcintelor, sugerându-se că sunt „dulci” și „întinse” (πλακοῦς este o substantivizare a lui πλακοίεις „plat”)³.

De asemenea, în *Pacea* (Εἰρήνη) o plăcintă (πλακοῦς) și o turtă cu susan (σησαμη)⁴ sunt privite ca preludiv pentru dragoste, într-o scenă în care un sclav îl încurajează pe Trigeu să se bucure într-un pat de nuntă de o copilă „gata spălată” și τὰ τῆς πυγῆς καλά: (Ar. *Pax* 869-90) ὁ πλακοῦς πέπεπται, σησαμη ξυμπλάττεται / καὶ τᾶλλ' ἀπαξάπαντα τοῦ πέους δὲ δεῖ. Este de remarcat și asocierea lui πλακοῦς cu πέος, trimițându-se astfel la proeminența ὀμφαλός. În finalul aceleiași piese, într-un context evident erotic, Trigeu pleacă alături de Opora, zeița fructelor materializată în piesă sub forma unei frumoase femei, promițând că, dacă ceilalți îl vor urma, „vor mânca și ei plăcinte”: (*ibid.* 1359) πλακοῦντας ἔδεσθε.

Nu în ultimul rând, pentru a întări sensul metaforic pe care îl avea πλακοῦς, poate fi adus în discuție și un pasaj din comedia *Ploutos* (Πλοῦτος). Aici o bătrână i se plânge sicofantului Chremylos că tânărul de care avea grijă în schimbul unor „favoruri” întoarse de acesta, o dată îmbogățit, nu mai vrea să audă de ea. Pentru a-l îndupleca ea îi trimite o plăcintă (πλακοῦς) și alte dulciuri (τραγήματα): (Ar. *Pl.* vv. 995-6) ἐμοῦ γὰρ αὐτῷ τὸν πλακοῦντα τουτοῖ / καὶ τᾶλλα τὰπὶ τοῦ πίνακος τραγήματα. Și aici ar putea fi vorba de o

¹ V. ἐπικύκλιος II, C, 23.

² V. χαρίσιος II, C, 77.

³ Pentru o analiză a întregului fragment *u. s.u.* ἄμυλος II, C, 5.

⁴ Susanul avea potrivit anticilor valori afrodisiace, *u. σησαμη* II, A, a, 40.

πλακοῦς χαρίσιος, ce încerca să reaprindă „focul” tânărului. Acesta îi respinge însă propunerea trimițându-i înapoi o plăcintă cu lapte numită ἄμης¹, probabil cu un rol invers față de πλακοῦς.

Pe lângă nuanțele metaforice, nu puține sunt fragmentele în care πλακοῦς are doar rol culinar, sugerând de fiecare dată un produs de patiserie foarte dorit. Un fragment din Telecleides, predecesor al lui Aristofan, sugerează că ar fi fost o plăcintă sau un tip de pâine foarte apreciată, servită fierbinte împreună cu o mâncare de iepure: (Telecl. *fr.* 32, 1-2 Kock) φιλῶ πλακοῦντα θερμόν. În *Broaștele* (Βάτραχοι) lui Aristofan un sclav îl invită pe Herakles la banchet, spunându-i că zeița Persephona i-a pregătit o întreagă masă: pâini, piure de legume, un bou întreg, plăcinte simple (πλακοῦντες) și plăcinte κόλλαβοι (Ar. *Ra.* 507)². În *Pacea* corifeul spune că nu-i ușor să găsești plăcinte rătăcite și fără stăpân (*id.* Pax 1314).

Dimensiunile acestor plăcinte erau cu siguranță variate. În două pasaje din *Cavalerii* lui Aristofan se sugerează că erau foarte mari și era nevoie să fie tăiate înainte de a fi servite: un personaj se plânge că a primit doar o bucăciță dintr-un tip de πλακοῦς, numit πίων „cea grasă”³ (*id.* Eq. 1191 și 1219). Într-un fragment din piesa *Cei ce-și câștigă hrana de pe urma muncii propriilor mâini* Χειρογάστορες comediograful Nicophon acumulează în trei versuri nu mai puțin de douăsprezece nume de produse de patiserie, printre care și πλακοῦς (Nicopho *fr.* 15, 3 Kock *ap.* Ath. 645c).

În afară de comediografi numai medicul Hippocrates mai atestă numele plăcintei în secolul al V-lea a., atunci când o recomandă împreună cu turta cu susan σησαμῆ (scrisă cu grafia σησάμη) în combaterea unui tip de letargie (τύφος) ce-i afectează pe oameni mai ales toamna (Hp. *Int.* 20, 12 și 42, 3).

Începând din secolul al IV-lea a. conotația metaforică a lui πλακοῦς dispare aproape în totalitate. Numai un fragment din poetul Philetas ar putea fi o dovadă că sensurile erotice din secolul al V-lea a. ale termenului sunt continuate și în perioada următoare. Acesta numește ἄρτος πλακοῦς „plăcintă pâine” (Philet. 9, 1 *ap.* Ath. 645d) sortimentul de patiserie κρήιον, cu sensul probabil de „fagure”, care avea un rol în ceremonialul nupțial, fiind oferită la Argos de tânăra căsătorită soțului, și implica probabil o conotație sexuală⁴. La acesta se poate adăuga și un fragment din poemul parodic al lui Matro din Pitana, unde numele plăcintelor sunt asociate cu cel al curtezanelor (πόρναι) (Matro *Parod. Fr.* 117-8).

În rest, întreaga Comedie Medie și Nouă atestă numele de πλακοῦς numai în contexte culinare, dovedind că trecerea de la Comedia Veche implica nu numai renunțarea la atacurile politice, ci și eliminarea aluziilor vulgare. Numeroase pasaje sunt construite parcă după același șablon: o avalanșă de produse culinare, printre care și πλακοῦς. O atestă un fragment din Diphilos în piesa *Telesias* (Τελεσίας) (Diphil. *fr.* 79, 1 Kock), unul din Antiphanes în *Cel hrănit pe cheltuiala statului* (Παράσιτος) (Antiph. *fr.* 183, 2 *ap.* Ath. 370e)⁵, unul din Alexis în *Philiskos* (Φιλίσκος) (Alex. *fr.* 250, 4 Kock)⁶, altul din Anaxandrides în *Protesilaos* (Πρωτεσίλαος) (Anaxandr. *fr.* 41, 54 Kock) sau din Philippides în *Avarul* (Φιλάργυρος) (Philippid. 20, 1 Kock) și din Menandru în *Falsul Herakles* (Ψευδηρακλῆς) (Men. *fr.* 409 Kassel-Austin *ap.* Ath. 644c-d). Se pot adăuga fragmente din piese cu nume necunoscute ale lui Clearchos (Clearch. *fr.* 87, 12, *ap.* Ath. 649a) și Crobylos (Crobyl. *fr.* 10, 1 Meineke). Toate aceste mărturii vorbesc de la sine despre un loc comun al comediei, în care câteva versuri aglomerează nume de bucate diverse, sugerând abundența.

¹ V. ἄμης II, C, 3.

² Pentru acumularea mai multor produse culinare printre care și πλακοῦς în Comedia Veche cf. și Telecl. *fr.* 1, 13 Kock *ap.* Ath. 269c; Ar. *Pl.* 191; Nicopho *fr.* 13, 4 și 15, 3 Kock; Theopomp. *Com. fr.* 11, 1 Kock; numele de πλακοῦς este atestat izolat și la Eupolis (Eup. *fr.* 93, 15 Austin).

³ V. πίων II, C, 58.

⁴ V. κρήιον II, C, 38.

⁵ Cf. *id.* *fr.* 52, 11 Kock; *id.* *fr.* 145, 2 Kock.

⁶ Cf. *id.* *fr.* 22, 3 Kock.

Tot de natură culinară este și mărturia lui Arcestratos din Gela, care, într-un fragment din poemul gastronomic *Viață plăcută* (Ἡδυπάθεια), tradus de Ennius sub titlul *Hedyphagetica*¹, laudă mai cu seamă plăcinta (πλακοῦς) gătită la Athena (Arcestr. 62, 15)².

O importantă mărturie lingvistică vine în această perioadă de la istoricul Phantias. Acesta spune, într-un tratat *Despre Plante*, că numele plăcintei πλακοῦς era folosit și pentru a denumi o varietate seminală a nalbei cultivate. Partea striată a acesteia era asemănătoare cu blatul plăcintei, iar în mijloc avea o proeminență (ὀμφαλός) exact ca πλακοῦς: (Phan. Hist. 44, 3 *ap.* Ath. 58e) Φαινίας δ' ἐν τοῖς Φυτικοῖς φησι· „Τῆς ἡμέρου μαλάχης ὁ σπερματικὸς τύπος καλεῖται πλακοῦς, ἐμφερῆς ὢν αὐτῷ· τὸ μὲν γὰρ κτενωδες ἀνάλογον καθάπερ ἢ τοῦ πλακοῦντος κρηπίς, κατὰ μέσον δὲ τοῦ πλακοῦντικῆ ὄγκου τὸ κέντρον ὀμφαλικόν.

Începând de la sfârșitul secolului al IV-lea a. se observă tendința, sporadică până atunci, de a asocia numele de πλακοῦς și cu turtele sacrificiale, numite de obicei πέμματα sau πόπανα. Istoricul Philochoros, care aparține în bună parte secolului al III-lea a., atestă πλακοῦς ca termen de definire pentru o turtă de cult numită ἀμφιφῶν³, închinată zeiței Artemis (Philoch. 86a1). Probabil că în aceeași perioadă alt istoric, Hermias, vorbește despre plăcinta πλακοῦς ca una servită în cadrul unui banchet sacral închinat lui Apollo (Herm. Hist. 2, 17). Această tendință va deveni mai târziu regulă, πλακοῦς ajungând să definească orice produs de patiserie, indiferent de categoria din care face parte.

În secolul al III-lea a. o epigramă atribuită lui Theodoridas dovedește tocmai această „globalizare” a folosirii lui πλακοῦς inclusiv pentru turtele de sacrificiu. Aici πλακοῦς este închinată lui Apollo, folosindu-se, din rațiuni metrice, forma necontrasă πλακόεντα (Theodorid. *ap.* AP 6, 155, 3).

Aceasta este perioada în care frecvența atestărilor scade, iar atunci când termenul este folosit nu are decât rolul de a caracteriza diverse alte nume de plăcinte particulare. Istoricul Sosibios din Sparta într-o lucrare despre liricul Alcman, numește πλακοῦς un produs de patiserie în formă de sân (μαστοειδεῖς) intitulat κριβάνη⁴ (Sosib. *fr.* 19a2 *ap.* Ath. 115a și *id. fr.* 19b1 *ap.* Ath. 646a). Filosoful Chrysippos face același lucru cu plăcinta Φιλοξένειος⁵ (Chrysipp. *fr.* 10, 2 *ap.* Ath. 5e)⁶.

O mărturie diferită vine de la gramaticul Demetrios din Skepsis. El spune că Πλακοῦς era și numele unui sat aflat la șase stadii de Theba, la poalele muntelui Plakos, nume aluziv pentru forma plăcintei (Demetr. Gr. *fr.* 8, 2 *ap.* Ath. 644a).

Același tip de atestări apar și în veacul al II-lea a. cu o diminuare a ocurențelor. În poemul parodic *Batrachomyomachia* τανύπεπλος⁷ este numită un tip de πλακοῦς (Batr. 36). Istoricul Meneclis caracterizează διακόμιον drept un tip de πλακοῦς (Menecl. *fr.* 7a1 *ap.* Suid. *s.u.*), iar gramaticul Apollodoros ἀμφιφῶν⁸ (Apollod. *fr.* 39a1 *ap.* Suid. *s.u.*)⁹. În secolul secolul I a. nu există nici o atestare a cuvântului.

Πλακοῦς reappare în texte începând cu secolul I p. o dată cu interesul autorilor de limbă greacă pentru realitățile romane. Cea mai importantă sursă o reprezintă tratatul despre produse de patiserie (Ἄρτοποιικόν) al lui Chrysippos din Tyana, din care citează Athenaios (Chrysipp. Tyan. *ap.* Ath. 647c *sqq.*). Chrysippos caracterizează prin πλακοῦς în special plăcinte romane. În perioade pe care nu le cunoaștem, Iatrocles și Harpokration scriseseră și ei

¹ *Ap.* Apul. *Apol.* 39.

² În aceeași perioadă numele plăcintei este atestat și la Pamphil P. *fr.* 597, 2.

³ V. ἀμφιφῶν II, A, a, 3.

⁴ V. κριβάνη II, C, 39.

⁵ V. Φιλοξένειος II, C, 75.

⁶ În epocă mai există atestări la Bion *fr.* 17, 13; *id. fr.* 18, 1 și Hegesand. *fr.* 43, 3.

⁷ V. τανύπεπλος II, C, 68.

⁸ V. ἀμφιφῶν II, A, a, 3.

⁹ În epocă mai poate fi citat și Antip. Stoic. *fr.* 65, 2 *sqq.*

tratate *Despre Plăcinte* (Περὶ Πλακούντων). Interesul autorilor pentru acest subiect se explică și prin expansiunea Imperiului Roman și creșterea nivelului de trai. În aceeași epocă la Roma Apicius își scria tratatul *De re coquinaria*, o dovadă a dezvoltării artei culinare ce cuprinsese întreaga lume greco-romană. Plutarh denumește prin πλακοῦς tot produse de patiserie romane, atunci când vorbește în *Viața* dedicată lui Cato Maior despre interesul pe care l-a arătat acesta domeniului culinar (Plu. *Cat. Ma.* 25, 2, 2)¹.

Sfârșitul secolului I p. și întreg cuprinsul celui de-al II-lea p. este dominat de numeroase atestări ale lui πλακοῦς, în special în lucrările gramaticilor, care definesc cu ajutorul lui alte tipuri de dulciuri. Erotian vorbește despre μυπτωτόν, λάγανον și φθοῖς ca tipuri de πλακοῦντες (Erot. 82, 4; 94, 15; *id.* 134, 7; *id. fr.* 35, 2), Seleucus despre γλυκίνας (Seleuc. *fr.* 44 Müller *ap.* Ath. 645d), Harpocraton despre στρεπτός (Harp. 280, 12)²; Moeris Moeris despre ἔγχυτος (Moer. 191, 32), gramaticul Pausanias despre ἀμφιφῶν, ἀνάστατος, πόπανον, χαρίσιος (Paus. Gr. 105, 1 *sqq.*), iar Pollux, cu cele mai multe informații, despre ἄμης / ἀμητίσκος, ἔγχυτος, ἔνθρυπτον, ἐπίχυτος, ἐχῖνος, θρυμματίς, κοτυλίσκος, κῶνος, ναστός, νεήλατα, πυραμοῦς, Σάμιος, σησαμοῦς, στρεπτός, φθοῖς / φθοῖδιον, Φιλοξένιος, χαρίσιος (Poll. 6, 76-8). Herodian, pe lângă unele informații similare celorlați gramatici despre dulciurile ψαιστόν și ἐλατήρ (Hdn. Gr. 3, 2, 607; *id.* 3, 2, 747), oferă și glose eronate, provenite din neînțelegerea unor texte antice: de exemplu, spune despre κοττάβια „răsplata celui care a ieșit victorios la jocul κότταβος”, că este un tip de πλακοῦς (*id. Philet.* 118, 7), printr-o interpretare greșită a unui pasaj din comediograful Callias (Call. Com. *fr.* 2, 6-8)³. Afirmă de asemenea același lucru despre trei cuvinte ce nu par a fi deloc din din registrul culinar: (*Pros.* 3, 1, 193) κοῦρος „dezgust”, θοῦρος „impetuos”, λοῦρος, hapax cu sens necunoscut. În secolul al IV-lea p. gramaticul Arcadius reia în *Epitoma la De prosodia catholica* a lui Herodian aceeași informație (Arc. 80, 3). Acesta este un semn că multe dintre sensurile cuvintelor din perioadă clasică deveniseră complet străine unor autori aflați la cinci, șase secole distanță.

La mijlocul secolului al II-lea p. πλακοῦς este pentru Athenaios termenul obișnuit cu care definește orice produs de patiserie, uneori inclusiv tipuri de pâine (ἄρτος). Cartea a III-a și a XIV-lea din *Deipnosophistai* sunt principale surse de cunoaștere ale tipurilor de πλακοῦντες. Munca erudită a acestuia de a aduna la un loc cât mai multe nume de plăcinte vădește consultarea unor surse dintre cele mai diverse, dar și tratate speciale cum erau cele ale lui Chrysippos, Iatrocles și Harpocraton. În vremea lui Athenaios nu puține sunt și sursele literare și medicale, care continuă să-l ateste pe πλακοῦς ca pe un termen viu. Lucian și Galenos, deși în scopuri diferite, fac adesea referire la acest produs culinar⁴.

În secolul al III p. numai Diogenes Laertius atestă cuvântul, relatând însă povești mult mai vechi decât epoca în care trăiește (D.L. 6, 55, 5 *sq.*).

Începând cu secolul al IV-lea p. era de așteptat, așa cum s-a întâmplat și cu πέμμα, πόπανον și μᾶζα, ca termenul să intre în vocabularul autorilor creștini. Cu toate acestea prea puțini îl folosesc, fiind considerat probabil incompatibil cu morala creștină, din cauza conotațiilor pe care le implicase în epoca clasică. În schimb, πέμμα și πόπανον, datorită

¹ Cf. *id. Cic.* 26, 7, 2 *sq.*; *id. M.* 124a1 și f9; *id. M.* 178d9; *id. M.* 254d3; *id. M.* 707b10; *id. M.* 853c15.

² În aceeași epocă cf. D. Chr. *Or.* 66, 26, 10; Epict. *Diss.* (I) 1, 18, 14; *ibid.* (I) 4, 5, 33; *ibid.* (II) 17, 4; Dsc. 2, 166, 4.

³ Cf. *s.u.* ἡ πυραμίς / ὁ πυραμοῦς II, C, 62.

⁴ Cf. Luc. *Symp.* 16, 13; *id. Pisc.* 41, 5; *id. Asin.* 46, 15; *id. Demon.* 52, 1; *id. Symp.* 22, 11; *id. Gall.* 12, 21; *id. Tim.* 55, 1; *id. Pisc.* 43, 7; *id. Lex.* 13, 7; *id. Hist. Conscr.* 26, 24; *id. Sat.* 22, 10; *ibid.* 23, 10; *ibid.* 28, 2; *ibid.* 35, 10. Gal. *De rebus* 6, 768, 7 despre ῥήμμα; *id. ST* 6, 342, 5; *id. De dignot.* 5, 5, 6; *id. ibid.* 5, 31, 8; *id. Thras.* 5, 896, 2; *id. De alim fac.* 6, 491, 10 *sqq.*; *id. De meth.* 10, 113, 18. Cf. de asemenea în aceeași perioadă Alciph. 3, 12, 2; 3, 39, 1 *sqq.*; Zenob. 5, 73, 2; Ael. *VH* 3, 20, 3 *sq.*; *ibid.* 11, 12, 1 *sq.*; Artem. 1, 72, 1; Polyae. *Strat.* 8, 36, 1. La acestea se poate adăuga și o mărturie papirologică, în care ἀπτανίτης (cf. *s.u.* II, C, 10) este numit πλακοῦς (PStrassb. 339, 7, 12).

sensului religios pe care îl avuseseră întotdeauna, s-au integrat mult mai ușor în noua morală. Joannes Chrysostomos îl folosește pe πλακοῦς, dar de cele mai multe ori cu referire fie la ritualurile păgâne, fie la luxul care trebuie evitat, fie la diavol¹.

Medicii atestă numele de πλακοῦς în diverse rețete dietetice, împrumutate în bună parte de la Hippocrates și Galenos. Astfel, în secolul al IV-lea p. Oribasius², în al VI-lea Alexander Trallianus³ și Aëtius⁴ și în al VII-lea p. Paulus Aegineta⁵ reiau pe rând unii de la alții sfaturi medicale care implică și tipuri de πλακοῦς. De exemplu, Alexander Trallianus vorbește în *Therapeutika* de posibilitatea de a orna plăcintele cu semințe de pin, migdale sau fistic, considerând că astfel au rolul de a vindeca inflamațiile (Alex. Trall. *Therap.* 1, 545, 9).

Pentru gramatici πλακοῦς este în secolul al IV-lea p. un cuvânt ce se învață la școală. Theodosius îl declină și atestă chiar și o formă de vocativ! πλακοῦ (Theodos. *Can.* 4, 2, 3)⁶. Forma este născocită probabil numai din rațiuni didactice, deși adresarea către o plăcintă nu ar fi fost un fapt cu totul ieșit din comun în comedia din secolul al V-lea a. În secolul al V-lea p.⁷ gramaticul Orus transcrie numele prăjiturii ψαιστόν⁸ drept ψᾶστον, considerându-l un tip de πλακοῦς, deși din mărturiile tuturor celorlalți autori (cu excepția lui Suda, care s-ar putea să-l aibă drept sursă) rezultă fie că este un tip de μάζα, fie unul de πόπανον (Orus 283r, 7). Este una dintre dovezile că, la această dată, definirea produselor culinare era condiționată de sursele pe care le avea sau nu la dispoziție fiecare dintre autori, realitatea culinară din spatele produsului descris dispărând cel mai adesea de mult timp.

În secolul al VI p.⁹ istoricul Ioannes Laurentinus leagă în mod naiv, prin etimologie populară, πλακοῦς de numele orașului Placentia, pentru că, potrivit autorului, acolo au adus romanii prima dată din Grecia aceste plăcinte: (Laurent. *Mens.* 4, 4, 43) πλακοῦντας δὲ Ῥωμαῖοι τὰ ἐκ μέλιτος πόπανα καλοῦσι διὰ τὸ ἐν Πλακεντία τῇ πόλει τῆς Ἰταλίας πρῶτον ἐξ Ἑλλήνων ἢ μᾶλλον ἐκ Σαμίων τὴν τοιαύτην ἐδωδὴν παρελθεῖν, καὶ διὰ τοῦτο οὕτως λέγεσθαι.

O categorie aparte de autori care atestă numele de πλακοῦς o reprezintă lexicografii. Aceștia se folosesc de cuvânt pentru a glosa alte nume particulare de plăcinte, cel mai adesea după tiparul standard: (numele unei plăcinte) + formula πλακοῦντος εἶδος sau γένος „tip / gen de plăcintă”. Cel mai vechi dintre lexicoane, cel al lui Hesychios din secolul al V-lea¹⁰, este și cel mai informat. El definește drept πλακοῦντες treizeci și nouă de nume de dulciuri, unele dintre ele cu diverse variante grafice: (Hsch. *s.u.*) ἄγγουρος, ἄμης, ἀμῆν (probabil o transcriere greșită a celei dinainte), ἀμοργίτης, ἄμυλος, ἀμφιφῶν, ἄμωρος, ἀνάστατος, ἄρτοι πίονες, ἄττανα / ἄττανίδες / ἄτταλίδες, γαμήλιος, γλυκίνας, γοῦρος, διακόνιον, δόλπαι / δολβαί, ἔγχυμα, ἐλλύτης / ἐλλυτίς, ἔμπεπτα (ἐμπέπτας), ἔμφατον / ἐμφάατον, ἐπίπλατορ, ἐχίνοι, καρυών, κερύχρη, κηρίον, κοτυλίσκος, κριβάνη, κριμνίτης / κριμνῆστις, λάγανον, λαγρονίτης, ναστός, παίμμα, πέμμα, πέπανον /

¹ Cf. Chrys. *In salt.* 59, 523, 31; *id. Jud.* 48, 855, 31; *id. Hom.* 1-21 49, 44, 18; *ibid.* 49, 168, 6; *id. Anna* 54, 674, 34; *id. In Mat.* 58, 493, 51 sq.; *id. In Joan.* 59, 26, 7; *id. In act.* 60, 226, 2; *ibid.* 60, 451, 21; *id. In Phil.* 62, 263, 7; *ibid.* 62, 329, 5; *id. Ecl.* 63, 654, 31. Printre autorii creștini cf. de asemenea Cyr. *Ador.* 68, 1057, 15. În aceeași perioadă dintre păgâni cf. Jul. *Ep.* 89b, 468; Lib. *Decl.* 32, 1, 40.

² Cf. Orib. *Col. med.* 1, 7, 2 sqq.; *ibid.* 3, 3, 2; *ibid.* 8, 2, 25; *ibid.* 8, 21, 9; *id. Syn.* 1, 18, 7; *ibid.* 4, 2, 1; *id. Eunap.* 1, 9, 16; 1.

³ Cf. Alex. Trall. *Therap.* 1, 601, 22; *ibid.* 2, 291, 7; *ibid.* 2, 369, 12; *ibid.* 2, 383, 8; *ibid.* 2, 457, 6; *ibid.* 2, 473, 12; *ibid.* 2, 511, 20.

⁴ Cf. Aët. 2, 241, 4; *id.* 3, 120, 30; *id.* 9, 23, 127.

⁵ Cf. Paul. Aeg. 1, 42, 1. În secolul al X-lea p. cf. și Gp. 7, 33, 1.

⁶ Același lucru face în secolul al IX-lea p. și Geo. C. *Prol.* 239, 24; 240, 11 sqq; cf. în aceeași perioadă și Leo 5, 3, 5.

⁷ În această perioadă cf. și Procop. *Gaz. Ep.* 133, 6; *ibid.* 141, 5.

⁸ V. ψαιστόν II, B, 34.

⁹ Cf. în aceeași perioadă Hsch. *Mil. fr.* 7, 744.

¹⁰ Cf. în aceeași perioadă *Lex. Ar. Gr.* 439, 16 despre φθόις.

πόπανον, πυραμοῦς, σησαμίς, τυροῦς, φθόις, χάρις / χαρίσιος. În secolul al IX-lea p. Photios înregistrează în lexiconul său numai paisprezece astfel de nume, unele dintre definiții fiind în mod evident preluate de la Hesychios: (Phot. *Lex. s.u.*) ἄμης, ἄμις, ἀμφιφῶν (ἀμφιφῶν), ἀνάστατος, γαμητίων, γούρος, διακόμιον, λάγανον, ναστός, πέμμα, πόπανον, σησαμοῦς, στρεπτός, φθόις. În aceeași perioadă dicționarul cunoscut sub numele de *Etymologicum Genuinum* are cinci astfel de glose: (*Et. Gen. s.u.*) ἄμης, ἀμφιφῶν, ἀπίκρια, ἀρεστήρ, βοῦς. În secolul al X-lea p.¹ lexiconul Suda are douăzeci și două de nume de dulciuri explicate ca tipuri de πλακοῦς. Unele definiții sunt originale, dovedind surse diferite față de predecesori: (Suid. *s.u.*) ἄμης, ἀμαξίς, ἀμφιφῶν, ἀνάστατος, ἔνθρυπτον, καπήρια, κόλλαβος, κολλύρα (este de fapt un tip de pâine), λάγανον, μελίπηκτον, ναστός, Νικόλαος², οἰνοῦττα, πέμμα, πόπανον, πυραμοῦς, σησαμοῦς, στρεπτός, χαρίσιος, φιλοξένειος, ψαιστά, φθόις. În secolul al XI-lea p. *Etymologicum Gudianum* are cinci astfel de glose, toate copiate din celelalte dicționare: (*Et. Gud. s.u.*) ἄμης, κρεῖον, λάγανον, πέμμα, ψαιστόν, în timp ce în secolul al XII-lea p. *Etymologicum Magnum* cuprinde douăsprezece definiții compilate de la predecesori: (*EM s.u.*) ἄμης, ἀμφιφῶν, ἀπίκρια, ἀρεστήρ, βοῦς, ἔγχυτος, ἐπίχυτος, γαμήλιος, κρεῖον, ναστός, πόπανον, φθόις / φθόις. În același secol Eustathius, comentatorul lui Homer, avându-l ca sursă principală pe gramaticul Pausanias din secolul al II-lea p., reia o bună parte din definițiile acestuia³. Contemporan cu Eustathius, Ioannes Tzetzes comentează comediiile lui Aristofan, folosindu-se de πλακοῦς pentru a glosa numele de plăcinte atestate la comedigraf⁴.

2. ἡ ἀμαξίς „Căruciorul”

Ἀμαξίς este un tip de plăcintă (πλακοῦς). Numele ei, care înseamnă „car mic”, „cărucior”⁵, este un derivat diminutival de la ἄμαξα, propriu-zis „șasiul” unui car cu patru roți roți și două osii, pe care este așezată caroseria, de unde cuvântul ajunge să însemne „car cu patru roți”, la rândul lui derivat de la prepoziția ἄμα „împreună, în același timp”, din radicalul I. E. pe grad zero *sem-, *som-, prezent și în εἶς „unul”, lat. *semel* „o singură dată”.

Același cuvânt denumea și o jucărie pentru copii, făcută în formă de car, un fel de „mașinuță” modernă⁶. Legat de acest sens pare să fie și numele unei plăcinte care lua o formă asemănătoare acestei jucării. Dovadă stă un pasaj din *Norii* lui Aristofan, în care Strepsiades își amintește cum din primul obol câștigat ca heliast i-a cumpărat fiului său Pheidippides, cu ocazia sărbătorii Diasia⁷, un „car micuț”: (Ar. *Nu.* 863-4)

ὄν πρῶτον ὀβολὸν ἔλαβον ἡλιαστικόν,
τούτου ᾗριάμην σοι Διασίους ἀμαξίδα.

¹ Cf. în epocă Const. *De cerem.* 2, 145, 29 *sqq.*

² Chiar dacă Suda numește astfel un tip de plăcintă, plecând de la numele lui Nicolaos Damascenos, acesta face o confuzie cu numele unor fructe, numite astfel de către Augustus în cinstea lui Nicolaos care i le aduse. Din acest motiv nu am introdus acest cuvânt printre numele de dulciuri.

³ Cf. Eust. *Od.* 1, 44, 12 despre διακόμιον, κριμνίτης, ψαθύριον.

⁴ Cf. Tz. *Proll. Com. Pl.* 677 despre ἀμαξίς, φθόις.

⁵ Cf. Hdt. 3, 113; *IG* 2², 1673, 11, 40 (sec. IV a.); Hdn. Gr. *Pros.* 3, 1, 97.

⁶ Cf. Philostr. *Her.* 730, 6; Mich. in *AM* 118, 32; Eust. *Il.* 3, 418, 13; Phot. *Lex.* 1117, 1.

⁷ Una din cele mai vechi sărbători grecești din Attica. Avea loc în a 23-a zi a lunii Anthesterion (14 martie) și era celebrată în cinstea lui Zeus Meilichios. Tucidide spune că participanții nu ofereau sacrificii (Thc. 1, 126) (ἱερεῖα), ci θύματα ἐπιχώρια. Acestea erau turtite în formă de animale (*u. πελανός* II, A, c, 1). Această substituție se explică prin numărul mare al participanților la Diasia, dintre care cei mai mulți nu erau destul de înstăriți pentru a-și permite sacrificarea unui animal. Herodot (Hdt. 2, 47) confirmă această explicație spunând că în Egipt oamenii săraci în loc să sacrifice porci modelează din aluat imaginea acestor animale, le coc și le oferă spre sacrificiu.

Textul face doar aluzie la această plăcintă, pentru că în context sensul de „car de jucărie” se potrivește mai bine, Pheidippides fiind un pasionat al curselor de care¹. Există însă mai multe indicii că ἄμαξις trimite în context și la un produs de patiserie. Pe de o parte sărbătoarea Διάσια, amintită în text, era sărbătorită la Athena în cinstea lui Zeus supranumit μειλίχιος, adică „protectorul celor care-l invocă aducându-i daruri dulci ca mierea”² (un derivat de la μέλι „miere”). Pe de altă parte, anticii înțelegeau acest pasaj ca o aluzie clară la o plăcintă pe nume ἄμαξις, așa cum reiese din mai multe scolii la textul lui Aristofan: *Scholia uetera* o numesc „tip de plăcintă”, precizând în același timp că „acum” această plăcintă se numește κοπτή: (*Sch. in Ar. Nu.* 864a beta) ἄμαξις δὲ πλακοῦντος εἶδος, ἦν νῦν κοπτήν φαμεν. Echivalarea cu plăcinta κοπτή este credibilă, aceasta fiind cunoscută tot ca un tip de πλακοῦς³. Potrivit aceleiași scolii, care-l citează pe un necunoscut, Symmachos, ἄμαξις era și o jucărie de copii: (*ibid.*) Σύμμαχος δὲ τὸ μικρὸν ἀμάξιον. ταῦτα γὰρ τοῖς παιδίοις ἡγόραζον. *Lexiconul Suda* reia identic textul scoliei la care adaugă versul din Aristofan (*Suid. s.u.*). De asemenea, comentariul lui Ioannes Tzetzes din secolul al XII-lea p. la piesa lui Aristofan înregistrează atât sensul de plăcintă al lui ἄμαξις, cât și cel de car mic, echivalent, spune autorul, latinescului *carruca*: (*Tz. Proll. Com. Sch. in Ar. Nu.* 861a6) ἄμαξιδα τινὲς λέγουσιν εἶδος εἶναι πλακοῦντος, οἱ δὲ, οἷς κἀγὼ συντίθεμαι, τὸ μικρὸν ἀμαξίδιον, ὃ Ῥωμαίοις καροῦχα καλεῖται, și același autor, într-o notă mai scurtă, (*id. Sch. in Ar. Nu.* 864 d1) ἀμαξίδα καροῦχαν καὶ εἶδος πλακοῦντος. La aceste mărturii se poate adăuga și o notă din *lexiconul* lui Hesychios, unde se spune că ἄμαξις (scris aici fără spirit aspru) înseamnă și un tip de strugure provenit dintr-o viță cățărătoare pe arbori: (Hsch. ἀμαξίς·) γένος σταφυλῆς ἀπὸ ἀναδενδράδος. καὶ τὸ μικρὸν ἀμάξιον Ἀπτικοὶ οὕτως καλοῦσιν.

Toate aceste mărturii indică că exista, cel puțin în secolul al V-lea a., un tip de plăcintă numită ἄμαξις, probabil de la forma ei asemănătoare cu un car în miniatură, care mai târziu a primit numele de κοπτή.

3. ὁ ἄμης / ἀμητίσκος / ἡ ἄμιθα „Plăcinta cu lapte”

Ἄμης este numele unei plăcinte cu lapte. În mod secundar același cuvânt desemnează și un anumit tip de „cuptor” la medicul Dieuches⁴, probabil de la locul în care se cocea o astfel de plăcintă. Ἀμητίσκος este un derivat diminutiv. Aceleiași familii de cuvinte i-ar putea aparține și ἄμιθα, numele unei plăcinte poate identice cu ἄμης, sau ἀμαμιθάδες⁵, o mâncare cu carne. Etimologia tuturor acestor termeni este obscură, poate în legătură cu ἄμη „lopată”, din aceeași familie lexicală cu verbul ἀμάομαι „a aduna”, plecând de la forma lată pe care o putea avea produsul de patiserie.

Numele acestei plăcinte este preferat de comedioграфи și în special de cei ce aparțin Comediei Noi. Forma de diminutiv, ἀμητίσκος, este cea dintâi atestată. Athenaios spune că ionienii sunt cei ce foloseau acest nume, citând un pasaj din *Amfictionii* (Ἀμφικτυόνες) comedioγράφου din secolul al V-lea a. Telecleides: (Telecl. *fr.* 1, 12-13 Kassel-Austin *ap.* Ath. 644f)⁶ Ἰωνεὺς δὲ, ὡς φησι Σειληνὸς¹ ἐν ταῖς Γλώσσαις, ἄμην² αὐτὸν καλοῦσι, καὶ τοὺς μικροὺς ἀμητίσκους.

¹ De altfel, puțin mai de departe, Strepsiades îi povestește lui Socrate cum Pheidippides construia de mic astfel de care din piele: (*ibid.* v. 880) ἀμαξίδας τε σκυτίνας ἡργάζετο.

² Cf. Th. 1, 126; X. *An.* 7, 8, 4.

³ V. κοπτή II, C, 36.

⁴ Dieuch. *ap.* Orib. 4, 5, 2 ἢ δ' ὀπτησις ἢ ἐπὶ τοῦ ἰπνίου μοι φαίνεται ἀσφαλεστέρα τῆς ἐν τῷ κριβάνῳ, ἔτι δὲ μᾶλλον ἢ ἐν τῷ ἄμητι.

⁵ Phot. *Lex. s.u.* ἀμαμιθάδες· ἥδυσμά τι σκευαστὸν διὰ κρεῶν εἰς μικρὰ κεκομμένων δι' ἀρτυμάτων. Cf. Hsch. *s.u.* ἀμαμηθάδης.

⁶ Cf. *Pherecr. fr.* 130, 7 Kock *codd.* Ath.

Αὐτόματα δὲ κίχλαι μετ' ἀμητίσκων εἰς
τὸν φάρυγ' εἰσεπέτοντο.

Imaginea din versurile lui Telecleides în care „sturzii își luau singuri zborul împreună cu plăcințele ἄμης în gâtlej” trimite la o combinație culinară destul de des întâlnită în comedie: servirea a diferite tipuri de dulciuri împreună cu sturzi³.

Numele plăcintei ἄμης este atestat în una dintre ultimele comedii ale lui Aristofan, *Ploutos*, cea care anunță, prin intrigă și compoziție, comedia medie și nouă. În această piesă o bătrână i se plânge lui Chremylos că tânărul de care avea grijă în schimbul unor favoruri, o dată îmbogățit, nu mai vrea să audă de ea. Deși ea i-a trimis o plăcintă (πλακοῦς), poate de tip χαρίσιος⁴, și dulciuri (τραγήματα)⁵ (Ar. *Pl.* 995-6 ἐμοῦ γὰρ αὐτῶ τὸν πλακοῦντα τουτοῖ / καὶ τᾶλλα τὰπὶ τοῦ πίνακος τραγήματα ...), acesta i-a întors înapoi o plăcintă cu lapte rugând-o să nu mai calce pe la el: (*ibid.* 999)

ἄμητα προσapéπεμψεν ἡμῖν τουτοῖ

Împreună cu ἄμης pe un bilet era scris proverbul „cândva erau bravi Milesienii” (*ibid.* 1002 πάλαι ποτ' ἦσαν ἄλκιμοι Μιλήσιοι), din care bătrâna trebuia să înțeleagă că nu mai era pe placul tânărului. Aici ἄμης are rolul de a alunga dragostea, pe care πλακοῦς trebuia să o aducă. Știm că această plăcintă era cu lapte din explicația pe care o dă una dintre scoliile la acest pasaj, care atestă și forma de diminutiv a numelui, citată mai sus în fragmentul din Telecleides: (*Sch. in Ar. Pl. ad. loc.*) εἶδος πλακοῦντος γαλακτώδους, ἀμητίσκος. Dintr-o altă scolie aflăm că unele din aceste plăcinte cu lapte puteau fi preparate cu miere, altele nu: (*ibid.* 995) ἄμητες δὲ γαλακτοπηγῆ κατασκευάσματα, τὰ μὲν συναφεψηθέντα μέλιτι, τὰ δ' οὐ. Informațiile sunt preluate și completate mai târziu de către Hesychios, care-l citează pe Aristofan: (Hsch. *s.u.* ἄμητα) ἄμης, εἶδος πλακοῦντος γαλακτώδους. Ἀριστοφάνης Πλούτῳ· ἄμητα προσέπεμψας ἡμῖν τουτοῖ. οὐ μόνον ὅτι οὐκ ἐδέξατο τὰ δῶρα, ἀλλὰ καὶ οἴκοθεν ἔπεμψε μοι ἄλλο πλακοῦντιον προνούλων. ὡς ἂν λέγων, μηκέτι πατήσαι ἐκεῖ με. ἄμης οὖν ὁ πλακοῦς, οὐχ ὁ ἰπνός⁶. Același lexicon înregistrează numele plăcintei și în glosa (Hsch. *s.u.* ἀμῆν) πλακοῦντος εἶδος, forma ἀμῆν fiind una de acuzativ preluată din textul lui Athenaios, pentru ceea ce am fi așteptat să fie ἄμητα.

Prezentă în ultima dintre comediiile păstrate ale lui Aristofan⁷, plăcinta ἄμης devine un loc comun în Comedia Nouă din secolul al IV-lea a. Comicul Antiphanes vorbește despre

¹ Silenus, istoric în sec. III-II a, ed. K. Müller, *Fragmenta historicorum Graecorum (FHG)* 3. Paris: Didot, 1841-1870: pp. 100-101.

² Athenaios folosește aici o formă de acuzativ, ca și cum substantivul ar fi de declinarea I, forma attică așteptată fiind ἄμητα.

³ Cf. *Pl. Com. fr.* 174, 7-10 Kock; Ar. *Pax* 1192-96; Men. *fr.* 451, 14-6.

⁴ V. χαρίσιος II, C, 77.

⁵ Îndrăgostiții obișnuiau să-și trimită dulciuri unii altora în semn de afecțiune: cf. Ael. *VH* 11, 12 πλακοῦντα ὁ Ἀλκιβιάδης μέγαν καὶ ἐσκευασμένον κάλλιστα διέπεμψε Σωκράτει. ὡς οὖν ὑπὸ ἐρωμένου ἐραστῆ πεμφθέν δῶρον ἐκκαυστικὸν τὸν πλακοῦντα διαγανακτήσασα κατὰ τὸν αὐρῆς τρόφον ἡ Ξανθίππη ῥίψασα ἐκ τοῦ κανοῦ κατεπάτησε.

⁶ Textul este reluat de Suda (*Suid. s.u.* ἄμητα)

⁷ Comedia *Ploutos* aparține tot secolului al IV a. fiind jucată în 388 a.

niște astfel de plăcinte mâncate pe jumătate, împreună cu păsări, poate tot sturzi ca în citatul din Telecleides: (Antiph. fr. 89, 1-4 Kock)

ὄρᾶν τε κείμενα
ἄμητας ἡμιβρώτας ὀρνίθειά τε,
ὦν οὐδὲ λειφθέντων θέμις δούλω φαγεῖν,
ὥς φασιν αἱ γυναῖκες.

iar într-un alt fragment tot din Atiphanes numele plăcintei cu lapte apare alături de cea cu amidon ἄμυλος¹: (id. fr. 305, 1 Kock) ἄμητες, ἄμυλοι.

Într-un vers izolat din Menandru se vorbește despre coacerea unei asemenea ἄμης (Men. fr. 491, ap. Ath. 644f) τὸν ἄμητα, Χαίριππ', οὐκ ἔρᾳς πέττειν τινά², iar în două versuri din piesa *Pasiunea nebună pentru femei* (Γυναικομανία) a comediografului Amphis, într-o scenă premergătoare unei nunți, numele plăcintei cu lapte apare asociat cu cel al turtei cu susan³: (Amphis 9, 3-4 Kock)

ἄμητες, οἶνος ἠδύς, ψά, σησαμαῖ,
μύρον, στέφανος, ἀλητρίς.

În aceeași perioadă comediograful Ephippos citează în piesa *Efebii* (Ἐφηβοι) numele ἄμης alături de πυραμοῦς „piramida”, numele altei plăcinte⁴: (Ephipp. 8, 3-4 Kock ap. Ath. 644c)

ἴτρια, τραγήμαθ' ἦκε, πυραμοῦς, ἄμης
ὧὼν ἑκατόμβη· πάντα ταῦτ' ἐχναύομεν.

iar Anaxandrides, alt comic contemporan celor deja citați, îi atestă numele într-un șir de produse culinare: (Anaxandr. fr. 41, 56 Kock)

κνήκος, ἐλάαι, στέμφυλ', ἄμητες

Toate aceste atestări în special la comediografii Comediei Noi⁵ și apoi dispariția cuvântului din texte dovedesc un punct de maximă înflorire a folosirii numelui acestei plăcinte în secolul al IV-lea a., în special în contexte unde sunt acumulate mai multe produse culinare. Potrivit gramaticului Moeris din secolul al II p. ἄμης este numele attic a ceea ce grecii numeau de obicei ἔγχυτος⁶, o plăcintă turnată într-o anumită formă (Moer. 191, 32) ἄμης Ἀττικοί, ἔγχυτος πλακοῦς Ἕλληνες. Este vorba probabil de o confuzie datorată ignorării la această dată a ceea ce mai însemnau diferitele nume de produse culinare care ieșiseră din uzul alimentar.

Cât privește numele ἄμιθα, este atestat într-o singură sursă literară și două papirologice. În secolul al VI-lea a. la Anacreon cuvântul se păstrează complet izolat cu o formă de plural, (Anacr. 139) ἄμιθα<ς>, explicată mult mai târziu în lexiconul lui Hesychios cu termeni vagi de „aliment” sau „sezonare” (Hsch. s.u. ἄμιθας) ἔδεσμα ποιόν καὶ

¹ V. ἄμυλος II, C, 5.

² Este amuzantă interpretarea pe care o dă Photios acestui vers. Citește greșit numele în acuzativ al plăcintei drept ἄμιτα, pe care îl interpretează drept acuzativ al lui ἄμις „oală de noapte” (gen. ἀμίδος, ac. ἀμίδα), de unde trage concluzia că „oala de noapte” este numele unei plăcinte! (Phot. s.u. ἄμις) οὐχ ὁ ἱπνός, ἀλλὰ πλακοῦντος γένος.

³ V. σησαμη II, A, a, 40.

⁴ V. πυραμίς II, C, 62.

⁵ Cf. de asemenea Clearch. 63.

⁶ V. ἔγχυτος II, C, 17.

ἄρτυμα, ὡς Ἰ Ανακρέων. Este foarte posibil însă ca în momentul în care Hesychios își alcătuieste dicționarul (circa sec. V p.), sensul cuvântului să nu mai fi fost cunoscut, iar echivalarea dată să fie cu totul aproximativă. Se poate astfel ca ἄμιθα să fi fost un nume mai vechi al plăcintei ἄμης, atestat cum am văzut abia la începutul secolului al IV-a a. Numele ἄμιθα dispăre din textele literare, dar reapare mult mai târziu în doi papiri datați în secolele II-III p.: (*P.Hamb.* 90, 18) (sec. III p.) διαπέμφασθαι αὐτῷ τὸ κέρμα ἢ συνωμήσασθαι ἄμιθας și (*PHaun.* 22, 11) (sec. II-III p.) παράλαβε αὐτὸν σὺν τοῖς σκεύεσι αὐτοῦ καὶ ἀμίθαις καὶ ἐπιμελήθητι αὐτοῦ παρά σοι ἕως ὅτου παραγένωμαι. Din ambele fragmente se pare că sensul cuvântului ajunsese să fie cel de „provizie”¹ în această perioadă. În felul acesta se poate explica și definiția dată de către Hesychios la cuvântul atestat la Anacreon, inspirată foarte posibil din surse târzii în care sensul lui ἄμιθα era altul.

4. ἡ ἀμόρα „?”

Ἀμόρα este, potrivit lui Athenaios, un alt nume al plăcintei μελίτωμα². Probabil este un cuvânt sicilian, din moment ce unui derivat al său, ἀμορβίτης, îi este atribuită această origine de către Athenaios, care de altfel îl consideră și pe acesta tot un tip de plăcintă: (Ath. 646f) ΑΜΟΡΒΙΤΗΣ πλακοῦντος εἶδος παρά Σικελοῖς. οἱ δὲ ... urmează o lacună. Credem însă că ἀμορβίτης este mai degrabă un tip de pâine cu sufixul specific ἴτης. Pe acesta din urmă Hesychios îl scrie ἀμοργίτης: (Hsch. s.u. ἀμοργίτης· πλακοῦντας reluând cu siguranță textul lui Athenaios) și ar putea fi unul și același cuvânt cu ἀμορίτης (ἄρτος), un tip de pâine care apare în *Septuaginta*: (LXX *IParal.* 16, 3) καὶ διεμέρισεν παντὶ ἀνδρὶ Ἰσραὴλ ἀπὸ ἀνδρὸς καὶ ἕως γυναικὸς τῷ ἀνδρὶ ἄρτον ἕνα ἀρτοκοπικὸν καὶ ἀμορίτην³. Grafiile derivaților ἀμορβίτης și ἀμοργίτης dovedesc că, în cazul lui ἀμόρα, trebuie plecat de la o formă *ἀμορφα, de altfel neexplicată.

Cea dintâi atestare a numelui plăcintei apare în sec. IV-III a. la poetul Philetas într-un fragment păstrat de către Athenaios. Acesta din urmă spune că ἀμόρα este numele pe care Philetas o dă plăcintei μελίτωμα: (Philet. *fr.* 8 *ap.* Ath. 646d) ΑΜΟΡΑΙ. τὰ μελιτώματα Φιλητᾶς ἐν ἸΑτάκτοις ἀμόρας φησὶν καλεῖσθαι. μελιτώματα δ' ἐστὶν πεπεμμένα. Verbul πέπτειν folosit de către Athenaios indică o coacere a ei în cuptor.

Este interesant că numele plăcintei ἀμόρα mai este atestat și în *Cântarea Cântărilor* din *Septuaginta*, scrisă probabil în aceeași perioadă cu opera lui Philetas: (LXX, *Cânt.* 2, 5) στηρίσατέ με ἐν ἀμόραις⁴, στοιβάσατέ με ἐν μήλοις, ὅτι τετρωμένη ἀγάπης ἐγώ. În acest context ἐν ἀμόραις redă ebr. 'ašišāh „turte de struguri”⁵, fără ca aceasta să fie o dovadă pentru sensul cuvântului grecesc, care, în conformitate cu mărturia lui Athenaios, ar trebui să se traducă mai degrabă „prăjitură cu miere”. Credem că traducătorul *Septuagintei* a transpus cuvântul ebraic cu unul grecesc care exprima o realitate apropiată, dar nu exactă. O dovadă este și faptul că Hesychios va glosa cuvântul: (Hsch. s.u. ἀμόρα) σεμίδαλις ἐφθῆ σὺν μέλιτι, „făină foarte fină (floarea făinii⁶) coaptă cu miere”. Este posibil ca Hesychios să fi transcris greșit numele plăcintei în glosa (Hsch. s.u. ἄμωρος) πλακοῦντος εἶδος. Este însă la fel de posibil să fie vorba de un alt sortiment de patiserie⁷.

¹ Cf. *LSJ supp.* s.u. ἄμιθα.

² *V.* μελίτωμα II, C, 47.

³ În textul masoretic fiecare primește o pâine, o turtă de curmale și una de stafide, în total trei produse de patiserie, în timp ce *Septuaginta* are numai două.

⁴ Manuscrisele *Septuagintei* au μύροις „miresme”. Rahlfs, urmându-l pe Grabe, propune ἀμόραις.

⁵ Așa se explică opțiunea traducătorului Marius David Cruceru din *Septuaginta* vol. 4/1 p. 600: „Întăriți-mă cu turte de struguri, înviorați-mă cu mere, căci rănită-s de dragoste.” Aceste turte erau folosite în cultul zeitelor cananeene (cf. *Os.* 3, 1 πέμματα μετὰ σταφίδων, *Ier.* 7, 18; 44, 19 unde apare χαυών.)

⁶ Pentru gr. σεμίδαλις, cf. *Archestr.* *fr.* 4, 14; *Hp. Vict.* 2, 42 și *Acut. (Sp.)* 53; *Ar. Fr.* 412, etc.

⁷ *V.* ἄμωρος II, C, 6.

Tot unei transcrieri greșite sau unei confuzii i se datorează și nota lui Photios: (Phot. *Lex. s.u.* ἀμοργίς· [...] καὶ μᾶζα παρ' Ἡσιόδω. În textul lui Hesiod numele prăjiturii este ἀμοργαίη¹ (Hes. Op. 590), pe care însă lexicograful, neînțelegându-l, îl scrie ἀμοργίς, care înseamnă de fapt „făcut din în sau din purpură”, printr-o apropiere falsă de ἀμόρα.

5. ὁ ἄμυλος / τὸ ἄμυλον / τὸ ἀμύλιον / ἀμυλάτων „Plăcinta cu amidon”

Ἄμυλος este o plăcintă cu amidon și făină fină. Numele ei², format din ἄ privativ și substantivul μύλη „piatră de moară”, însemnând propriu-zis „cea care nu a fost pisată”, adică amidonul extras din grâul nemăcinat, înmuiat în apă și apoi uscat³. Radicalul I. E. care stă la baza acestui nume este *mel-a₁, *mol-a₁*, *m^ola₁* „a fărâma”, atestat în latină cu vocalism *o* în *molo* „a măcina, a pisa”, iar în got *malam*, lit. *malu*, cu vocalism *e* irl. *melim*, v. sl. *meljo*, cu vocalism zero gal. *malu*, arm. *malem* cu același sens. Forma de neutru, ἄμυλον, care înseamnă propriu-zis „amidon” (împrumutată în lat. *amilum*, iar cu sens culinar numai în numele sosului *amulatum* „sos de amidon”), este atestată și cu sensul de plăcintă al lui ἄμυλος la Athenaios (Ath. 647f): πλακούντων γένη· [...] ἄμυλον, probabil printr-o confuzie ulterioară între cei doi termeni. Diminutivul ἀμύλιον poate desemna atât amidonul, cât și plăcintuța făcută din el, iar derivatul ἀμυλάτων (*Sch. in Ar. Pax* 1195) este o formație târzie creată de scoliast pentru a-l explica pe ἄμυλος din comedia lui Aristofan.

Numele acestei plăcinte apare o dată cu comedia secolului al V-lea a. Un fragment din piesa *Durii* (Στεῦροί) a lui Telecleides, predecesor al lui Aristofan, sugerează că ar fi fost o plăcintă sau un tip de pâine foarte apreciată, servită fierbinte împreună cu o mâncare de iepure: (Telecl. *fr.* 32, 1-2 Kock)

φιλῶ πλακοῦντα θερμόν, ἀχράδας οὐ φιλῶ,
χαίρω λαγῶις ἐπ' ἀμύλω καθημένοις.

iar un vers izolat din Strattis, unde o formă de imperativ solicită imperios plăcinta, întărește ideea că trebuie să fi fost un produs de patiserie foarte apreciat: (Stratt. *fr.* 2, 1 Demianczuk)

δὸς νῦν τὸν ἄμυλον πρῶτον αὐτῷ τουτουί.

Abia o dată cu Aristofan însă întâlnim numele plăcintei într-un context mai larg. În *Acharnienii* un vestitor îl anunță pe Dikaiopolis că întreg aranjamentul pentru un banchet este gata; sunt puse în ordine scaunele, mesele, pernele, sunt aduse coroane și parfum și sunt servite dulciuri, lângă care nu lipsesc curtezanele: (Ar. *Ach.* 1089-93)

Τὰ δ' ἄλλα πάντ' ἐστὶν παρεσκευασμένα
κλῖναι, τράπεζαι, προσκεφάλαια, στρώματα,
στέφανοι, μύρον, τραγήμαθ', - αἱ πόρναι πάρα,-
ἄμυλοι, πλακοῦντες, σησαμοῦντες, ἴτρια,
ὄρχηστρίδες, τὰ φίλταθ' Ἀρμοδίου, καλάι.

Este semnificativ faptul că între numele generic al dulciurilor (τραγήματα) și dulciurile propriu-zise (ἄμυλοι, πλακοῦντες etc.) este intercalat numele curtezanelor, dulciurile având poate rolul dublu de a exemplifica pe de o parte ce fel de plăcinte erau pe masă, și pe de altă parte de a denumi metaforic curtezanele însele; astfel, ἄμυλοι sunt plăcintele din amidon, dar ar putea fi în sens metaforic și cele „nezdrobite, nefărâmate”, și

¹ V. ἀμοργαία II, B, 2.

² Moștenit în ngr. το ἄμυλο doar cu sensul de „amidon, feculă”.

³ Cf. Dsc. 2, 101. V. de asemenea J. André, *L'Alimentation et la cuisine à Rome*, Paris 1981 (1961), p. 59.

deci „în bună stare” (cf. etimologia); πλακοῦντες¹ sunt plăcintele de formă plată, din făină fină și parfumată, dar pot fi „cele întinse (< πλάξ „întindere plană), fine și parfumate”; de asemenea, susanul conținut atât în turtele σησαμοῦντες², cât și ἴτρια³, dar mai ales în cea numită μυλλός care avea forma sexului unei femei⁴, este susceptibil de a avea o conotație erotică, fiind și în alte civilizații un simbol al fecundității⁵, așa cum au multe alte plante la Aristofan, precum ἐρέβινθος „năut”, κριθή „bob de orz”, κύτταρον „con de pin, brad”, συκῆ „frunză de smochin” (toate sinonime simbolice pentru πέος) sau βληχῶ „busuiocul-cerbilor”, μύρτον „bacă de mirt”, σῦκον „smochină” (sinonime pentru κύσθος)⁶.

În timp ce Aristofan folosește numele produselor de patiserie pentru a denumi curtezanele, un contemporan al său, Platon Comicul, aplică aceleași denumiri pentru a exemplifica dorințele femeilor. Într-un fragment din piesa *Phaon* păstrat la Athenaios, comediograful dezvăluie în versuri gândurile ascunse ale acestora, materializate în dulciuri, atunci când beau vin (Ath. 441b ὅσα διὰ τὸν οἶνον συμβαίνει ταῖς γυναιξί): (Pl. Com. fr. 174, 7-10 Kock)

πρῶτα μὲν ἐμοὶ γὰρ κουροτρόφῳ προθύεται
πλακοῦς ἐνόρχης, ἄμυλος ἐγκύμων, κίχλαι
ἐκκαίδεχ' ὀλόκληροι μέλιτι διαμεμιγμένα,
λαγῶα δώδεκ', ἐπισέληνα.

Întreg pasajul este vădit licențios. Unei femei „care hrănește băieți tineri” (κουροτρόφῳ⁷) i se aduc ca ofrandă mai multe bunătăți, printre care câteva plăcinte, precum πλακοῦς⁸ ἐνόρχης⁹ „prevăzută cu organe genitale”, ἄμυλος ἐγκύμων „plină, fecundă” și ἐπισέληνα „turtă în formă de lună sau corn”¹⁰.

Funcția de aperitiv pe care o are ἄμυλος apare și în *Pacea* lui Aristofan, într-un context similar celui din *Acharnienii*. Trigeu îi poruncește unui sclav să așeze în grabă masa de pe care nu pot lipsi în primul rând ἄμυλοι, sturzii, iepurii și plăcintele κόλλαβοι¹¹; este de remarcat că plăcinta ἄμυλος era servită cu iepure și în fragmentul păstrat de la Telecleides, citat anterior: (Ar. Pax 1192-96)

“Ὅσον τὸ χρῆμ' ἐπὶ δεῖπνον ἦλθ' εἰς τοὺς γάμους.
Ἐχ', ἀποκάθαιρε τὰς τραπέζας ταυτηί·
πάντως γὰρ οὐδὲν ὄφελός ἐστ' αὐτῆς ἔτι.
Ἐπειτ' ἐπιφόρει τοὺς ἀμύλους καὶ τὰς κίχλας
καὶ τῶν λαγῶων πολλὰ καὶ τοὺς κολλάβους.

Într-un vers izolat păstrat de la Aristofan aceeași plăcintă intră într-o enumerare alături de un tip de conservă de carne (τάριχος), de colastră¹² (πυός), smochine uscate (ισχάδες) și un fel de supă sau piure de linte (φακῆ): (Ar. fr. 387)¹³

¹ V. πλακοῦς II, C, 1.

² V. σησαμοῦς II, A, a, 40.

³ V. ἴτριον II, A, a, 27.

⁴ V. μυλλός II, A, c, 6.

⁵ Cf. J. Chevalier și A. Gheerbrant, *Dicționar de simboluri*, trad. rom., s.u. *susan.*, vol. III, Ed. Artemis, 1995.

⁶ Cf. J. Taillardat, *Les images d' Aristophane, études de langue et de style*, Paris, 1962 și F. Skoda, *Médecine ancienne et métaphore, Le vocabulaire de l'anatomie et de la pathologie en grec ancien*, Paris, 1988, pp. 156-184.

⁷ Epitet al Afroditei la Ath. 592a.

⁸ V. πλακοῦς II, C, 1.

⁹ Cf. Ar. Eq. 1385, Au. 569, Lys. 661.

¹⁰ V. ἐπισέληνα II, A, c, 7.

¹¹ V. κόλλαβος II, C, 34.

¹² Primul lapte pe care îl dă vaca după ce a născut.

¹³ Cf. în epocă și Metag. 6, 11 Kock.

ἄμυλος, τάριχος, πυός, ἰσχάδες, φακῆ

Din aceeași perioadă datează și un fragment din poemul gastronomic *Banchetul* (Δεῖπνον) al lui Philoxenos din Citera, unde acestei plăcinte i se dedică un spațiu larg. Din text reiese că era foarte apreciată, fiartă în lapte¹ și unsă din belșug cu miere, fiind de culoare albă datorită amidonului (Philox. e10).

Euangelos, autor de comedii în secolul al IV-lea a. și exponent al *Comediei Noi*, - dovadă și folosirea numelui plăcinte sub forma sa diminutivală, ἄμύλιον - atestă cuvântul într-o gradație de produse culinare într-un fragment din comedia *Mireasa fără vâl* (Ἀνακαλυπτομένη), alături de numele unui fel de omletă, θρίον, al brânzei (τυρός), al plăcintei ἔγχυτος², al turtei κάन्दυλος³ și al ouălor (ῥά): (Euang. fr. 1, 8-9 Meineke)

(A.) ὡς ἀλαζῶν ὁ κατάρατος. (B.) θρία, τυρόν, ἔγχυτους.
(A.) παῖ Δρόμων. (B.) κάन्दυλον, ῥά τ', ἄμύλιον ...

Forma de diminutiv este atestată mai târziu de către Aristotel, care spune că ἄμύλιον se prepară din σταῖς/σταῖς „aluat din făină de grâu” (Arist. Pr. 879a.9): καὶ ὁ ἐκ πολλῆς γίνεται τροφῆς ὀλίγον, οἶον τὸ ἀμύλιον ἐκ τοῦ σταιπός, și de asemenea de către Plutarh împreună cu numele ouălor, ca la comediograful Euangelos, și cu cel al pâinii din făină nouă (ἄρτος σητάνιος) în tratatul *De tranquillitate animi*: (Plu. M. 2, 466d) ὁ γὰρ ἐχθὲς ῥὰ καὶ ἀμύλια καὶ σητάνειον ἄρτον [...]. Atestarea formei de diminutiv începând cu Aristotel trădează o preferință a autorilor pentru aceasta⁴, dar situația nu s-a generalizat: în sec. al III-lea a., după Aristotel, Theocrit prefera tot forma de pozitiv a numelui plăcinte: (Theoc. 9, 21) ἔχω δέ τοι οὐδ' ὅσον ῥραν / χείματος ἢ νωδὸς καρύων ἀμύλιο⁵ παρόντος. Mai târziu, lexicografii antici atestă numele plăcinte, numind-o uneori un tip de „pâine” (ἄρτος) (Poll. 1, 248), o dovadă a dispariției realității culinare, în timp ce cuvântul se păstra încă în lexicoane⁶.

6. ὁ ἄμωρος „Ridichea” (?)

Ἄμωρος este, potrivit lui Hesychios, un tip de plăcintă πλακοῦς: (Hsch. s.u. ἄμωρος) πλακοῦντος εἶδος. Nici o precizare în plus. Aceasta este unica atestare a cuvântului. Etimologic⁷ singurele cuvinte cu care ar putea fi comparat din punct de vedere fonetic sunt ἀμωρέα, un fel de „ridiche” despre care vorbește Theophrast⁸ și o formă de plural ἄμωροι glosată de *Etymologicum Magnum* drept „purători de pește”: (EM 117, 26) ἀντὶ τοῦ ἰχθυοφόροι, ἰχθῦς φέροντες. Legătura de sens între aceste cuvinte este însă greu de stabilit. Ar putea fi vorba – deși suntem doar pe tărâmul speculațiilor – de un produs culinar „în formă de ridiche” sau în compoziția căruia intra un anumit tip de pește. Nu este cu totul de exclus nici explicarea cuvântului ca fiind compus dintr-un α privativ și adjectivul μωρός, care de

¹ Un procedeu asemănător de preparare a amidonului apare la Cato (Cat. Agr. § 87), care urmează cu siguranță modele grecești.

² V. ἔγχυτος II, C, 17.

³ V. κάन्दυλος II, A, a, 28. Același cuvânt poate denumi însă și un sos sau un fel de mâncare lidian.

⁴ Cf. de asemenea Aq. Ex. 16, 31.

⁵ Scolia la acest vers echivalează numele plăcinte cu ἀπόθερμον „cea neîncălzită” (Sch. in Theoc. 9, 21), u. II, C, 7.

⁶ Cf. Hsch., Phot. Lex., Suid., E.M. s.u.

⁷ P. Chantraine în DELG nu înregistrează cuvântul.

⁸ Cf. Thphr. HP 7, 4, 2.

obicei înseamnă „inert, prost”¹, dar este folosit și pentru mâncare cu sensul de „fad, insipid”². Astfel, numele plăcintei ar putea însemna „cea nu lipsită de gust”, „cea savuroasă”. În ultimul rând, ne putem gândi și la o transcriere greșită în lexiconul lui Hesychios a unui alt cuvânt, cum ar fi numele plăcintei ἀμόρα³, bine atestat de mai multe surse.

7. ὁ / τὸ ἀπόθερμος / ον „Plăcinta neîncălzită”

Ἀπόθερμος / ον este la origine un adjectiv sinonim cu ἄθερμος „neîncălzit”, „rece”⁴, fiind format din prepoziția ἀπό „de la” și substantivul θερμός „căldură”. Substantivizat, denumea un produs de patiserie pe care anticii îl identificau fie cu prăjitura cu miere μελιτοῦττα⁵, fie cu plăcinta din amidon sau din făină fină, numită ἄμυλος⁶.

O scolie la comedia *Ploutos* a lui Aristofan echivalează numele plăcintei ἀπόθερμον „cea neîncălzită” cu prăjitura μελιτοῦττα, precizând că cel dintâi era numele ei obișnuit: (*Sch. in Ar. Pl.* 1122, 4)⁷ μελιτοῦττα δὲ, ὃ κοινῶς εἰώθασι λέγειν ἀπόθερμον, ἰν τὴν περὶ οὗτοῦτο scolie la *Idilele* lui Theocrit identifică pe ἀπόθερμον cu plăcinta ἄμυλος: (*Sch. in Theoc.* 9, 21) ἀμύλοιο· τοῦ λεγομένου ἀποθέρμου· χωρὶς μύλου γὰρ γίνεται. Același cuvânt, ἀπόθερμος / ον, putea denumi și un tip de băutură⁸ folosită în medicină sau un condiment⁹. Există contexte unde nu putem ști sigur care din aceste sensuri este folosit. De exemplu, în secolul al IX-lea p. medicul Leo, în *Conspectus medicinae*, recomandă în mod surprinzător ἀπόθερμος printre mâncărurile calde pentru tratarea bolii cunoscută sub numele de κυνώδης ὄρεξις „pofță de câine”, o formă de bulimie, pusă pe seama unor fluide reci din stomac: (Leo 5, 3, 5)¹⁰ καὶ δεῖ τρέφοντα τὰ θερμαίνοντα διδόναι οἶον προπόματα, ὑδρόγαρα, ἀπόθερμον, πλακοῦντας [...]. Într-un asemenea context nu suntem siguri dacă ἀπόθερμος denumește plăcinta (în text urmează πλακοῦντας) sau o băutură. În mod sigur însă este vorba de un nume de rezervă pentru diverse tipuri de dulciuri sau băuturi, despre care probabil nici anticii nu știau de-a lungul timpului ce anume însemna exact.

8. τὸ ἀργυροτρήφημα „Deliciul alb”

Ἀργυροτρήφημα este un tip de plăcintă (πλακοῦς). Numele ei este un compus din ἄργυρος „de un alb strălucitor” și τρήφημα „moliciune, plăcere, deliciu”, un derivat de la τρυφή „moliciune, lux”, din radicalul τρυφ-, rezultat din disimilarea aspirației din *θρύφ-, care se află la originea verbului θρύπτω „a măcina, a pisa” și, figurat, „a moleși”¹¹.

Numele ei este atestat în lista lui Chrysippos din Tyana printre plăcintele cu brânză: (Chrysipp. *Tyan. ap. Ath.* 647d) ἐκ τυροῦ δέ, φησί, γίνεται πλακουντηρὰ τάδε· [...] ἀργυροτρήφημα. Unul din editorii lui Athenaios, Kaibel, a propus emendarea numelui în *ἀρτοτυροτρήφημα, un fel de „pâine cu brânză”, formă însă neatestată în nici un alt text.

Numele plăcintei ἀργυροτρήφημα se regăsește însă într-un text din secolul al II-lea p. Medicul Galenos vorbește în tratatul *De rebus boni malique suci* despre un fel de „lapte bătut”

¹ Cf. În limbaj medical despre nervi Hp. *Genit.* 2; Arist. *HA* 628^a6; sau despre persoane, Simon. 57, 6; S. *Ant.* 220, 470; LXX *Si.* 18, 18, etc.

² Cf. *Com. Adesp.* 596; Diocl. *fr.* 138; Dsc. 4, 19.

³ V. ἀμόρα II, C, 4.

⁴ Cf. *Aret. SD* 2, 1.

⁵ V. μελιτοῦττα II, B, 20.

⁶ V. ἄμυλος II, C, 5.

⁷ Cf. *Sch. in Ar. Nub.* 507a unde ἀπόθερμον apare alături de numele de dulciuri μελιτοῦταν (sic!) (u. II, B, 20) și πόπανον (u. II, A, b, 1).

⁸ Cf. Hp. *Mul.* 1, 44; 2, 207 și 209.

⁹ Cf. Gal. 6, 519.

¹⁰ Cf. *ibid.* 5, 6, 4.

¹¹ Din același radical se formează numele plăcintei θρυμματίς, u. II, C, 29.

sau „prins” numit în latină *melca*¹ și despre alte alimente făcute cu astfel de lapte, printre care ἀργυροτρυφήμα: (Gal. *De rebus* 6, 811) καθάπερ γε καὶ τῆς καλουμένης παρὰ Ῥωμαίους μέλκης ἐψυχρισμένης ἀφρογάλακτός τε καὶ τῶν διὰ γάλακτος ἐδεσμάτων ψυχρῶν, ὁποῖόν ἐστι καὶ τὸ καλούμενον ἀργυροτρυφήμα. E vorba probabil de un fel de budincă, în mod sigur de consistență foarte moale și de culoare albă². Este foarte posibil ca atât Chrysippos, cât și Galenos să citeze aici o rețetă romană cu nume grecesc. Numele poate fi transliterat din latină (**argyrotryphema*)³, după ce fusese la un moment dat împrumutat din greacă. Numele plăcintei apare probabil începând cu secolul I p.

9. τὸ ἀρτολάγανον „Pâinea-moale”

Ἄρτολάγανον este o plăcintă preparată cu vin, piper, lapte, ulei sau grăsimi. Numele ei este un compus din ἄρτος „pâine”⁴ și λάγανον, tip de plăcintă făcută din floarea făinii de grâu (σεμίδαλις) și prăjită în ulei (cf. lat. *laganum*)⁵, un derivat de la verbul λαγαίω „a lăsa (moale)”. Ar putea fi de fapt o altă denumire a plăcintei λάγανον, mult mai des atestată⁶. Numele ἀρτολάγανον a fost împrumutat în latină, unde apare numai⁷ la Plinius (Plin. *Nat.* 18, 18, 105) sub forma *artolaganus*; acesta consideră că desemnează mai degrabă un anumit tip de pâine⁸. Probabil că ἀρτολάγανον este echivalat cu *laganum* și de medicul latin Caelius Aurelianus (Cael. *Aur. Chron.* 2, 13, 177), traducându-l poate dintr-un tratat pierdut al lui Soranos.

Singura atestare în greacă a numelui plăcintei apare la Athenaios, care prezintă și compoziția: (Ath. 113d) εἰς δὲ τὸ καλούμενον ΑΡΤΟΛΑΓΑΝΟΝ ἐμβάλλεται οἰνάριον ὀλίγον καὶ πέπερι γάλα τε καὶ ἔλαιον ὀλίγον ἢ στέαρ. Cu siguranță că Athenaios împrumută cuvântul de la alt autor, fără însă să-l precizeze în acest context, așa cum face de obicei. Astfel, nu putem data nici măcar aproximativ prezența cuvântului. Plinius, însă, care împrumută cuvântul în sec. I p., indică foarte probabil o datare a. Chr. a lui ἀρτολάγανον.

10. ἄττανα / ὁ ἀττανίτ(δ)ης „Plăcinta friptă în vas” (?)

Ἄττανα desemna, potrivit lui Hesychios, atât un tip de vas, cât și unul de plăcintă gătită în acest tip de vas: (Hsch. *s.u.* ἄττανα) τήγανα καὶ πλακοῦς ὁ ἐπ’ αὐτῶν σκευαζόμενος. Este singura atestare a cuvântului, noi neputând fi siguri nici de forma substantivului, fie un feminin singular, fie un neutru plural; a doua variantă este mai plauzibilă, dacă ținem seama de echivalarea făcută de către Hesychios cu τήγανα. Etimologia cuvântului este obscură. Ernout⁹ îl apropie de termeni precum *atena*, *admanus*, *atanuuium*, *atanulus*, nume etrusce de cupe folosite în ceremonii religioase. Forma ἀττανίτης este un

¹ *Melca*, înrudit probabil din punct de vedere etimologic cu *mulgere* „a mulge”, este un fel de lapte prins, pregătit cu diverse condimente. Pentru o rețetă completă u. Col. 12, 8, 1-2. Cf. Apic. § 304; Anthim. § 78; *CIL* 6, 30993. Cuvântul a fost împrumutat și în gr. ἡ μέλκα, cf. și Alex. Trall. *Therap.* 2, 261, 20; *Gp.* 18, 21, 1.

² Pentru posibilele echivalente moderne (it. „biancomangiare” și fr. „blanc-manger”), cf. P. Artusi, *La scienza in cucina e l'arte di mangiare bene*, Roma, Newton Compton, 1973, p. 410.

³ În latină sunt atestate mai multe cuvinte care au ca prim element gr. ἄργυρος: e.g. *argyraspides* (Liu. 37, 40, 7), *argyrocorymbus* (*CIL* 6, 327), *argyrodamas* (Plin. *Nat.* 37, 144).

⁴ Etimologia cuvântului este necunoscută. Există mai multe ipoteze: 1. (Prellwitz) nume verbal provenit din ἀραρίσκω „a lega”. 2. (Pisani) împrumut din iranianul **arta* „făină”, cf. av. *asa* „zdrobit”, pers. *ard* „făină”, din rădăcina lui ἀλέω „a măcina”. 3. (Hubschimid) termen de substrat apropiat de bascul *arto* „pâine de porumb”.

⁵ *V. laganum* II, B, 20.

⁶ *V. λάγανον, λαγάμιον* II, C, 42.

⁷ Unele dicționare consideră că acest cuvânt trebuie citit și la Cicero (Cic. *Fam.* 9, 20, 2). *V. artolaganus* III, B, 3.

⁸ *V. artolaganus* III, B, 3.

⁹ Cf. A. Ernout, *Philologica*, I, Paris, 1946, p. 28.

derivat în -ίτης de la ἄττανα, construit după modelul τηγαλίτης¹ „turtă friptă în tigaie” de la la πήγανον „tigaie”. Există atestată în lexiconul lui Hesychios și o posibilă formă diminutivală cretană ἄττανίδες² glosată de către acesta: (Hsch. s.u. ἄττανίδες) πλακοῦντες, πλακοῦντες, ἔνθρυπτοι. Forma πλακοῦντες reprezintă o explicație, în schimb ἔνθρυπτοι este numele la plural al unei alte turte „îmbibate în vin”³. Echivalarea este nejustificată, fiind vorba de două sortimente distincte. Același Hesychios echivalează numele de ἄττανίτης cu τηγαλίτης, fără să existe însă vreo dovadă că era vorba de același produs culinar.

Cea mai veche atestare a numelui plăcintei apare în secolul al VI-lea a. într-un fragment din iambograful Hipponax, citat de Athenaios. Din cele trei versuri păstrate rezultă că ἄττανίτης era un sortiment de patiserie distinct de τηγαλίτης, cel dintâi cufundat în miere, iar al doilea presărat cu susan: (Hippon. fr. 26 West ap. Ath. 645c τοῦ δὲ ἄττανίτου Ἰππῶναξ ἐν τούτοις μνημονεύει)

οὐκ ἄτταγᾶς τε καὶ λαγῶς καταβρύκων,
οὐ τηγαλίτας σησάμοισι φαρμάσσων,
οὐδ' ἄττανίτας κηρίοισιν ἐμβάπτων.

Potrivit aceluiași Athenaios, Pamphilos, gramatic din secolul I p., afirma că ἄττανίτης era numai un alt nume al plăcintei ἐπίχυτος⁴: (Pamphil. fr. 2 ap. Ath. 645c) Πάμφιλος δὲ τὸν ΑΤΤΑΝΙΘΗΝ καλούμενον ἐπίχυτόν φησι καλεῖσθαι. Este vorba probabil de o altă echivalare eronată, făcută într-o perioadă în care nu se mai știa exact ce desemna cuvântul.

În aceeași epocă cu cea în care scrie Pamphilos, numele plăcintei la plural apare în lista lui Chrysippos din Tyana alături de alte trei nume de dulciuri precedate numai de mențiunea „alte tipuri de plăcinte”: (Chrysipp. Tyana. ap. Ath. 647f) ἄλλα πλακοῦντων γένη· ὀστρακίτης⁵, ἄττανίται, ἄμυλον⁶, τυροκόσκινον⁷. Mai există o singură atestare într-un papir datat în jurul anului 200 p. unde numele ei apare simplu precedat de mențiunea „plăcinte”: (PStrassb. 339, 7, 12) πλακοῦντες ἄττανίται.

11. ὁ βασυνίας „?”

Numele acestei plăcinte este un *hapax*, fiind poate un adjectiv acordat cu un presupus πλακοῦς. Cuvântul nu poate fi însă apropiat de nici un alt termen din greacă și este considerat un împrumut⁸.

Singura atestare a numelui acestei plăcinte apare în secolele III-II a. la istoricul Semos, care scrie în a doua carte din *Istoria Delosului* că, în insula Hecate, locuitorii Delosului îi aduc ca sacrificiu lui Iris preparate pe care ei le numesc βασυνίαι, preparate din făină de grâu coaptă cu miere, împreună cu ceea ce ei numesc κόκκωρα, adică o smochină uscată și trei nuci: (Semus 3 ap. Ath. 645b) Σῆμος ἐν β' Δηλιάδος „ἐν τῇ τῆς Ἐκάτης, φησὶν, νήσω⁹ τῇ Ἰριδι θύουσι Δήλιοι τοὺς βασυνίας καλουμένους. ἐστὶν δὲ ἐφθὸν πύριον, σταῖς σὺν μέλιτι καὶ τὰ καλούμενα κόκκωρα ἰσχὰς καὶ κάρνα τρία.” Din text nu reiese clar dacă este vorba de două ofrande diferite, βασυνίαι și κόκκωρα, sau de una singură, plăcinta βασυνίας, în timp ce toate cele care urmează sunt ingredientele acesteia. Dificultatea

¹ V. τηγαλίτης II, A, a, 47.

² Conjectură pentru forma din manuscris ἄτταλίδες. Formele cretane înlocuiesc în mod obișnuit λ prin ν.

³ V. ἔνθρυπτον II, A, a, 18.

⁴ V. ἐπίχυτος II, C, 25.

⁵ V. ὀστρακίτης II, C, 53.

⁶ V. ἄμυλος II, C, 5.

⁷ V. τυροκόσκινον II, C, 71.

⁸ Cf. U. von Wilamowitz, *Der Glaube der Hellenen*, I, Berlin, 1931, (repr. 1960), p. 264.

⁹ Pentru insula Hecate, lângă Delos, u. Harpocr. s. Ἐκάτης νήσος.

este provocată de cuvântul κόκκωρα, interpretat fie ca „boabe de rodie”¹ (ceea ce însă în greacă ar fi trebuit să fie κόκκωνες²), fie „semințe de coconar”³ (în greacă cu numele obișnuit obișnuit κόκκαλοι⁴), variantă mai plauzibilă dacă ținem seama de larga utilizare a acestor semințe în bucătărie⁵. În ciuda rolului sacrificial pe care îl avea βασνίας, forma cuvântului ne face să credem că inițial era un tip de plăcintă (πλακοῦς)⁶. Singura mărturie pe care o avem avem s-ar putea să fie înșelătoare, căci se referă la un obicei local, neatestat într-o altă zonă a Greciei.

12. γαμητίων „Afrodisiaca”

Γαμητίων este, potrivit lui Photios, un tip de plăcintă (πλακοῦς). Numele ei este un hapax⁷, dar în mod evident este un derivat de la verbul γαμέω „a lua în căsătorie”, fiind cu siguranță un produs de patiserie legat de ceremonialul nupțial: (Phot. *Lex. s.u.* γαμητίων) πλακοῦς ὁ ἐκ γάμων. O legătură cu verbul γαμητιάω „a fi doritor de un act sexual”⁸, el însuși un derivat de la γαμέω, este tentantă ca formă. Este posibil să fie o plăcintă cu proprietăți afrodisiace luată de tinerii căsătoriți înainte de noaptea nunții.

13. ὁ γλυκίν(ν)ας „Vinul dulce”

Γλυκίν(ν)ας este numele unui tip de plăcintă cretană, preparată din făină stropită cu must sau vin dulce (γλυκός⁹) și amestecată cu ulei. Ar putea fi o versiune cretană pentru plăcinta romană *mustaceus*¹⁰, amintită de numeroase surse romane, dar și de către Athenaios (Ath. 647d). Așa cum γλυκίν(ν)ας este un derivat de la ὁ γλυκός „must, vin dulce”, *mustaceus* este de la *mustum*, cu același sens ca și γλυκός. Un argument în plus pentru apropierea dintre cele două plăcinte este folosirea unturii în compoziția lui *mustaceus* (cf. Cat. Agr. §121), așa cum este uleiul în cea a lui γλυκίν(ν)ας.

Există atestată o singură rețetă pentru acest tip de plăcintă. În secolul I p. gramaticul și istoricul deopotrivă Seleucos din Alexandria, citat de către Athenaios, oferă în lucrarea *Limbi* (Γλώσσαι) cele câteva date pe care le avem despre această plăcintă, subliniind că este vorba de un produs de patiserie folosit de către cretani: (Seleuc. fr. 44 Müller ap. Ath. 645d) ΓΛΥΚΙΝΑΣ ὁ διὰ γλυκέος οἴνου καὶ ἐλαίου πλακοῦς παρὰ Κρησίν, ὡς φησι Σέλευκος ἐν Γλώσσαις. Lexiconul lui Hesychios, inspirat probabil dintr-o *Epitomă* la *Deipnosophistai*, reia doar prima parte a definiției lui Seleucos: (Hsch. s.u. γλυκίννας) διὰ γλυκέος οἴνου πλακοῦς.

14. τὸ γουπτᾶτον „Plăcinta pătată”

Γουπτᾶτον este o plăcintă romană al cărei nume a fost împrumutat în greacă. Este o substantivizare la forma de neutru a adjectivului latinesc *guttatus*, a, um „presărat, pătat”, folosit în latină numai despre animalele cu blană sau despre un penaj pestriț¹¹, fiind un derivat de la substantivul *gutta* „picătură”, cf. verbul *gutto* „a picura”.

¹ Potrivit lui Wilamowitz, vol. 1, p. 264, n. 2, 1931.

² Cf. Sol. 40; Hp. *Mul.* 1, 37; Gal. 19, 113.

³ Potrivit ediției la textul lui Athenaios a lui Luciano Canfora, p. 1669, n. 3.

⁴ Cf. Hp. *Acut. (Sp.)* 30, 34; Gal. 15, 848; Ath. 57b, 126a.

⁵ Cf. la Apicius *nucleus* sau *nucleus pineus*, semințe de coconar sau de pin parasol (*Pinus Pinea L.*).

⁶ Ipoteză susținută și de LSJ: βασνίας (i. e. πλακοῦς).

⁷ Cuvântul nu este glosat de LSJ.

⁸ Cf. *Vit. Aesop.* (W) 103.

⁹ Cf. Alex. 59 și 172 Kock; Arist. *Pr.* 875^b2; Herod. 6, 77; *POxy.* 1088, 51.

¹⁰ *V. mustaceus / mustaceum / mustacium / musteus* III, B, 25.

¹¹ Cf. Mart. 3, 58, 15; Pallad. 4, 13, 3; Isid. *Orig.* 12, 1, 48.

Singurele atestări apar la Chryssippos din Tyana (*ap.* Ath. 647c) în două contexte apropiate: pe de o parte cu forma simplă γουπτᾶτον, pe de altă parte în formula κλοῦστρον γουπτᾶτον. La origine este vorba de numele unei plăcinte romane¹, *crustulum guttatum* „fursec stropit” sau „pătat”, probabil cu diverse condimente, mac sau susan, transliterat de Chryssippos din Tyana sub forma κλοῦστρον γουπτᾶτον. De aici își are originea, probabil prin substantivizarea adjectivului și elipsa substantivului, forma simplă γουπτᾶτον, poate și ea o plăcintă presărată cu diverse ingrediente, dar care nu-și are corespondent în latină, semn poate al unei autonomizări a formei în greacă.

15. ἡ γυρίνη „Floarea făinii”

Γυρίνη desemnează o plăcintă preparată din făină foarte fină. Numele ei este un derivat de la γῦρις „floarea făinii, făină din cea mai fină”² (în latină îi corespunde *tritici pollen*), termen tehnic de apropiat poate de γυρός „rotund”³, făina obținându-se prin rotirea pietrei de moară; *cf.* γυροδρόμος⁴ „care aleargă de jur împrejur”, epitet al pietrei de moară. Nu este exclusă nici o legătură cu numele turtei γούρος⁵, glosată de Athenaios și drept un tip de plăcintă (πλακοῦς).

Singura atestare a acestei plăcinte apare în secolul al II-lea p., în lucrarea *Tragodopodagra* lui Lucian, într-o succesiune de nume de alte preparate culinare: (Luc. *Trag.* 158)

[...] τῆλιν μετ' οἴνου, γυρίνην, κόλλαν, φακόν [...]

Nu se știe nimic despre compoziția acestei plăcinte, în afară de tipul de făină folosit, iar neatestarea numelui ei înainte de Lucian și nici după aceea indică o formație târzie care nu a avut viitor în greacă, nefiind reținută nici de un colecționar de nume de dulciuri, precum Athenaios.

16. τὸ ἔγχυμα „Umplutura”

Ἐγχυμα denumește la plural, potrivit lui Hesychios, un tip de plăcintă (πλακοῦς): (Hsch. *s.u.* ἐγχύματα) πλακούντων εἶδος. Numele ei este un derivat de la verbul ἐγγέω „a vărsa în”, compus din ἐν „în” și χέω „a vărsa”, trimitând la imaginea aluatului „turnat” într-o anumită formă înainte de a fi copt. Același cuvânt denumea în greacă, în mod uzual în limbaj medical, „instilația”⁶ (administrarea picătură cu picătură a unui medicament lichid în scopuri terapeutice sau profilactice) sau „umplerea, conținutul”, când era vorba de un recipient⁷. Probabil de la acest ultim sens s-a dezvoltat ulterior cel de produs de patiserie. Este însă în mod sigur un sens secundar și târziu pentru un cuvânt uzual în limbajul medical. Numele plăcintei ἔγχυμα este foarte apropiat de mult mai bine atestatul ἔγχυτος⁸, un produs și el de tip πλακοῦς vărsat într-o anumită formă sau vas. Este posibil ca ἔγχυμα să fie un alt nume târziu pentru ἔγχυτος⁹. Nici un alt autor în afară de Hesychios nu atestă sensul culinar al lui ἔγχυμα.

¹ *V. crustulum* III, B, 9.

² *Cf.* Dsc. 2, 85; Sor. 1, 118; Ath. 115d; *POxy.* 520, 12 (sec. II p.).

³ De aici se formează numele unui tip de pâine, (ὁ ἄρτος) γυρίτης, *cf.* *Gp.* 20, 41; Hsch. *s.u.*

⁴ *Cf.* *A.P.* 9, 20.

⁵ *V. γούρος* II, A, a, 10.

⁶ *Cf.* Gal. 12, 649.

⁷ *Cf.* Hp. *Cord.* 8; Gal. 11, 260; *id.* 7, 524.

⁸ *V. ἔγχυτος* II, C, 17.

⁹ *LSJ (s.u.)* echivalează cele două cuvinte.

17. ὁ ἔγχυτος / ἔγχυτος „Plăcinta turnată în formă”

Ἐγχυτος (*sc.* πλακοῦς) este o plăcintă „turnată într”-o anumită formă sau vas. Numele ei este o substantivizare a adjectivului verbal ἔγχυτος „vărsat în, turnat în”, un derivat de la verbul ἐγχέω „a vărsa în”, compus din ἐν „în” și χέω „a vărsa”. Varianta ἐγχυτοῦς, atestată numai în lexicoanele latinești care definesc cu ajutorul ei turta sacrificială *libum*¹ (*Gloss.*), este o formație târzie, construită probabil după modelul πλακοῦς. Numele plăcintei a fost împrumutat în lat. *encytus*², care desemnează, potrivit unei rețete păstrate la Cato (*Cat. Agr.* § 80), un preparat din făină și brânză, acoperit cu miere sau stropit cu vin îndulcit cu miere. Compoziția descrisă de Cato ar putea fi aceeași cu cea a plăcintei grecești, pentru care nu avem o rețetă atât de amănunțită. Este foarte posibil ca numele acestei plăcinte să fi fost folosit pentru ἐπίχυτος³ începând cu secolele IV-III a, atunci când acesta din urmă dispare din texte. La rândul lui, numele de ἔγχυτος a fost poate înlocuit în perioada târzie (*sec.* IV-V p.) cu cel de ἔκχυτον⁴.

Cea dintâi atestare a numelui plăcintei ar putea data încă din secolul al VI-lea a. Iambograful Hipponax îi atestă probabil⁵ numele ca ofrandă sacrificială la sărbătoarea Θαργήλια ținută în cinstea lui Apollo și Artemis – în cazul acesta ar fi mai degrabă un tip de turtă (πέμμα)⁶; textul este citat de către Athenaios (370a) καὶ παρ’ Ἰππώνακτι ἐν τοῖς ἰάμβοις ἐστὶ τι λεγόμενον τοιοῦτον· (*Hippon. fr.* 37 *ap.* Ath. 370a)

ὁ δ’ ἐξολισθῶν ἰκέτευε τὴν κράμβην
τὴν ἐπτάφυλλον, ἧ θύεσκε Πανδώρη
Θαργηλίοισιν ἔγχυτον πρὸ φαρμάκου.

Atestarea la Hipponax poate fi pusă la îndoială în contextul în care numele plăcintei mai apare abia în secolul al IV-lea a. O obiecție justificată ar putea fi aceea că nici un fragment din Comedia Veche nu-l atestă, lucru destul de neobișnuit, având în vedere apariția sa în cadrul Comediei Noi. Aici o atestare sigură apare în comedia *Falsul Herakles* (Ψευδηρακλῆς) a lui Menandru într-un fragment pe care Athenaios îl conservă tocmai pentru a exemplifica numele acestei plăcinte: (Ath. 644c-d) ΕΓΧΥΤΩΝ δὲ πλακοῦντων μνημονεύει Μέναυδρος μὲν ἐν Ψευδηρακλεῖ). Din contextul care abundă în nume de produse culinare rezultă că ἔγχυτος se număra printre dulciurile pe care trebuie să știe să le facă un bucătar: (*Men. fr.* 409 *Kassel-Austin ap.* Ath. 644c-d⁷)

οὐκ ἔστι κανδύλους⁸ ποιεῖν οὐδ’ οἶα σὺ
εἴωθας εἰς ταῦτόν καρκεύειν, μέλι,
σεμίδαλιν, ὡά· πάντα γὰρ τὰναντία
νῦν ἔστιν· ὁ μάγειρος γὰρ ἐγχύτους ποιεῖ,
πλακοῦντας ὀπτᾶ, χόνδρον ἔψει καὶ φέρει
μετὰ τὸ τάριχος, εἶτα θρίον καὶ βότρυς·

¹ *V. libum* III, A, 1.

² *V. encytus* III, B, 12.

³ *V. ἐπίχυτος* II, C, 25.

⁴ *V. ἔκχυτον* II, C, 18.

⁵ Forma din textul lui Hipponax este nesigură; este citată de *LSJ* plecând de la textul lui Athenaios, dar ediția M.L. West, *Iambi et elegi Graeci*, vol. 1. Oxford: Clarendon Press, 1971 are în acest loc un misterios ἔγκυθρον. Este posibil ca Athenaios să fi citit aici greșit un cuvânt pe care nu-l înțelegea.

⁶ *V. πέμμα* II, A, a.

⁷ Același fragment este citat de către Athenaios într-un context mai larg în Ath. 172b.

⁸ Aici κἀνδύλος poate denumi tot un tip de produs de patiserie, de tip turtă. *V.* II, A, a, 28.

Din același fragment s-ar putea deduce că plăcintele ἔγχυτοι trebuie mai întâi „confectionate” (adică ingredientele sunt „turnate” într-o anumită formă, în text este folosit verbul ποιέι), iar apoi coapte sub formă de plăcinte (πλακοῦντας ὀπτᾶ). Nu trebuie înlăturată nici interpretarea, de altfel *lectio facillior*, în care ἔγχυτους și πλακοῦντας sunt două produse culinare distincte.

Euangelos, reprezentant tot al Comediei Noi în secolul al IV-lea a., atestă numele plăcintei într-un context care seamănă, din punct de vedere al vocabularului folosit, izbitor de bine cu cel din Menandru, fiind poate un loc comun al Comediei Noi. Numele plăcintei apare într-o gradație de produse culinare în singurul fragment păstrat de la el, din comedia *Mireasa fără văl* (Ἀνακαλυπτομένη), alături de aceleași produse culinare ca și în piesa lui Menandru: numele unui fel de omletă, θρίον, al brânzei (τυρός), al plăcintei ἀμύλιον¹, al posibilei turte κάλυδος² și al ouălor (ᾠά); toate sunt feluri de mâncare servite la nuntă cu ocazia ceremoniei ceremoniei numită ἀνακαλύπτερα, care marchează momentul în care mireasa se arăta pentru prima dată fără văl; dialogul are loc între tatăl miresei și bucătar: (Euang. *fr.* 1, 7-8 Meineke *ap.* Ath. 644d)

(A.) ὡς ἀλαζῶν ὁ κατάρτος. (B.) θρία, τυρόν, ἔγχυτους.
(A.) παῖ Δρόμων. (B.) κάλυδον, ᾠά τ', ἀμύλιον ...

Mult mai târziu, în secolul I p., numele plăcintei revine în lista lui Chrysippos din Tyana, care precizează numai că era preparată din brânză, confirmând rețeta lui Cato dată pentru *encytus*: (Chrysipp. *Tyan. ap.* Ath. 647d) ἐκ τυροῦ δέ, φησί, γίνεται πλακουνητῆρὰ τᾶδε· ἔγχυτος, σκριβλίτης³, σουβίτυλλος⁴. În acest context ἔγχυτος este cel mai probabil probabil un împrumut din latină (*encytus*), Chrysippos având ca inspirație surse latinești, chiar dacă termenul era vechi în greacă.

Un secol mai târziu, gramaticul Pollux înregistrează numele ἔγχυτος ca fiind diferit de ἐπίχυτος într-o listă de plăcinte: (Poll. 6, 77) τὰ δὲ πλακοῦντων εἶδη [...] ἔγχυτος [...] ἐπίχυτος. Este în același timp posibil ca el să înșire la rând numele acestor produse nemaștiind ce înseamnă fiecare în parte sau dacă nu cumva unul a fost folosit în locul altuia începând cu o anumită perioadă. Tot o dovadă a necunoașterii a ceea ce mai desemnau aceste nume este și mărturia gramaticului Moeris, contemporan cu Pollux, care spune că ἔγχυτος este numele grecesc a ceea ce în dialect attic se spunea ἄμης: (Moer. 191, 32) ἄμης Ἀττικοί, ἔγχυτος πλακοῦς Ἕλληνες. De fapt, ἄμης este numele unei plăcinte cu lapte⁵ cu totul diferită de ἔγχυτος. Lexiconul lui Hesychios, deși nu glosează separat numele de ἔγχυτος, îi atestă numele spunând că blatul unor asemenea plăcinte se numea κρηπίς: (Hsch. *s.u.* κρηπίς) [...] λέγεται δὲ καὶ τὸ περίθεμα τῶν ἐγχύτων πλακοῦντων. În sfârșit, lexiconul *Etymologicum Magnum* afirmă că ἔγχυτος este una și aceeași plăcintă cu ἐπίχυτος: (*EM s.u.* ἐπίχυτος) ὁ ἔγχυτος πλακοῦς. Afirmatia se bazează pe posibila înlocuire a numelui plăcintei ἐπίχυτος cu ἔγχυτος în decursul secolelor IV-III a.

18. τὸ ἔκχυτον „Plăcinta vărsată dintr-o formă”

Ἐκχυτον desemnează probabil o plăcintă „vărsată dintr-o anumită formă sau vas” pe o suprafață. Numele ei este o substantivizare a adjectivului ἔκχυτος „revărsat, răspândit”, un derivat de la verbul ἐκχέω „a vărsa, a răspândi”, un compus din ἐκ „din” și χέω „a vărsa”.

¹ *V.* ἄμυλος II, C, 5.

² *V.* κάλυδος II, A, a, 28. Κάλυδος, cu varianta κάλυδαλος, poate denumi și o mâncare sau un sos lidian foarte foarte apreciate în antichitate.

³ Aceasta este conjectura lui Casaubon pentru ceea ce manuscrisul dă σκριβαίτησ. *V.* lat. *scrib(i)lita* III, B, 29.

⁴ *V.* *sibitillus* III, B, 32.

⁵ *V.* ἄμης II, C, 3.

Este evidentă asemănarea cu celelalte două tipuri de plăcinte formate în același fel, ἐπίχυτος¹ și ἔγχυτος², însă fiecare preverb conferind nuanțe diferite.

Singura atestare sigură a numelui plăcintei apare într-o epigramă din *Anthologia Palatină* atribuită lui Palladas, autor în secolele IV-V p. Epigrama spune că, atunci când Odysseus a afirmat că nimic nu-i mai dulce ca patria, cu siguranță că încă nu mâncase la Circe plăcinta ἔγχυτον. Dacă i-ar fi simțit doar mirosul, ar fi lăsat să plângă și zece Penelope: (*AG.* 9, 395, Pall.)

Ἦς οὐδὲν γλύκιον ἦς πατρίδος³, εἶπεν Ὀδύσσευς·
 ἐν γὰρ τοῖς Κίρκης ἔγχυτον οὐκ ἔφαγεν,
 οὐ μόνον εἰ καὶ καπνὸν⁴ ἀποθρώσκοντ' ἐνόησεν,
 εἶπεν ἄν οἰμώζειν καὶ δέκα Πηνελόπαις.

Despre plăcintă nu putem bănuși decât că era foarte dulce și foarte apreciată din moment ce putea prilejui o asemenea comparație. Este însă de mirare neatestarea ei de alte surse și nici glosarea cuvântului de către lexicografii antici cu acest sens. Poate din acest motiv *LSJ* consideră sensul cuvântului incert, citând o scolie (*ad loc.*) εἶδος βρώματος „tip de aliment”, fără însă să se pronunțe asupra tipului de mâncare. Este în același timp posibil să fie vorba de o scriere sau citire greșită, în perioadă târzie, a plăcintei mult mai cunoscute ἔγχυτος.

19. ὁ ἐμπέπτας / τὸ *ἔμπεπτον „Plăcinta friptă”

Ἐμπέπτας este o specialitate de patiserie atribuită de antici rodienilor. Numele ei este un compus din ἐν „în” și πεπτός „fript”, adjectiv verbal de la verbul πέσσω „a frige”, folosit în special despre dulciuri și piini⁵. Forma de neutru *ἔμπεπτον este dedusă pe baza pluralului pluralului ἔμπεπτα, prezent la Hesychios.

Cea mai veche atestare datează din secolul I p., la gramaticul Seleucos din Alexandria, citat de către Athenaios, care spune despre ἐμπέπτας că este un fel de pâine din făină albă de grâu, scobită și de formă regulată, asemănătoare cu ceea ce se mai numește și κρηπίς „blat al unei prăjituri”⁶; în ea se introduceau alte plăcintuțe cu brânză: (Seleuc. *fr.* 53 Müller *ap.* Ath. 645d) ΕΜΠΕΠΤΑΣ, ὁ αὐτός (*i.e.* Σέλευκος) φησι, πύριμος ἄρτος κοῖλος καὶ σύμμετρος, ὅμοιος ταῖς λεγομέναις κρηπίσιν, εἰς ἃς ἐντίθενται τὰ διὰ τοῦ τυροῦ σκευαζόμενα πλακούντια. Din descriere deducem că este vorba probabil de două astfel de foi de aluat, între care, după ce erau fripte, erau introduse plăcintuțe făcute pe bază de brânză. Acest preparat corespunde în mare parte celui modern numit „vol-au-vent”⁷.

Lexiconul lui Hesychios atestă o formă de neutru plural, ca fiind o specialitate rodiană (Hsch. *s.u.* ἔμπεπτα) πλακούντια πύρινα, εἰς ἃ ἐντίθεται τὰ διὰ τυροῦ σκευαζόμενα. Ρόδιοι.

20. ὁ / τὸ ἐμφάατος (-ον) „?”

Ἐμφάατος / ον este un tip de plăcintă (πλακοῦς) preparată cu brânză. Există o singură atestare a cuvântului, și aceasta nesigură⁸, în lexiconul lui Hesychios, care-i precizează

¹ *V.* ἐπίχυτος II, C, 25.

² *V.* ἔγχυτος II, C, 17.

³ *Cf.* *Od.* 9, 34.

⁴ *Cf.* Este imitat un pasaj din *Od.* 1, 57-9: αὐτὰρ Ὀδυσσεύς, / ἴμενος καὶ καπνὸν ἀποθρώσκοντα νοῆσαι / ἦς γαίης, θανέειν ἰμείρεται.

⁵ *Cf.* *Hdt.* 1, 60; *Ar. Pax* 869 și *Pl.* 1136, *etc.*

⁶ Κρηπίς înseamnă în mod obișnuit „bază”, „sandală”, dar este atestat și cu sensul de „blat” la Hsch. *s.u.* sau Theognost. *Can.* 20.

⁷ *Cf.* S. Marin, *Carte de bucate*, ed. Cartea Românească, (numeroase ediții între 1930-2005), pp. 218, 234-5.

⁸ Ediția lui Latte (*s.u.*) pune un (?) înaintea cuvântului. Nici un lexicon modern nu înregistrează termenul.

compoziția: (Hsch. *s.u.* ἐμφάατον) πλακοῦντα τετυρωμένον. Din exemplu nu se poate deduce genul substantivului și, deci, nici declinarea. Verbul τυρώ „a închea” sau „a transforma în brânză”, atestat în definiție la participiu perfect, pare să indice coacerea plăcintei cu brânză, precum în expresia folosită de Artemidoros Onirocriticus în secolul al II-lea p. pentru plăcintele κοπτή și πυραμοῦς: (Artem. 1, 72) πλακοῦντες [...] τετυρωμένοι, despre care se spune că semnificau „violență” și „capcana”. Din punct de vedere etimologic ἐμφάατος nu are nici o explicație. Tot Hesychios oferă un termen apropiat ca formă ἔμφατον, glosat (Hsch. *s.u.* ἔμφατον) αἰνιγματοειδῶς εἰρημένον.

21. ὁ ἐνόρχης „Plăcinta cu fudulii”

Ἐνόρχης (*sc.* πλακοῦς) este numele unei plăcinte care înseamnă propriu-zis „cu testiculele înăuntru” sau „prevăzută cu organe genitale”¹, fiind un adjectiv compus din prepoziția ἐν „în” și substantivul ὄρχις „testicul”. Aproape sigur numele acestei plăcinte provine de la forma sa, sugestivă pentru o asemenea imagine. Acest produs de patiserie avea și o variantă „feminină” cu numele de μυλλός².

Există o singură atestare pentru sensul de plăcintă al lui ἐνόρχης. La confluența dintre secolele V-IV a. Platon Comicul folosește acest nume în piesa *Phaon* pentru a exemplifica dorințele femeilor. Într-un fragment păstrat la Athenaios și care are multe puncte comune cu un pasaj din *Acharnienii* lui Aristofan³, el dezvăluie în versuri gândurile ascunse ale femeilor, femeilor, materializate în nume de dulciuri, atunci când beau vin (Ath. 441b ὅσα διὰ τὸν οἶνον συμβαίνει τὰς γυναῖξι): (Pl. Com. *fr.* 174, 7-10 Kock *ap.* Ath. 441b)

πρῶτα μὲν ἐμοὶ γὰρ κουροτρόφῳ προθύεται
πλακοῦς ἐνόρχης, ἄμυλος ἐγκύμων, κίχλαι
ἐκκαίδεχ’ ὀλόκληροι μέλιτι διαμεμιγμένοι,
λαγῶα δώδεκ’, ἐπισέληνα.

Numele tuturor celor trei dulciuri prezente în fragment (πλακοῦς ἐνόρχης, ἄμυλος [...] ἐπισέληνα) par a trimite la imagini licențioase⁴. Raritatea numelui preparatului ἐνόρχης a impus probabil aici adăugarea apelativului πλακοῦς „plăcintă”. Nici un alt text nu mai atestă acest sens al lui ἐνόρχης, iar lexicograful târziu îl vor mai glosa numai cu sensul propriu al cuvântului.

22. ὁ ἔντιλτος „Peștele sărat”

Ἐντιλτος este un fel de plăcintă-tartină servită cu un tip de pește curățat de solzi și sărat. Numele ei este un compus din prepoziția ἐν „în” și τιλτόν (*sc.* τάριχος) „pește sărat și curățat”⁵, un derivat de la verbul τίλλω „a smulge”, la rândul său un denominativ de la τίλοι „fire de păr din sprânceană” cu sufixul *-y^ε/o-, cuvânt fără etimologie; ar putea proveni din πτίλον „fulg”, printr-o disimulare a lui π în compuși cu ἀπο-, παρα-, περι-.

Singura atestare a lui ἔντιλτος apare în secolul al IV-lea a. într-un fragment din lucrarea *Despre ghicitori* (Περὶ γρίφων) a lui Clearchos, unul dintre discipolii lui Aristotel. Numele plăcintei este prezent într-o enumerare de alte produse de patiserie și mâncăruri: (Clearch. 65 *ap.* Ath. 649a)

ἐπί τε τῶν τραγημάτων ὁμοίως·

¹ Cf. Ar. *Eq.* 1385; *id.* *Au.* 569; *id.* *Lys.* 661; Luc. *Bis. Acc.* 10, 14; Ael. *Ep.* 10, 9, *etc.*

² V. μυλλός II, A, c, 6.

³ Cf. Ar. *Ach.* 1089-93. V. *s.u.* ἄμυλος II, C, 5.

⁴ V. *s.u.* ἄμυλος și ἐπισέληνα II, C, 5; II, A, c, 7.

⁵ Cf. Nicostr. Com. 4-5, 5 Kock *ap.* Ath. 118e; Pl. Com. 193, 2; Hsch. *s.u.*

ἄμης¹, πλακοῦς², ἔντιλος, ἴτριον³, ῥόα [...] ταῦτα μὲν ὁ Κλέαρχος.

Nici un lexicograf antic nu înregistrează acest termen, semn al dispariției lui încă din perioada clasică.

23. ὁ ἐπικύκλιος „Cercul”

Ἐπικύκλιος (*sc.* πλακοῦς) este numele unei plăcinte siciliene, potrivit lui Athenaios, fiind un compus din prepoziția ἐπί și substantivul κύκλος „cerc”, indicând în mod evident forma rotundă a produsului.

Singura atestare apare la Athenaios, care însă spune că s-a inspirat din comedia *Pământ și Mare* (Γᾶ καὶ Θάλασσα) a lui Epicharm, autor în cadrul Comediei Vechi din secolul al V-lea a: (Epich. *fr.* 23 Kassel-Austin *ap.* Ath. 645e-f) ΕΠΙΚΥΚΛΙΟΣ πλακοῦς τις παρὰ Συρακοσίοις οὕτως καλούμενος. καὶ μέμνηται αὐτοῦ Ἐπίχαρμος ἐν Γᾶ καὶ Θαλάσῃα. Potrivit unuia dintre editorii lui Athenaios⁴, numele acestei plăcinte ar fi fost de fapt ἐγκύκλιος „cea rotundă”, posibilă substantivizare a unui adjectiv mult mai bine atestat. Cu aceeași formă apare un tip de πλακοῦς cu brânză și în *Acharnienii* lui Aristofan: (Ar. *Ach.* 1125) κάμοι πλακοῦντος τυρόνωτον δὸς κύκλον, fără însă să mai fie atestat explicit numele de ἐπικύκλιος. Precizarea lui Athenaios legată de originea siciliană a plăcintei ar putea explica absența numelui din texte, fiind poate un regionalism.

24. τὸ / ὁ ἐπίπλατος „Plăcinta întinsă”

Potrivit lui Hesychios, ἐπίπλατος este un tip de plăcintă πλακοῦς. El este singurul care atestă acest cuvânt într-o glosă în care o definește simplu: (Hsch. *s.u.* ἐπίπλατος) πλακοῦντος εἶδος. Din punct de vedere etimologic cuvântul pare ușor de analizat: prepoziția ἐπί „pe” și radicalul adjectivului πλατύς „larg, întins, plat”⁵ format cu sufixul de agent -τωρ/τορ⁶. Numele plăcintei ar însemna astfel „cea întinsă”, „cea lată” trimițând cel mai probabil la imaginea aluatului alungit pentru confecționarea unui produs de tip πλακοῦς. Genul substantivului este necunoscut, dar știm că sufixul -τωρ / τορ formează fie masculine, fie neutre. Nu este exclusă o legătură, dacă nu chiar o identificare, cu un nume de turtă πέμμα atestat epigrafic în secolul al IV a., *ἐμπλατία / ἰμπλατία⁷.

25. ὁ ἐπίχυτος „Plăcinta turnată într-o formă”

Ἐπίχυτος (*sc.* πλακοῦς) desemnează un tip de plăcintă „turnată peste” sau „într-o” anumită formă. Numele ei este la origine un adjectiv verbal derivat de la ἐπιχέω „a vărsa peste”, un compus din prepoziția ἐπί „peste” și χέω „a turna”. Sensul prepoziției ἐπί, care desemnează în primul rând contactul cu o suprafață, pare să fi evoluat din folosirea sa cu acuzativul spre ideea de direcție⁸, de unde interpretarea numelui plăcintei ca fiind una turnată „într-o anumită formă”. Această posibilă schimbare a valorii prepoziției a făcut ca în decursul secolelor IV-III a. plăcinta ἐπίχυτος să fie confundată cu ἔγχυτος⁹, al cărei nume desemna

¹ V. ἄμης II, C, 3.

² V. πλακοῦς II, C, 1.

³ V. ἴτριον II, A, a, 27.

⁴ Cf. Kaibel *loc. cit.*

⁵ Din același radical cf. numele plăcintei πλάτυσμα II, C, 60.

⁶ Cf. Schwyzler *Gr. Gr.* p. 530; Benveniste, *Noms d' agent* 54.

⁷ V. *ἐμπλατία / ἰμπλατία II, A, a, 17.

⁸ Cf. J. Humbert, *Syntaxe grecque*, Paris, 1960, p. 310.

⁹ V. ἔγχυτος II, C, 17.

propriu-zis „cea turnată într-o anumită formă”. La origine însă erau două sortimente diferite, așa cum o dovedesc sursele.

Cel dintâi care atestă numele acestei plăcinte este poetul comic Nicophon la confluența secolelor V-IV a. Într-un fragment din piesa *Cei ce-și câștigă hrana de pe urma muncii propriilor mâini* (Χειρογαστορες) el acumulează, conform unui tipar comic¹, în trei versuri nu mai puțin de douăsprezece nume de produse de patiserie, printre care și numele ἐπίχυτος. Athenaios citează acest fragment tocmai pentru a exemplifica numele acestei plăcinte: (Ath. 645c) Ἐπιχύτων Νικοφῶν ἐν Χειρογαστοροσιν: (Nicopho fr. 6 Kassel-Austin ap. Ath. 645c)

„ἐγὼ μὲν ἄρτους, μᾶζαν, ἀθήρην, ἄλφιτα,
κόλλικας, ὀβελίαν, μελιτοῦτταν, ἐπιχύτους,
πιτσάνην, πλακοῦντας, δενδαλίδας, ταγηνίας.

Potrivit aceluiași Athenaios, Pamphilos, gramaticul alexandrin din secolul I p., afirma că ἐπίχυτος nu era decât un alt nume al lui ἄττανίτης², o plăcintă coaptă într-un anumit tip de vas: (Pamphil. fr. 2 ap. Ath. 645c) Πάμφιλος δὲ τὸν ἈΤΤΑΝΙΤΗΝ καλούμενον ἐπίχυτόν φησι καλεῖσθαι. Este vorba probabil de o echivalare eronată, făcută într-o perioadă în care nu se mai știa exact ce desemna cuvântul. Numele plăcintei ἐπίχυτος fusese folosit în special în cadrul Comediei Vechi, pentru care Nicophon este unul din ultimii reprezentanți. Atestările ulterioare apar cu referire la aceste texte fără să fi fost bazate pe realitatea produsului în bucătărie.

Lexicografii înregistrează cuvântul și-l definesc diferit în funcție de sursa pe care au avut-o. În secolul al II-lea p. Pollux definește ἐπίχυτος, într-un lung șir de produse de patiserie, drept un tip de πλακοῦς: (Poll. 6, 77) τὰ δὲ πλακοῦντων εἶδη [...] ἐπίχυτος. În secolul V p. pentru Hesychios este un tip de turtă πέμμα, dar poate desemna și o „monedă de argint” sau „o matriță de plumb”. Cu siguranță aceste două sensuri sunt ulterioare celui culinar și pleacă de la forma acesteia, plată și rotundă probabil: (Hsch. s.u. ἐπίχυτον) εἶδος πέμματος, καὶ νομίσματος ἐξ ἀργύρου καὶ μολύβδου κεχυμένον. *Lexiconul Etymologicum Magnum*, citând exemplul din Nicophon și atestând o formă de declinare I a numelui plăcintei (ἐπιχύτας < *ἐπιχύτης), spune că ar fi același sortiment cu ἔγχυτος: (E.M. s.u. ἐπίχυτος) ὁ ἔγχυτος πλακοῦς. Νικοφῶν Χειρογαστοροσιν, „κόλλικας, ὀβελίαν, μελιτοῦτταν, ἐπιχύτας.”

26. τὸ ἐρείκιον / ὁ ἐρελικάς „Plăcinta fărâmicioasă”

Atât ἐρείκιον, cât și ἐρελικάς sunt două nume de produse de patiserie care înseamnă „cel/cea fărâmicios/ă”, fiind derivate de la verbul ἐρείκω „a măcina, a pisa”, folosit în general pentru grâne³. Din aceeași familie de cuvinte cu cele două nume fac parte și alți termeni tehnici dintr-o sferă semantică apropiată: ἐρικίς / ἐρεκίς „orz râșnit”⁴, folosit de obicei la plural, și numele unui tip de pâine, ἐρεκίτας (sc. ἄρτος), „pâine din făină de orz necernută și cu cocloașe”, definiție dată de către gramaticul Seleucos în secolul I p.: (Seleuc. fr. 50 ap. Ath. 114b) ΕΠΙΚΙΤΑΝ δὲ καλεῖσθαι τὸν ἐξ ἐρηριγμένου καὶ ἀσήστου πυροῦ γιγνόμενον καὶ χονδρώδους. Numele celor două plăcinte, ἐρείκιον și ἐρελικάς, atestate

¹ Cf. Ar. Ach. 874-80, unde sunt înșirate nume de mirodenii din Beoția.

² V. ἄττανίτης II, C, 10.

³ Cf. Ar. Fr. 22; Dieuch. ap. Orib. Col. med. 4, 6, 4; Hp. Morb. 2, 67; id. Mul. 2, 113; id. Superf. 34, etc.

⁴ Cf. Gal. 19, 100.

fiecare de către o singură sursă, au fost echivalente încă din antichitate cu ἴτριον¹, numele unei turte proverbiale pentru fragilitatea ei.

Astfel, medicul Galenos, în secolul al II-lea p., afirmă, în tratatul intitulat *Linguarum seu dictionum exoletarum Hippocratis explicatio*, că ἐρείκιον este un tip de ἴτριον, fiind un derivat de la verbul ἐρείκω; principala caracteristică a plăcinte este definită de adjectivul εὐθραυστον „fărămicios”: (Gal. *Ling.* 19, 100) ἐμοὶ δὲ παρὰ τὸ ἐρείκειν πάντα τὰ τοιαῦτα δοκεῖ γεγονέναι, ὅπερ οὐ τὸ διχῆ διαιρεῖν ἐστίν, ἀλλὰ τὸ θραύειν ἀπλῶς· ὅθεν καὶ τὸ ἴτριον ἐρείκιον ὀνομάζεται καὶ αὐτὸ, διότι εὐθραυστον.

Mult mai târziu, lexiconul lui Hesychios înregistrează sub numele de ἐρεικᾶς și definiția de ἴτρια, sau ceea ce unii numesc λάγανα², numele altor plăcinte comparate cu ἴτρια: (Hsch. *s.u.* ἐρεικᾶς, citit în această perioadă ἐρικᾶς)· ὁ ἐρεγμός, Κρήτες δὲ ὠστριμάς· λέγουσι δὲ οὕτως καὶ τὰ ἴτρια, τὰ ὑπὸ τινῶν λάγανα. Nu se poate ști cu siguranță numai pe baza acestor două atestări, dacă ἐρείκιον și ἐρ(ε)ικᾶς sunt două nume diferite ale aceluiași produs. Legătura însă dintre cele două pare evidentă.

27. ὁ ἐχῖνος „Ariciul”

Ἐχῖνος³ denumește în greacă „ariciul”, atât cel de uscat, cât și cel de mare. Pornind de la numele ariciului de mare⁴ cuvântul a fost folosit și pentru a desemna un anumit tip de plăcintă, cel mai probabil de formă globulară, plecând de la imaginea ariciului marin. Nu știm nimic despre ingredientele acestei plăcinte, singura comparație făcută de antici fiind cu plăcinta cu lapte numită ἄμης⁵.

Existența acestui produs de patiserie se bazează în primul rând pe o mărturie a comedialogului Lynceus din Samos din secolele IV-III a. Acesta, într-un fragment păstrat de către Athenaios dintr-o scrisoare către un anume Diagoras, compară specialitățile culinare din Attica cu cele din Rhodos și spune că o anume plăcintă ἐχῖνος face concurență pe mesele rodienilor mult mai cunoscutei ἄμης: (Lync. *fr.* 15 Dalby *ap.* Ath. 647a-b) EXINOS. Λυγκεὺς ὁ Σάμιος ἐν τῇ πρὸς Διαγόραν Ἐπιστολῇ ἐκ παραλλήλου τιθεὶς τὰ κατὰ τὴν Ἀττικὴν ἐξαιρέτως γινόμενα τοῖς ἐν τῇ Ῥόδῳ γράφει οὕτως· „τῇ δὲ περὶ τὸν ἄμῆτα δόξῃ τὸν καινὸν ἀνταγωνιστὴν ἐπὶ τῆς δευτέρας εἰσάγουσα τραπέζης ἐχῖνον. ὑπὲρ οὗ νῦν μὲν ἐπὶ κεφαλαίου παραγενομένου δὲ σοῦ καὶ συντεθέντος κατὰ τοὺς ἐν Ῥόδῳ νόμους ἅμα μασησαμένου πειράσομαι πλείω περιθεῖναι λόγον.”

Această mărturie ar putea ajuta la reinterpretarea unui fragment de comedie din același autor. În câteva versuri păstrate din piesa *Centaurul* (Κένταυρος) unui bucătar rodian i se comandă o tavă mare pe care se află cinci tăvițe mai mici, fiecare conținând un alt fel de mâncare: în cea dintâi usturoi, în cea de-a doua doi „arici”, în a treia o plăcintă θρυμματῖς⁶ dulce, în a patra zece scoici și în a cincea un nisetru mic. Nu putem ști cu siguranță dacă cei doi „arici” sunt „arici de mare” sau plăcintele cu același nume. Pentru fiecare dintre cele două ipoteze există argumente. Pe de o parte scoicile și nisetru trimit la alimente din registrul marin, de unde posibilitatea ca și aici să fie vorba de niște arici de mare⁷. Pe altă parte, însă,

¹ V. ἴτριον II, A, a, 27.

² V. λάγανον II, C, 42.

³ Probabil un derivat de la ἔχῖς „șarpe” cu sufixul -ινος, „cel care mănâncă șerpi”.

⁴ „Ariciul de mare” era și el comestibil cunoscând mai multe varietăți. Cf. Arist. *fr.* 304 Rose *ap.* Ath. 88c, 91b și HA 530a34; Epich. *fr.* 100 Kaibel *ap.* Ath. 91a-b. Despre diversele tipuri de arici comestibili cf. și D' A. W. Thompson, *A Glossary of Greek Fishes*, London, 1947, p. 72 și Lotina Benguria, *Mariscos y especies afines*, Bilbao, 1992, pp. 299-300.

⁵ V. ἄμης II, C, 3.

⁶ V. θρυμματῖς II, C, 29.

⁷ Cf. Nicostr. Com. 1, 1-3, *ap.* Ath. 133b unde plăcinta θρυμματῖς apare într-o suită de produse culinare de origine marină, printre care și ἐχῖνος, dacă nu cumva și în acest context ar putea fi interpretat drept numele omonim al plăcinte.

bucătarul care servește aceste mâncăruri este din Rhodos, locul de origine al plăcintei ἔχινος, apoi „aricii” sunt așezați chiar lângă numele unui produs de patiserie din aceeași categorie, θρυμματίς, iar întregul fragment aparține tocmai celui pe care Athenaios îl citează ca fiind autorul ce vorbește despre plăcinta ἔχινος: (Lync. fr. 1, 5-9)

παρέθηκε πίνακα γὰρ μέγαν,
ἔχοντα μικροὺς πέντε πινακίσκους ἐν οἷ.
τούτων ὁ μὲν ἔχει σκόροδον, ὁ δ' ἔχινους δύο,
ὁ δὲ θρυμματίδα γλυκείαν, ὁ δὲ κόγχας δέκα,
ὁ δ' ἀντακαίου μικρόν.

Pentru existența plăcintei „aricii” poate fi adusă o mărturie și din literatura latină. La masa lui Trimalchio este servit un desert¹ compus din sturzi modelați din cocă, umpluți cu stafide și nuci, și gutui ornate cu anghinare², pentru a semăna, spune naratorul, cu niște „aricii”: (Petr. 69, 6-7) *nec ullus tot malorum finis fuisset, nisi epidipnis esset allata, turdi siliginei uuis passis nucibusque farsis. insecuta sunt Cydonia etiam mala spinis confixa, ut echinos efficerent*. Nu putem fi deloc siguri că este vorba de același produs culinar – mai ales că mărturiile din greacă se îndreaptă către o plăcintă cu lapte –, dar cel puțin este sigur că existau astfel de deserturi cu numele de „aricii”.

Lexicografii greci atestă și ei existența unui asemenea produs de patiserie. În secolul al II-lea p. Pollux spune că este o plăcintă insulară (probabil Rhodos), asemănătoare cu ἄμης: (Poll. 6, 77) ὁ δ' ἔχινος νησιωτικὸς πλακοῦς, ἄμητι προσεοικώς. În secolul al V p. Hesychios, inspirându-se poate din Pollux, folosește pluralul pentru a glosa numele plăcintei preferând să o includă în categoria turtelor πέμματα: (Hsch. s.u. ἔχινοι) πέμμα νησιωτικόν, ὡς πλακοῦς.

28. τὸ *ἡδύβιον / τὰ ἡδύβια „Viața dulce”

*Ἠδύβια este un tip de plăcintă (πλακοῦς). Numele ei, care înseamnă „viață dulce” – „*dolce vita*”, este o substantivizare la plural neutru a adjectivului ἡδύβιος, ον „care trăiește plăcut”³, un compus din adjectivul ἡδύς „dulce” și substantivul βίος „viață”.

Singura atestare a numelui acestei plăcinte apare în lista lui Chrysippos din Tyana: (Chrysipp. Tyan. ap. Ath. 647c) εἶδη πλακοῦντων ... ἡδύβια. Deși numele produsului de patiserie se explică clar în interiorul limbii grecești, ἡδύβια este prezent în această listă ca transcriere a latinescului *edubia, formă de plural dedusă pe baza lui *edubium* atestat în *Notele Tironiene*, unde este echivalat cu *crustulum*⁴ (Not. Tir. 109, 38). *Edubium* era, însă, la rândul său un împrumut din greacă, probabil dintr-un *ἡδύβιον, numele originar al plăcintei. Acesta este un exemplu de „cuvânt remigrant”, plecat din greacă, împrumutat în latină și apoi reîmprumutat în greacă.

29. ἡ θρυμματίς / διαθρυμματίς / ἐνθρυμματίς „Bucata”

Θρυμματίς, cu cele două variante compuse cu prepozițiile διά- și ἐν-, denumește o plăcintă cu compoziție necunoscută, al cărei nume este un derivat de la substantivul θρύμμα

¹ În latină este folosit cuvântul grecesc *epidipnis* < ἐπιδειπνίς „desert”, cf. Mart. 11, 31, 7, poate tocmai pentru că urmau niște rețete grecești.

² Anghinarea pare să corespundă cel mai bine lat. *spina*, numită și *spina alba* la Plin. Nat. 15, 116; pentru identificare cf. și P. Fournier, Rev. Phil., XXIII, 1949, p. 58.

³ Cf. Ptol. Tetr. 3, 14, 25 și 29; Vett. Val. 18, 29; Sch. in Ar. V. 504.

⁴ V. *crustulum* III, B, 9.

„fragment, bucată”¹, la rândul său provenit de la verbul θρύπτω „a măcina” (< **dhru-bh-*), care ar putea fi pus în legătură cu verbele θραύω „a mărunți” și *θρυλίσσω „a face bucățele”².

În cea mai veche atestare (sec. V-IV a.) numele plăcintei apare cu forma sa simplă, θρυμματίς, într-un fragment din poemul *Banchetul* (Δείπνον) al poetului liric Philoxenos. În text la plural, plăcinta este numită „cea cu foi frumoase” sau „largi”, dacă dăm acest sens adjectivului εὐπέταλος³, sau „cea gătită pe foi de dafin”, în cazul în care interpretăm aceeași formă cu un sens pe care îl atestă Dioscorides⁴ în sec. I p.: (Philox. 2, 18-9, *ap.* Ath. 147b)

[...] θρυμματίδες δ'
ἐπὶ ταύταις εὐπέταλοι, [...]

În secolul al IV-a a. θρυμματίς va fi atestată exclusiv în cadrul Comediei Noi, atât cu forma sa simplă, cât și cu variantele compuse cu prepozițiile ἐν- și διά-. Astfel, comedialogul Anaxandrides, descriind un banchet de nuntă, enumeră în piesa *Protesilaos* (Πρωτεσίλαος) toate bunătățile de la masă, printre care se află și ἐνθρυμματίς, probabil o variantă a plăcintei θρυμματίς: (Anaxandr. 41, 34-5 și 42 Kock *ap.* Ath. 131d) Τί γὰρ ἐκλείπει / δόμος ἡμέτερος ποίων ἀγαθῶν; [...] ἐνθρυμματίδων [...].

Antiphanes, citat de către Athenaios, însiră într-un fragment din piesa *Cel hrănit pe cheltuiala statului* (Παράσιτος) mai multe feluri de mâncare printre care și θρυμματίς: (Antiph. 183, 1-5 Kock *ap.* Ath. 370e) Ἀντιφάνης δ' ἐν Παρασίτῳ ὡς εὐτελοῦς βρώματος τῆς κράβης μένηται, ἐν τούτοις·

„Οἷα δ' ἐστὶν, οἴσθα σὺ,
γύναι; Β. Σκόροδα, τυρὸς, πλακοῦντες, πράγματα
ἐλευθέρ', οὐ τάριχος, οὐδ' ἡδύσμασιν
ἄρνια καταπεπλησμέν', οὐδὲ θρυμματίς
τεταραγμένη, καὶ λοπάδες ἀνθρώπων φθοραί.”

Este de reținut din fragmentul citat participiul cu care este caracterizată plăcinta: τεταραγμένη (< ταρασσῶ) „agitată, amestecată, frământată”, verbul fiind folosit de obicei pentru amestecarea energică a ingredientelor unei compoziții⁵. Probabil aceasta era una dintre caracteristicile produsului culinar: o frământare energică și îndelungată a întregului preparat. Același Antiphanes în comedia *Cel greu de vândut* (Δύσπρατος) atestă și denumirea διαθρυμματίς, o variantă probabil locală a lui θρυμματίς, dacă ținem seama că, în acest pasaj, el laudă arta culinară a bucătarilor din Sicilia: (Antiph. 90, 1-2 Kock *ap.* Ath. 661f) Καὶ Ἀντιφάνης δ' ἐν Δυσπράτῳ, ἐπαινῶν τοὺς Σικελικοὺς μαγείρους, λέγει·

Σικελῶν δὲ τέχναις ἡδυνθεῖσαι
δαιτὸς διαθρυμματίς.

Este posibil, astfel, ca atât numele, cât și rețeta lui θρυμματίς să fi fost importate din Graecia Magna.

Un alt comedialog din același secol, Nicostratos, în piesa intitulată *Tânăra servitoare* (Ἄβρα), atestă numele simplu al plăcintei alături de mai multe produse din pește: (Nicostr. Com. 1, 1-3 Kock *ap.* Ath. 133b) Νικόστρατος δ' ἐν Ἄβρα·

¹ Cf. Hp. *Mul.* 1, 75; Ar. *fr.* 160, 2.

² Cf. P. Chantraine în *DELG s.u.*

³ Cf. pentru acest sens Ar. *Th.* 1000, Plu. *M.* 648c.

⁴ Dsc. 4, 168. Obiceiul de a coace produse de patiserie pe foi de dafin apare și în bucătăria romană, cf. *placenta, mustaceum* III, B, 1 și III, B, 25.

⁵ Cf. Luc. *Lex.* 4 despre un medicament.

Πίναξ ὁ πρῶτος τῶν μεγάλων ἡγήσεται,
ἔχων ἐχίνον, ὠμοτάριχον, κάππαριν,
θρυμματίδα, τέμαχος, βολβὸν ἐν ὑποτρίμματι.

Aceeași alăturare a numelui plăcintei cu produse de pește apare și la comedialogul Lynceus din Samos în secolele IV-III a. Într-un fragment din piesa *Centaurul* (Κένταυρος) unui bucătar rodian i se comandă o tavă mare pe care se află alte cinci tăvițe, fiecare conținând un alt fel de mâncare: pe cea dintâi usturoi, pe a doua doi „arici” (fie „arici de mare”, fie numele unui alt produs de patiserie¹), pe a treia o plăcintă θρυμματίς dulce, pe a patra zece scoici, pe a cincea un nisetru mic; precizarea „θρυμματίς dulce” ar putea indica că de obicei aceasta nu era foarte dulce: (Lync. 1, 5-9 Kock)

παρέθηκε πίνακα γὰρ μέγαν,
ἔχοντα μικροὺς πέντε πινακίσκους ἐν οἴ.
τούτων ὁ μὲν ἔχει σκόροδον, ὁ δ' ἐχίνοισ δύο,
ὁ δὲ θρυμματίδα γλυκεῖαν, ὁ δὲ κόγχας δέκα,
ὁ δ' ἀντακαίου μικρόν.

După Lynceus nimeni nu mai citează numele plăcintei până în secolul al II-lea p., când Lucian descrie în *Lexiphanes* o masă pe care se află și niște astfel de θρυμματίδες: (Luc. *Lex.* 6) παρασκεύαστο δὲ πολλὰ καὶ ποικίλα, δίχηλα ὕεια καὶ σχελίδες καὶ ἡτριαία καὶ τοκάδος ὕος τὸ ἐμβρυοδόχον ἔντερον καὶ λοβὸς ἐκ ταγήνου καὶ μυττωτὸς² καὶ ἀβυρτάκη³ καὶ τοιαῦται τινες καρυκείαι καὶ θρυμματίδες καὶ θρία⁴ καὶ μελιτοῦττα⁵. Lucian atestă cuvântul mai degrabă în calitatea sa de colecționar de termeni vechi, fără să fie aceasta o dovadă că în epoca sa mai era folosit. În aceeași perioadă gramaticul Pollux vorbește despre o rețetă sofisticată, numită στεγαστή θρυμματίς „plăcintă acoperită”, în care pe un blat din făină de grâu și miere erau așezate pitulici gătite într-un anumit tip de sos (Poll. 6, 77).

Lexicografii târzii dovedesc că nu mai cunoșteau cuvântul, considerând pe de o parte că forma ἐνθρυμματίς este mai „corectă” decât cea simplă θρυμματίς (cf. Hsch. *s.u.* θρυμματίς· ἢ ὑφ' ἡμῶν ἐνθρυμματίς) sau, scriind greșit cuvântul, îi dădeau un sens aproximativ: (Theognost. *Can.* 20) θρυμματίς (sic!) · κρηπίς „blat”. Pentru Photios era un preparat culinar din grăsimi, făină fină de grâu și pitulici, reluând astfel parțial rețeta lui Pollux: (Phot. *Lex. s.u.* θρυμματίς) σκεύασμα διὰ στέατος καὶ σεμιδάλεως καὶ συκαλλίδων.

30. τὸ Κανωπικόν „Canopus”

Κανωπικόν desemnează un tip de plăcintă egipteană. Numele ei este o substantivizare a adjectivului Κανωπ(β)ικός, un derivat de la numele orașului Κάνωπος / Κάνωβος, *Canopus*, oraș din Egiptul de jos nu departe de Alexandria, aproape de actualul Abuqir. Același substantiv, κανωπικόν, apare la medicul Dioscorides (Dsc. 4, 165) drept nume al plantei πιτύουσα (*euphorbia ptyusa* L.), fără să putem afirma dacă există vreo legătură între numele produsului culinar și cel al plantei.

¹ Cf. ἐχίνος II, C, 27.

² Μυττωτὸς denumește de obicei un tip de ostropel cu diverse ingrediente, dar în context ar putea desemna și un tip de plăcintă cu legume, sens atestat explicit de gramaticul Erotinos în secolul I p. V. μυττωτὸς II, C, 50.

³ V. ἀβυρτάκη *s.u.* παρθενίας II, A, a, 38.

⁴ V. θρίον, un tip de omletă făcută din lapte, ouă, grăsimi, făină, miere și brânză păstrată în foi de palimer.

⁵ V. μελιτοῦττα II, B, 20.

Cea dintâi atestare a numelui plăcinteii apare în lista de produse de patiserie a lui Chrysippos din Tyana (sec. I p.) sub forma de plural (Chrysipp. Tyan. *ap.* Ath. 647c) τὰ Κανωπικά, fără nici o precizare suplimentară. Aici Κανωπικά este aproape sigur un împrumut din latinescul *Canopica*¹, cu același sens, formă atestată în poemul de secol IV p. *Iudicium coci et pistoris iudice Vulcano* al lui Vespa (Vesp. 48). Cuvântul latin fusese el însuși împrumutat din greacă, dar pentru Chrysippos, care alcătuiește un tratat despre produsele de patiserie romane, el era un nume roman.

Într-un papir din același secol I p. este atestată și forma de singular a numelui plăcinteii într-o listă de produse culinare: (POxy. 738, 1) δειπνω· Κανωπικόν. Alte două texte papirologice confirmă însă preferința pentru forma de plural. Astfel, într-un papir datat în secolul al IV-lea p. un personaj oarecare îi trimite mamei sale astfel de plăcinte: (POxy. 1774, 15) Κανωπικά σοι λημφθέντα αὐτῶν ἀποστελοῦνται, iar într-altul, tot din sec. IV p., se vorbește de două astfel de plăcinte: (SB 9746, 31) εἰ ἐκομίσθη παρ' Αἰωνίου τὸ κεφαλοδέσμιον καὶ Κανωπικά δύο. Nici un lexicograf nu atestă numele acestui produs de patiserie.

31. τὸ καπύριον / τὰ καπυρίδια / τὰ καπήρια „Plăcinta uscată”

Diversele nume ale acestui produs de patiserie desemnează un fel de biscuit sau de plăcintă uscată. Toate formele sunt derivate de la adjectivul καπυρός „sec, uscat”², la rândul său derivat de la καπνός „fum, vapor” < *κFαπ-νός, cf. lit. *kvapas* „suflu”, let. *kvēpstu* „a fuma”, poate și în legătură cu lat. *uapor* „abur”.

Forma de plural καπύρια este atestată de unii editori³ într-un fragment din Chrysippos din Tyana (sec. I p.) păstrat la Athenaios: (Chrysipp. Tyan. *ap.* Ath. 113d) εἰς δὲ τὰ καπύρια καλούμενα, τράκτα⁴ μίξεις, ὥσπερ καὶ εἰς ἄρτον. În același fragment însă alți editori⁵ citesc καπυρίδια, tot ca formă de plural, un derivat diminutival probabil de la καπύρια. De la forma καπύρια trebuie să fi apărut și varianta καπήρια, pe care lexiconul Suda o glosează ca fiind un tip de plăcintă, „pe care noi o numim καπύρια”: (Suid. *s.u.* καπήρια) εἶδος πλακοῦντος· τὰ παρ' ἡμῖν καπύρια⁶. Simțită ca mai „corectă”, forma καπύρια a dus probabil și la refacerea unei forme de singular atestată în glosarele latinești, unde este tradusă cu numele plăcinteii *crustulum*⁷: (Gloss.): καπύριον – *crustulum*. Aceeași formă apare și în lexiconul din secolul al XIII-lea p. al lui Pseudo-Zonaras, unde este echivalată cu numele plăcinteii λάγανον⁸: (Ps. Zonar. *s.u.* λάγανον (sic!)) τὸ καπύριον.

32. ὁ καρυών „Nucușoara”

Καρυών este un tip de plăcintă (πλακοῦς) cu nuci⁹, potrivit lexiconului lui Hesychios. Numele ei este un derivat de la κάρυον „nucă”. Cuvântul este un hapax¹⁰, atestat numai de

¹ *V. Canopicum* III, B, 4.

² Cf. καπυρώ „a usca”; καπυρᾶς „patisier” *ap.* L. Robert, *Noms indigènes dans l'Asie Mineure gréco-romaine*, I, Paris, 1963, p. 243 sq.

³ Cf. G. Kaibel, *Athenaei Naucraticae Dipnosophistarum libri XV*, Leipzig, (Teubner) 1887-1890 (= Stuttgart, Teubner, 1962-1985).

⁴ Un împrumut din lat. *tractum* „foaie de aluat”.

⁵ Cf. J. Schweighaeuser, 1801-7; A. Meineke, *Athenaei Deipnosophistae I-III*, Leipzig (Teubner), 1858-1859.

⁶ Cf. POxy. 1655, 3 (sec. III p.).

⁷ *V. crustulum* III, B, 9.

⁸ *V. λάγανον* II, C, 42.

⁹ Despre diversele tipuri de nuci în greacă și despre folosirea lor în bucătărie, u. García Soler, *El arte de comer en la antigua Grecia*, Madrid, 2001, pp. 120-1.

¹⁰ *LSJ* nu înregistrează termenul.

către Hesychios într-o glosă în care definește simplu compoziția plăcintei: (Hsch. *s.u.* καρῶν) πλακοῦς ἔχων κάρυα. Nu știm autorul din care culege el termenul și este semnificativ că nici unul dintre lexicografii ulteriori (Suda, Photios), care preiau în general glosele lui Hesychios, nu rețin cuvântul în propriile dicționare. Cu siguranță, este un termen rar, dintr-o epocă care nu poate fi precizată.

33. ἡ κερύχρη „Plăcinta din mei” (?)

Potrivit lui Hesychios κερύχρη este un tip de plăcintă: (Hsch. *s.u.* κερύχρη) πλακοῦντος εἶδος. Aceasta este singura atestare a cuvântului. Nu există nici o apropiere etimologică posibilă¹, cuvântul fiind complet izolat în cadrul vocabularului grecesc. Este posibilă o transcriere eronată a lui Hesychios pentru un alt termen, care însă ne rămâne necunoscut. Singura variantă pe care o propunem este o scriere greșită pentru un posibil derivat de la substantivul κέγχρος „mei”. Dacă însă cuvântul este scris corect, ar putea fi vorba de un împrumut.

34. ὁ κόλλαβος „Știftul”

Κόλλαβος este o plăcintă de mici dimensiuni și subțire, un fel de grisină, probabil de forma știftului unei lire. Știm aceasta pentru că numele ei, κόλλαβος, este folosit prin confuzie și cu sensul lui κόλλοψ² „cheie de întins coardele unei lire, știft”, așa cum confirmă o glosă a lui Hesychios: (Hsch. *s.u.* κόλλοπι) κολλάβω. Forma κόλλαβος este una populară în -βος fără etimologie clară. Dacă sensul mai vechi este cel culinar, așa cum se pare, atunci ar putea avea o legătură cu tipurile de pâine numite κόλλιξ „pâine de orz grosieră”³ și κολλύρα „pâine rotundă nedospită preparată din făină de orz”⁴.

Numele acestei plăcinte este atestat exclusiv în Comedia Veche din secolul al V-lea a. În *Broaștele* lui Aristofan un sclav îl invită pe Herakles la banchet, spunându-i că zeița Persephona i-a pregătit o întreagă masă: pâini, piure de legume, un bou întreg, plăcinte simple (πλακοῦντες) și κόλλαβοι: (Ar. *Ra.* 503-7)

ἡ γὰρ θεός σ' ὡς ἐπύθεθ' ἤκουτ', εὐθέως
ἔπεττεν ἄρτους, ἦψε κατερικτῶν χύτρας
ἔττους δὲ ἢ τρεῖς, βῶν ἀπηθράκιζ' ὄλον,
πλακοῦντας ὄπτα,⁵ κολλάβους.

Aceste plăcinte apar ca ultimul fel de mâncare și în *Pacea*, atunci când Trigeu îi poruncește unui sclav să așeze în grabă masa: la aperitiv sunt servite plăcinte cu amidon⁶, sturzi, iepuri și aceleași κόλλαβοι: (*id. Pax* 1195-6)

Ἐπειτ' ἐπιφέρει τοὺς ἀμύλους καὶ τὰς κίχλας
καὶ τῶν λαγῶν πολλὰ καὶ τοὺς κολλάβους.

¹ Dicționarele etimologice nici nu înregistrează acest cuvânt.

² Cf. Luc. *DDeor.* 7, 4; Iamb. *VP* 26, 118.

³ Cf. Hippon. 35, 6, Nicopho 13, numită Θεσσαλικός la Arcestr. *Fr.* 4, 12.

⁴ Cf. Ar. *Pax* 123 și *Fr.* 413; Pl. *Poen.* 137; *id. Pers.* 90 (împrumutat în latină cu forma *collyra* și cu diminutivul *collyrida*); LXX *2Re* 13, 6; *POxy.* 397 (sec. I p.); Ath. 111a. Lexiconul Suda glosează același cuvânt și drept un tip de plăcintă: (Suid. *s.u.* κολλύρα) εἶδος ἄρτου [...] ἢ εἶδος πλακοῦντος. Glosarele latinești echivalează κολλύρια cu numele unei turte de sacrificiu, *torunda* (*torunda u.* III, A, 20). Forma regularizată de sg. κολλύριον a ajuns prin asurzire κολλούριον și apoi în ngr. το κουλούρι „covrig”, de obicei presărat cu susan.

⁵ Ediția F. W. Hall & W. M. Geldart nu desparte prin virgulă πλακοῦντας ὄπτα de κολλάβους considerând πλακοῦντας κολλάβους o singură unitate semantică „plăcinte κόλλαβοι”. Am urmat aici textul cu virgulă propus de către K. J. Dover, Oxford, Clarendon Press, 1993, considerând că cele două tipuri de plăcinte sunt diferite.

⁶ *V. ἄμυλος* II, C, 5.

Κόλλαβος mai este atestat la Aristofan și în două fragmente din piesa *Grataragii* (Ταγηνισταί); într-unul din ele fiecare om este îndemnat să ia câte o astfel de plăcintă (Ar. fr. 497 ap. Ath. 110f λαμβάνετε κόλλαβον ἕκαστος), iar în cel de-al doilea, mai amplu, niște personaje sunt rugate să aducă la masă o combinație de mâncăruri inedite: intestine de porc de lapte împreună cu „plăcinte κόλλαβοι călduțe”: (id. fr. 506, ap. Ath. 110f)

εἰ δὴ μὴ πλευρὸν ἢ γλωτταν ἢ
σπληνὰ γ' ἢ νῆστιν, ἢ δέλφακος ὀπωρινῆς
ἡτριαίαν φέρετε δεῦρο μετὰ κολλάβων
χλιαρῶν.

Numele acestei plăcinte mai este atestat și într-un fragment din piesa *Strălucirea* (Αὐγή) a comicalului Philyllios, contemporan cu Aristofan. Textul este citat de Athenaios, care spune că aceste „pâini” (de fapt, plăcinte, după cum am văzut) se fac din grâu nou: (Ath. 110f) οἱ ἄρτοι οὗτοι ἐκ νέου πυροῦ, dând apoi ca exemplu versurile comediografului care folosește însă expresia τρίμηνος πυρός¹ „grâu semănat și recoltat în trei luni”, numind în același timp plăcintele „de culoarea laptelui” și „fierbinți”: (Philyll. fr. 4, 1-2 Kock ap. Ath. 110f)

αὐτὸς φέρων πάρειμι πυρῶν ἐκγόνους τριμήνων
γαλακτοχρώτας κολλάβους θερμούς.

În secolul al II-lea p. gramaticul Pollux atestă sintagma (Poll. 1, 248) ἄρτους κολλάβους, aceeași ca la Athenaios, reluată sub o altă formă de Pseudo-Zonaras: (Ps. Zonar. s.u. κόλλανοι) μικροὶ ἄρτοι. Lexiconul Suda spune că exista un tip de pâine de forma știftului unei lire cu acest nume, în timp ce alții înțelegeau prin același cuvânt un tip de plăcintă pătrată sau o pâine mică: (Suid. s.u. κολλαβους) τοὺς ἄρτους τοὺς εὐκότας τὴν πλάσιν τοῖς κολλάβοις τῆς κιθάρας. οἱ δὲ εἶδος πλακοῦντος τετραγώνου ἢ ἄρτου μικροῦ.

35. τὰ κόλλυβα „Monedele”

Forma de plural κόλλυβα desemnează niște plăcintuțe sau niște bomboane, fiind o folosire figurată a substantivului ὀ / τὸ κόλλυβος / οἶν² „monedă mică, piesă mică de aur”, poate un împrumut semitic³. Cu siguranță că forma monedelor a dus la folosirea acestui nume pentru a desemna produsele de patiserie, dar un rol trebuie să-l fi jucat și apropierea fonetică de numele plăcintei κόλλαβος⁴. Cuvântul a fost împrumutat în latină, *collybus* (-um), atât cu sensul de monedă, cât și cu cel culinar⁵. În neogreacă se moștenește κόλλυβα, cu aceeași formă de neutru plural desemnând un preparat culinar oferit cu ocazia înmormântării. Nu credem că moștenirea se face de la sensul de „monedă de aur”⁶, așezată pe mormânt, din moment ce sensul culinar era atestat încă din greacă veche. Forma grecească κόλλυβα a fost împrumutată în sl. *kolivo*, de unde în română *colivă*.

Singura atestare a numelui acestor plăcinte apare în scoliile la piesa lui Aristofan *Ploutos*. Denumirea de κόλλυβα apare într-un comentariu pe care îl face scoliastul la două

¹ Cf. Thphr. HP 8, 1, 4 și CP 4, 11, 1; PCair.Zen. 155, 6 (sec. III a.); Plu. M. 915e.

² Forma de neutru, de la care se formează numele plăcinte, este atestată la sg. la Poll. 9, 72.

³ Cf. E. Masson, *Emprunts sémitiques*, 108-110.

⁴ V. κόλλαβος II, C, 34.

⁵ V. *collybus* (-um) III, B, 6.

⁶ Această interpretare este dată de ΜΠΑΜΠΙΝΙΩΤΗΣ, Λεξικό νέας ελληνικής γλώσσας, Athena, 1998. s.u. κόλλυβα.

versuri, în care soția lui Chremylos îl anunță pe Carion că intră în casă pentru a căuta daruri de bun-venit (καταχύσματα), așa cum se face pentru niște sclavi abia cumpărați: (Pl. 768-9)

Γυ. Φέρε νυν, ἰοῦσ' εἴσω κομίσω καταχύσματα
ὥσπερ νεωνήτοισιν ὀφθαλμοῖς ἐγώ.

Nota scoliastului îl explică de fapt pe καταχύσματα: obiceiul era ca atunci când un sclav intra pentru prima dată la stăpânul său, acesta din urmă să „răspândească” (κατάχυσμα = lucru răspândit) pe capul său o ghirlandă cu diverse bunătăți, printre care frunze de palmier, plăcintele κόλλυβα, fructe uscate, smochine și nuci, pe care sclavii le luau: (Sch. in Ar. Pl. 768) σύγκειται δὲ τὰ καταχύσματα ἀπὸ φοινίκων, κολλύβων, τρωγαλίων, ἰσχάδων καὶ καρύων, ἅπερ ἤρπαζον οἱ σύνδουλοι. κυρίως δὲ ἐλέγοντο, ὅτε δοῦλον ἠγόραζον· ἔφερον γὰρ αὐτὸν παρὰ τὴν ἐστίαν καὶ καθίζοντες κατὰ τῆς κεφαλῆς κατέχεον κόλλυβα καὶ ἰσχάδας, καὶ φοίνικας, καὶ τρωγάλια καὶ ἄλλα τραγήματα, καὶ οἱ σύνδουλοι ταῦτα ἤρπαζον. ἐλέγοντο οὖν ταῦτα καταχύσματα. Nu știm cu exactitate în ce epocă a fost redactată această scolie, dar ea este, ca și celelalte scolii la Aristofan, rodul comentariilor savanților alexandrini, databile înaintea erei noastre¹, poate în secolul al III-lea a., atunci când se alcătuiește canonul pieselor comediografului. În această epocă trebuie să se fi creat acest neutru plural cu sensul figurat de plăcintuțe, în vremea lui Aristofan κόλλυβος având încă sensul de „monedă”². Mult mai târziu Hesychios echivalează (Hsch. s.u. κόλλυβα) τρωγάλια „cele servite la desert, fructe uscate”, inspirându-se poate chiar din scolia la Ploutos.

36. ἡ κοπτή / ὁ κοπτοπλακοῦς „Plăcinta pisată”

Κοπτή (sc. πλακοῦς) este un fel de fursec presărat cu susan pisat. Numele lui reprezintă o substantivizare a adjectivului κοπτός „pisat”, un derivat de la verbul κόπτω „a tăia”; o altă denumire pentru acest tip de biscuit ar putea fi κοπτοπλακοῦς, care este un compus din κοπτή și πλακοῦς „plăcintă”; această formă este atestată o singură dată în greacă la Chrysippos din Tyana, care se inspiră din surse latinești, putând fi astfel mai degrabă un împrumut din lat. *coptoplacenta*³, la rândul său împrumutat dintr-un gr. *κοπτοπλακοῦς neatestat. Forma simplă κοπτή a fost și ea împrumutată în latinescul *copta*⁴. Martial spune că rețeta era originară din insula Rhodos (Mart. 14, 69). Vânzătorul unor asemenea plăcinte pare să se fi numit κοπτοπώλης, așa cum reiese dintr-o inscripție (AS 20, 43, nr. 13) de secol II-III p., găsită în sanctuarul zeului frigan Men din Kara Kuyu în Pisidia⁵.

Atestările numelor acestui tip de biscuit-plăcintă nu sunt mai vechi de secolul al IV-a a. Este posibil însă ca, înainte de această perioadă, plăcinta să fi purtat numele de ἀμαξίς „cărucior”⁶, așa cum reiese dintr-o scolie la textul lui Aristofan: (Sch. in Ar. Nu. 864a beta)⁷ ἀμαξίς δὲ πλακοῦντος εἶδος, ἦν νῦν κοπτήν φαμεν.

Κοπτή apare într-un citat păstrat de către Athenaios din lucrarea *Despre ghicitori* (Περὶ γρίφων) a lui Clearchos, unul dintre discipolii lui Aristotel din secolul al IV-lea a. Numele biscuitului este menționat într-o enumerare de alte produse de patiserie și de ingrediente: (Clearch. 63-5 ap. Ath. 649a)

¹ Cf. M. Albert Martin, *Les scolies du manuscrit d'Aristophane à Ravenne; étude et collation*, Paris, 1882.

² Cf. Ar. Pax 1200.

³ V. *coptoplacenta* III, B, 8.

⁴ V. *copta* III, B, 7.

⁵ Cf. Anna Morpurgo Davies & Barbara Levick, *ΚΟΠΤΟΠΛΑΚΗΣ*, în *The Classical Review*, vol. 21, nr. 2, pp. 162-166, 1971.

⁶ V. ἀμαξίς III, C, 2.

⁷ Textul este reluat identic de Suid. s.u. ἀμαξίς și Ps. Zonar. s.u. ἀμαξίς (sic!).

„ἐπί τε τῶν τραγημάτων ὁμοίως·
 ἄμης¹, πλακοῦς², ἔντιλτος³, ἴτριον⁴, ῥόα,
 ὠδὸν, ἐρέβινθος, σησάμη, κοπτή, βότρυς” [...]
 ταῦτα μὲν ὁ Κλέαρχος.

Este semnificativ faptul că numele biscuitului κοπτή este așezat lângă cel al susanului (σησάμη), din care este el însuși preparat; σησάμη ar putea fi însă o grafie falsă pentru numele turtei σησαμη⁵, alt produs de patiserie preparat cu susan, în cazul acesta alăturându-se două produse de patiserie preparate cu același ingredient.

Într-un fragment din piesa *Porțile* (Πύλαι) a comediografului tot din secolul al IV-lea a., Sopater, numit de către Athenaios φλυακογράφος „autor de bufonerii”, se sugerează că același tip de biscuit era preparat cu mac (μήκων): (Sopat. 17, 1-2 *ap.* Ath. 649a) Ὁ δὲ φλυακογράφος Σώπατρος ἐν τῷ ἐπιγραφομένῳ Πύλαι δράματι φησι·

Τίς δ' ἀναρίθμου μήκωνος εὔρε κοπτὰς,
 ἢ κνηκοπύρους ἠδονὰς τραγημάτων ἔμιξεν;

Mult mai târziu, în secolul al II-lea p.⁶, într-o epigramă atribuită lui Stratonos în *Anthologia Graeca* numele de κοπτή apare din nou alături de numele susanului (σήσαμον): (AG 12, 212-3 [Strat.]

οὐκέτι σοι κοπτῆς φίλαι πλάκες οὐδὲ μελιχρὰ
 σήσαμα καὶ καρύων παίγνιος εὐστοχίη.

Este de remarcat și formula κοπτῆς (φίλαι) πλάκες, în care lexicologii au văzut fie numele unei plăcinte πλάξ, care, de la sensul de „suprafață largă și plată”, „câmpie”, „mare”, „platou al unui munte”, ar primi aici în mod excepțional sensul de plăcintă⁷ – nu se explică însă ce sens ar mai primi κοπτῆς -, fie întreaga formulă, κοπτῆς πλάκες, ar fi echivalentă cu πλακοῦντες⁸, denumire însă generică pentru orice tip de plăcintă. Credem însă că soluția trebuie găsită între alte două posibilități: fie interpretarea lui πλάξ⁹ ca având sensul de „felie” și atunci întreaga formulă ar trebui tradusă prin „felii «dragi» de plăcintă cu susan”, fie – *lectio difficilior* – a considera că avem de-a face cu o tmeză poetică pentru ceea ce ar fi trebuit să fie κοπτοπλακοῦς. Acest cuvânt, așa cum am mai spus, este atestat în greacă o singură dată în secolul I p. la Chrysippos din Tyana (Chrysipp. Tyana. *ap.* Ath 647f), fiind în acel context probabil un împrumut din lat. *coptoplacenta*, el însuși un împrumut mai vechi dintr-un cuvânt grecesc neatestat. Κοπτοπλακοῦς este, credem, una și aceeași plăcintă cu κοπτή. Există și ipoteza ca forma κοπτοπλακοῦς să fie un alt nume al turtei γάστρις¹⁰, descrisă în amănunt de către Chrysippos în continuarea acestui nume (*ibid.*), de altfel izolat în context.

¹ V. ἄμης II, C, 3.

² V. πλακοῦς II, C, 1.

³ V. ἔντιλτος II, C, 22.

⁴ V. ἴτριον II, A, a, 27.

⁵ V. σησαμη II, A, a, 40.

⁶ Cf. în același secol atestarea cuvântului la Artemidoros în formula (Artem. 1, 72) κοπταὶ σησαμίδες, plăcinte despre care spune că sunt aducătoare de vești bune; în aceeași perioadă cf. POxy. 113, 31.

⁷ V. dicționarul Bailly *s.u.* πλάξ, „gâteau plat”.

⁸ V. dicționarul LSJ *s.u.* πλάξ, κοπτῆς πλάκες = πλακοῦντες.

⁹ Πλάξ poate fi ușor apropiat de alte cuvinte înrudite ca sens cu ideea de plat: cuvinte germanice precum norv. *flag* „lărgime”, v. isl. *floga* „strat de pământ”, cu vocalism lung v. nor. *flo* „strat”, germ. *Flüche* „zid stîncos”; în baltică lit. *plakanas* „plat”, *plokas* „vatră”; în latină poate fi apropiat de *planicus* „cu picioarele plate”, formație populară cu infix nazal. De la πλάξ cel mai important derivat este πλακοῦς, numele generic al „plăcintei”, propriu-zis „cea întinsă”.

¹⁰ V. γάστρις II, A, a, 8.

Mult mai târziu, în secolul al VI-lea p., medicul Alexander Trallianus, inspirându-se probabil din Orribasius¹, amintește în *Therapeutika* despre posibilitatea de a orna această plăcintă și cu semințe de pin, migdale sau fistic, considerând că ea are rolul terapeutic de vindecare a inflamației: (Alex. Trall. *Therap.* 1, 545, 9) τοὺς δὲ πλακοῦντας καθ' ὅλου φευγέτωσαν καὶ τὰς κοπτὰς τὰς ἐχούσας τὸν στρόβιλον, τὰς δ' ἀπ' ἀμυγδάλων ἢ πιστακίων συγκειμένας οὐ δεῖ φεύγειν· ἔχουσι γὰρ αἱ τοιαῦται καθαρτικόν τι τοῦ φλέγματος.

Este de remarcat că el face o diferență clară între τοὺς πλακοῦντας și τὰς κοπτὰς, încă o dovadă că echivalarea propusă de LSJ între κοπτῆς πλάκες și πλακοῦντες la exemplul din Stratonos nu se susține.

37. ὁ κοτυλίσκος „Cupa”

Κοτυλίσκος este o plăcintă, probabil de forma unui anumit tip de cupe. Numele produsului culinar este o folosire figurată pentru substantivul cu formă omonimă ce denumește în comedie un tip de cupă adâncă, folosită la sărbătorile în onoarea lui Bacchus². Numele ei este un derivat diminutival de la κοτύλη „cavitate, scobitură”, denumind în același timp și o măsură de capacitate pentru substanțe lichide sau solide³, termen obscur de pus poate în legătură cu κοπίς „occiput, proeminență osoasă situată în partea posterioară și inferioară a craniului, care este legată de vertebrele gâtului”.

Sensul de plăcintă al lui κοτυλίσκος este cu siguranță unul secundar, plecând probabil de la imaginea vasului scobit de forma căruia ar fi putut fi produsul de patiserie sau poate de la faptul că într-un asemenea vas se gătea sau se servea un preparat culinar, care astfel i-a luat numele. Singura atestare a lui κοτυλίσκος cu sensul de plăcintă apare la Heracleon din Ephes, un gramatic din secolul I p., citat de către Athenaios: (Heracl. p. 7 ap. Ath. 647b) Κοτυλίσκοι. Ἡρακλέων ὁ Ἐφέσιος πλακοῦντάς τινὰς φησὶν οὕτω καλεῖσθαι, τοὺς ἐκ τρίτου μέρους τῆς χοῖνικος γινομένους. Unică informație, așadar, despre această plăcintă este că ea se compunea din a treia parte dintr-o χοῖνιξ, care desemnează o măsură de grâu⁴ în cantitate de patru κοτύλαι (*u. supra*), rația zilnică a unui om, potrivit lui Herodot⁵. Numele plăcintei trebuie să fi fost influențat în mod egal și de măsura de capacitate κοτύλη, așa cum a fost și de al vasului κοτυλίσκος.

38. τὸ κρήϊον / κρεῖον „Butucul” – „Fagurele”

Κρήϊον, formă ionică pentru atticul κρεῖον, este numele unei plăcinte folosite în ceremonialul nupțial. Etimologia celor două nume nu este sigură: κρήϊον este fie un derivat diminutival de la κρέας „carne” și desemnează propriu-zis „butucul pe care se taie carnea”⁶, folosit însă și cu sensul lui κρέας⁷; numele preparatului culinar ar proveni astfel tocmai de la forma acestui butuc; fie κρήϊον este rezultatul unei metateze pentru κηρίον „fagure”⁸, plăcinta plăcinta fiind în mod sigur una servită cu miere; numele ar putea proveni și de la forma fagurelui. Această ultimă ipoteză, deși se susține mai bine din punctul de vedere al sensului, are dezavantajul că nu există nici o mențiune a numelui κηρίον „fagure” cu sensul de plăcintă.

¹ Cf. Orib. 45, 29, 52, de unde rezultă că avea în compoziție și miere.

² Cf. Ar. *fr.* 380, 1 ap. Ath. 476c; sau cu forma de neutru κοτυλίσκιον la Ar. *Ach.* 459.

³ = 6 κύαθοι sau ½ ξέστης, în jur de ¼ litri.

⁴ Cf. *Od.* 19, 28.

⁵ Hdt. 7, 187; în particular pentru un sclav la Th. 4, 16.

⁶ Cf. *Il.* 9, 206.

⁷ Cf. *Euph.* 155.

⁸ Ipoteză preferată de traducerea din Athenaios a lui Luciano Canfora cf. p. 1670. Cf. de asemenea Garcia Soler, M^aJ., 2001, p. 387.

Cea mai veche atestare a numelui plăcintei apare sub forma κρήιον la poetul și gramaticul deopotrivă Philetas din Cos în secolele IV-III a. Într-un fragment din lucrarea *Cuvinte dezordonate* (Ἰτακτοί) el spune că plăcinta era coaptă pe cărbuni și servită cu miere, fiind mâncată împreună cu prietenii: (Philet. 9 Kuchenmüller *ap.* Ath. 645d) „ὀπτᾶται δ' ἐν ἄνθραξι, καὶ καλοῦνται ἐπ' αὐτὸν οἱ φίλοι, παρατίθεται δὲ μετὰ μέλιτος,” ὡς φησιν Φιλητᾶς ἐν Ἰτακτοῖς. Fragmentul din Philetas este citat de către Athenaios care, în introducere, spune că este vorba de un tip de plăcintă din Argos care era oferită mirelui la nuntă de către mireasă. De remarcat, în același timp, că descrierea lui Athenaios ezită în a denumi acest produs πλακοῦς „plăcintă” sau ἄρτος „pâine”, nemaștiindu-se la acea dată ce desemna: (Ath. 645d) ΚΡΗΙΟΝ πλακοῦς, ἄρτος, ὃν Ἀργεῖοι παρὰ τῆς νύμφης πρὸς τὸν νυμφίον φέρουσιν. Nu este exclus ca „plăcinta fagure” să fie încărcată de conotații erotice, ținându-se seama, pe de o parte, de rolul jucat de aceasta în ritualul nupțial, pe de altă parte, de definierea ei drept un tip de πλακοῦς, termen el însuși încărcat cu conotații metaforice din același registru, mai ales în comedia din secolul al V-lea a¹.

În sprijinul acestei ipoteze poate fi menționat și fragmentul din *Satyriconul* lui Petronius, în care este adusă invitația o tavă cu semnele zodiacale, dublate fiecare de câte un aliment semnificativ. Pe talgerele Balanței erau așezate două plăcinte, *scribilīta* și *placenta*, una cu miere, alta fără², iar în mijloc tăvii se afla o brazdă de pământ tăiată care susținea un *fagure de miere*: (Petr. 35, 5-6) *in medio autem caespes cum herbis excisus fauum sustinebat*. Fagurele în acest aranjament este în mod evident o imagine licențioasă trimitând la sexul femeiesc, iar *placenta* (care continuă în latină grecesul πλακοῦς), preparată cu multă miere, se încadrează în același registru.

Dintre lexicografii singurul care atestă sensul de plăcintă al acestui nume este Hesychios în secolul al V-lea p., dar numai la forma de plural: (Hsch. *s.u.* κρήια) ζῳδία, ceea ce ar putea desemna „plăcinte în formă de animale”³, probabil animalele care reprezintă zodiile. Forma de singular apare și ea citată, dar numai cu sensul de „bucată de carne” sau un „tip de cazan pentru gătit carnea”: (Hsch. *s.u.* κρήιον) ἐπίκοπον, κρεοδόχον λέβητα⁴. Forma attică κρεῖον apare glosată cu sensul de plăcintă numai în lexiconul din secolul al XII-lea p. *Etymologicum Magnum* (EM 537, 3) τὸν ἐκ στέατος πλακοῦντα, cu precizarea că printre ingrediente se afla și untura (στέαρ)⁵.

39. ἡ κριβάνη / ὁ κριβάνης / τὸ κριβανον „Cazanul”

Κριβάνη este un soi de plăcintă coaptă într-un anumit de tip de cazan. Singurele forme atestate ale numelui acestui preparat sunt cele de acuzativ plural κριβάνας și κρίβανα (*u. infra*), fără să se poată afirma cu certitudine dacă cea dintâi provine de la un nominativ singular ἡ κριβάνη sau ὁ κριβάνης. Oricum ar fi, este vorba de un derivat de la ὁ κρίβανος⁶ κρίβανος⁶ (cu varianta neutră κρίβανον⁷) / κλίβανος⁸ ce desemna inițial un recipient de teracotă sau bronz mai larg la bază decât în partea de sus, prevăzut cu toarte, acoperit cu cenușă pentru a coace în el diverse alimente, în special pâine⁹. Κρίβανος este un termen

¹ Cf. *s.u.* πλακοῦς II, C, 1.

² Cf. *scribilīta* III, B, 29 și *placenta* III, B, 1.

³ Cf. *LSJ s.u.*

⁴ Cf. Paus. Gr. 43, 1 și Suid. *s.u.*

⁵ Alte dulciuri găsite cu untură erau: ἀρτολάγανον și *catillus ornatus (κάπιλλος ὀρνᾶτος) V. II, C, 9 și III, B, 5. De asemenea pâinea ἄρτος στρεπτικός „pâine din aluat făcut cu lapte, piper și untură”. Cf. pentru στέαρ Arist. *PA* 651a26; *Id. HA* 320a21; Alex. *fr.* 84 Kassel-Austin *ap.* Ath. 326e; Gal. 6, 678-9 Kühn; Ath. 113d și 647e.

⁶ Forma attică, cf. Ar. *Vesp.* 1153, Paus. 9, 39, etc.

⁷ V. Cf. Pherecr. 169, 1 Kock.

⁸ Forma dorică potrivit cu EM 538, 19, cf. Epich. 143.

⁹ De unde și numele pâinii ἄρτος κριβανίτης / κριβανωτός ἄρτος. V. *infra*.

tehnic obscur, apropiat de got. *hlaiifs*, v. g. s. *hleib* „pâine” și chiar de lat. *libum*¹ „tip de turtă de sacrificiu”²; a fost considerat și ca posibil împrumut semitic³.

Singurele atestări ale numelui acestei plăcinte apar citate de către istoricul Sosibios din Sparta (sec. III a.) și gramaticul Apollodoros din Athena (sec. II a.) (*ap. Ath.*), fiind extrase din poemele liricului Alcman (sec. VII a.). Sosibios afirmă că ele erau specific laconiene și că aveau „forma unui sân” (μαστοειδεῖς), fiind folosite la banchetele femeilor și servite cu ocazia cântării unui encomion în cinstea unei fecioare din partea celor care o urmau într-un cor: (Sosib. 19a2, Apollod. *fr.* 201, 1 *ap. Ath.* 646a) ΚΡΙΒΑΝΑΣ πλακοῦντας τινας ὀνομαστικῶς Ἀπολλόδωρος παρ’ Ἀλκμᾶνι. ὁμοίως καὶ Σωσίβιος ἐν γ’ περὶ Ἀλκᾶνος, τῷ σχήματι μαστοειδεῖς εἶναι φάσκων αὐτούς, χρῆσθαι δ’ αὐτοῖς Λάκωνας πρὸς τὰς τῶν γυναικῶν ἐστιάσεις, περιφέρειν τ’ αὐτούς, ὅταν μέλλωσιν ἄδειν τὸ παρεσκευασμένον ἐγκώμιον τῆς Παρθένου αἰ ἐν τῷ χορῷ ἀκόλουθοι.

A doua atestare a numelui plăcinte este prilejuită de comentarea unui vers din Alcman (*Alcm. fr.* 94, 1), unde Sosibios, sau Athenaios care-l citează, este posibil să confunde termenul folosit de poet, κριβανωτῶς (un tip de pâine⁴), cu cel al plăcinte, pe care o citează cu forma de plural κρίβανα: (Sosib. 19b1 *ap. Ath.* 115a) „θριδακίσκας⁵ τε καὶ κριβανωτῶς”. Σωσίβιος δ’ ἐν γ’ περὶ Ἀλκμᾶνος κρίβανά φησι λέγεσθαι πλακοῦντάς τινας τῷ σχήματι μαστοειδεῖς. Practic Athenaios reia fragmentul citat anterior sub o formă concisă, nepotrivită însă după versul citat, de vreme ce κριβανωτῶς desemna mai degrabă un tip de pâine decât unul de plăcintă. Lexicograful Hesychios va prelua din textul lui Athenaios: (Hsch. *s.u.* κριβάνας) πλακοῦντάς τινας, trimitând la fragmentul din Alcman.

40. ὁ κριμνίτης / κριμνήστις „Plăcinta din făină de orz”

Κριμνίτης (*sc.* πλακοῦς) este o plăcintă preparată din făină de orz. Numele ei este un derivat adjectival de la κριμνον „făină de orz măcinată grosier”⁶ cu sufixul -της specific numelor de produse de patiserie⁷, cu posibilă legătură etimologică cu κρι, κριθή „orz”, apropiere, care, însă, se explică greu din punct de vedere morfologic⁸; este mai plauzibilă apropierea lui κρι-μν-ον de κρι- din κρίνω „a cerne”; cuvântul ar putea desemna astfel ce rămâne după măcinare. Același nume κριμνίτης desemna și un tip de pâine (*sc.* ἄρτος) din Tessalia, distincția dintre cele două sensuri fiind probabil greu de făcut încă din antichitate⁹. Forma κριμνήστις atestată numai de lexiconul lui Hesychios și glosată simplu „tip de plăcintă” (Hsch. *s.u.* κριμνήστις) πλακοῦντος εἶδος, comportă un sufix împrumutat compuşilor rădăcinii ἐδ- „a mânca”. Denumea probabil aceeași plăcintă ca și κριμνίτης¹⁰.

Sensul de produs de patiserie al lui κριμνίτης este atestat în tratatul *Despre Plăcinte* (Περὶ Πλακοῦντων) al autorului opsartitic Iatrocles. Din acesta citează Athenaios, precizând legătura dintre numele făinii de orz κριμνον și numele plăcinte: (Iatrocl. *ap. Ath.* 646a) ΚΡΙΜΝΙΤΗΣ πλακοῦς ποιὸς διὰ κρίμων γινόμενος, ὡς Ἰατροκλῆς ἐν τῷ περὶ Πλακοῦντων ἀναγράφει. Din Athenaios se inspiră cu siguranță, în secolul al XII-lea p., și episcopul Eustathius în comentariul său la *Odysseia*, atunci când oferă cu alte cuvinte aceeași

¹ *V. libum* III, A, 1.

² *V. Russu, St. Cl.* 7, 1965, p. 114 și Hester, *Lingua*, 13, 1965, p. 373.

³ H. Lewy, *Die semitischen Fremdwörter im Griechischen*, Berlin, 1895, p. 105.

⁴ *Cf.* ἄρτος κριβανίτης / κριβανωτῶς ἄρτος la *Ar. Pl.* 765; *id. fr.* 125; *Epich.* 52; *Gal. De alim. fac.* 6, 489, 8, *etc.*

⁵ *V. θριδακίνη* II, B, 14.

⁶ *Cf.* Mai nutritivă decât cea de grâu potrivit medicilor antici, dar mai greu digerabilă, *u. Hp. ap. Gal.* 19, 115. *Cf.* de asemenea *Eup.* 11, 5; *Arist. HA* 501^b31; *PRyl.* 280 (sec. II p.).

⁷ *Cf.* G. Redard, *Les noms grecs en -της, KZ*, p. 90.

⁸ *Cf.* Schwyzer, 1, 524.

⁹ *Cf.* *Archestr. fr.* 4 Montanari = 4, 13 Brandt *ap. Ath.* 112b.

¹⁰ Ediția Latte a lexiconului citește în acest pasaj tot forma κριμνίτης.

informație: (Eust. *Od.* 1, 44, 12) τὸ κρῖνον οὐ παράγωγον ὁ κριμνίτης πλακοῦς. Nici un alt lexicon antic nu înregistrează acest cuvânt, semn al dispariției sale timpurii din texte.

41. τὰ κροτητά „Plăcintele crocante”

Κροτητά sunt un tip de plăcinte-biscuit bine însirocate în miere. Numele lor este o substantivizare la neutru plural a adjectivului verbal κροτητός „care este lovit, care răsună”¹, un derivat de la verbul κροτέω „a lovi”. Forma substantivizată de neutru plural este atestată și la Theophrast cu sensul de „drumuri bine bătute”². Numele plăcintei trimite astfel la o posibilă posibilă consistență crocantă a acesteia.

Singura atestare a lui κροτητά cu sens culinar datează din secolul al V-lea a. într-un fragment din piesa *Cretanele* (Κρηῆται) a lui Euripide. Athenaios îl citează pentru a face trecerea la discuția despre mâncărurile servite în a doua parte a mesei, introducând înaintea fragmentului în mod sugestiv un vers din „Hippolit” (adresat în piesă Fedrei de către doică) (v. 436): αἱ δεύτεραί πως φροντίδες σοφώτεραι „gândurile ce-ți vin a doua oară sunt mai înțelepte”, așa cum sunt și bucatele ce vin mai apoi la masă: (E. *fr.* 467, 1-5 *ap.* Ath. 640b³)

τί γὰρ ποθεῖ τράπεζα; τῷ δ' οὐ βρίθεται;
πλήρης μὲν ὄψων ποντίων, πάρεισι δὲ
μόσχων τέρειναι σάρκες χηνεῖα⁴ τε δαῖς
καὶ πεπτά καὶ κροτητά τῆς ξουθοπτέρου
πελάνω μελίσσης ἀφθόνως δεδευμένα.

O masă „își dorește”, conform fragmentului, să fie plină de mâncăruri marine, carne de vițel și găscă, dulciuri gătite în cuptor (πεπτά) și „plăcinte crocante însirocate din belșug de licoarea albinei cea cu aripi de aur”. Expriarea poetică lasă să se înțeleagă că aceste preparate erau în mod uzual acoperite cu miere, poate tocmai datorită consistenței lor tari, ce impunea o înmuiere prealabilă a produsului. După Euripide nici un alt autor nu mai atestă numele plăcintei și nici lexicografii nu înregistrează cuvântul cu acest sens.

42. τὸ λάγανον / τὸ λαγάμιον „Plăcinta moale”

Conform definiției date de către Hesychios, λάγανον este o plăcintuță preparată din floarea făinii de grâu (σεμίδαλις) și prăjită în ulei: (Hsch. *s.u.* λάγανα) εἶδος πλακουνταρίου, [...] ἀπὸ σεμιδάλεως ἐν ἐλαίῳ τηγανιζόμενον. Numele ei⁵ este un derivat de la verbul λαγαίω „a lăsa (moale)”, *cf.* adj. λαγρός „flasc, moale”, din același radical cu λήγω „a înceta”, din radicalul *sleg- / *slag- „larg”, *cf.* lat. *laxus* „larg, destins”. Λαγάμιον este derivatul diminutival. Λάγανον este împrumutat în latină cu forma *laganum* (-*us*), cu același sens culinar⁶.

Numele acestei plăcinte este atestat începând cu secolul al IV-lea a. la autorul de parodii Matro din Pitana într-un fragment pe care îl citează Athenaios referitor la îngrășarea păsărilor. Acestea sunt îndesate cu λάγανα prin partea din spate. Cu siguranță că este vorba de

¹ *Cf.* A. Ch. 428 sau, despre un instrument muzical, la S. *fr.* 241, 1.

² Thphr. *HP* 6, 6, 10.

³ Ultimele două versuri sunt citate și de către Plutarh (Plu. *M.* 1097d).

⁴ Am păstrat în text varianta dată de către Athenaios, deși comportă o eroare metrică (un spondeu pe locul patru). Meineke propune înlocuirea lui χηνεῖα cu ἀρνεία „de miel”, varianta acceptată de ediția Kaibel.

⁵ Λάγανον se moștenește cu schimbare de gen în ngr. η λαγάνα „pâine nedospită” care se mănâncă tradițional în Duminica Mare. Sensul este același ca în Septuaginta, *u. infra*.

⁶ V. *laganum* II, B, 20.

o plăcintă de mici dimensiuni și probabil moale, dacă ținem seama și de etimologia numelui ei: (Matro *Parod. fr.* 4, *ap.* Ath. 656f)

Ὡς ἔφαθ'· οἱ δ' ἐγέλασαν, ἐπήρεικάν τ' ἐπὶ τούτῳ
σιτευτὰς ὄριθας ἐπ' ἀργυρέοισι πίναξιν,
ἄτριχας, οἰετέας, λαγάνοις κατὰ νῶτον ἔϊσας.

În aceeași perioadă medicul Diocles din Carystios compară această plăcintă cu un fel de pești mici (ἐπανθρακίς), care se mâncau fripți pe cărbuni, așa cum reiese dintr-un fragment păstrat de către Athenaios: (Diocl. *fr.* 116a *ap.* Ath. 110a) τῆς δ' ἐπανθρακίδος Διοκλῆς ὁ Καρύστιος ἐν πρώτῃ Ὑγιεινῶν, οὕτωςι λέγων· „Ἡ δ' ἐπανθρακίς ἐστὶ τῶν λαγάνων ἀπαλωτέρα. [...]”. O altă lecțiune la textul lui Athenaios are în loc de ἐπανθρακίς, numele peștelui, forma ἀπανθρακίς, numele altei turte coapte pe cărbuni¹. Astfel, sensul ar putea fi că turta ἀπανθρακίς era mai moale decât λάγανον. De fapt, cele două cuvinte se confundau încă din antichitate, fiind derivați regresivi de la verbele ἀνθρακίζω² și ἐπανθρακίζω³, ambele cu sensul de „a coace pe cărbuni”.

În secolul al III-lea⁴ a. traducătorii care au editat *Septuaginta* (LXX) au folosit numele numele acestei plăcinte pentru a reda ebr. *r^eqiqim*, ce desemna un fel de turtiță foarte mică pe care arabii o prepară și astăzi. Astfel, numele plăcinte apare în formula λάγανα ἄζυμα „turte nedospite”, ca în *Le.* 2, 4⁵, tradusă apoi în *Vulgata* în formula *lagana azyma*. Eliminarea expresă a oricărui ferment din prepararea acestor turte se explică prin convingerea că alterarea caracterului natural al ofrandei ar fi însemnat profanarea ei. De asemenea, este de amintit și un fragment unde λάγανον are mențiunea ἀπὸ τηγάνου „prăjită în tigaie” și apare alături de numele a două tipuri de pâine, κολλυρίς⁶ și ἐσχαρίτης⁷: (LXX, *2Re* 6, 19) καὶ διεμέρισεν παντὶ τῷ λαῷ εἰς πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ Ἰσραὴλ ἀπὸ Δαν ἕως Βηρσαβее ἀπὸ ἀνδρὸς ἕως γυναικὸς ἐκάστῳ κολλυρίδα ἄρτου καὶ ἐσχαρίτην καὶ λάγανον ἀπὸ τηγάνου⁸. În secolul I p. Flavius Josephus reia în *Antichități Iudaice* pasajul din LXX, modificând însă expresia ἀπὸ τηγάνου cu adjectivul τηγανιστόν: (J. *AJ* 7, 86, 5) διαδοὺς κολλυρίδα ἄρτου καὶ ἐσχαρίτην καὶ λάγανον τηγανιστόν καὶ μερίδα θύματος.

Tot în secolul I p. Chrysippos din Tyana, πεμματολόγος „specialistul în turte” cum îl numește Athenaios, folosește λάγανον cu sensul special de „blat” sau „foaie de cocă” (*cf.* lat. *tractum*): (Chrysipp. *Tyan. ap.* Ath. 647e) καὶ πάλιν τρίψας ἔλκυσον λάγανον καὶ λειάνας ἐκτεμῶν κατὰτεμνε καὶ ἔψε εἰς ἔλαιον θερμότατον εἰς ἦθμον βαλὼν τὰ κατακεκομμένα. Acest sens se explică mai degrabă printr-o traducere în greacă a termenului latinesc *laganum*, împrumut el însuși din greacă, care primise acest înțeles începând cu rețetele lui Apicius (Apic. §§ 141-2)⁹. Același sens de blat este atestat și de forma diminutivală λαγάμιον¹⁰ în rețeta turtei γάστρις¹¹: (Chrysipp. *Tyan. ap.* Ath. 648a) εἶτα σήσαμον λευκὸν τρίψας μάλαξον μέλιτι ἠψημένῳ καὶ ἔλκυσον λαγάμια δύο καὶ ἓν

¹ V. ἀπανθρακίς II, A, a, 5.

² Cf. Ar. *Pax* 1136.

³ Cf. Cratin. 143, 2 Kock.

⁴ În aceeași perioadă sunt de menționat și două atestări papirologice: *PCair.Zen.* 569, 89 εἰς τὰ Δημέου λαγάνων χοῖνιξ ἔσσι 707, 6 σὺν λαγάνοις χοῖνικες. Pentru χοῖνιξ u. *supra* s. u. κοτυλίσκος.

⁵ Cf. și LXX *Ex.* 29, 2 și 23; *id. Le.* 7, 12; *id. Num.* 6, 15 și 19; *id. Paral.* 23, 29.

⁶ Κολλυρίς este diminutivul de la κολλύρα (u. s. u. II, C, 34). Cf. LXX *2Re* 6, 19.

⁷ Ὁ ἄρτος ἐσχαρίτης era un fel de pâine-prăjitură, preparată din făină, ulei și alte ingrediente și coaptă pe cenușă, fiind un derivat de la ἐσχάρα „cămin, vatră”. Cf. Hp. *Vict.* 2, 42; *Antid.* 3 Kassel-Austin; *Crobyl.* 2; LXX *2Re.* 6, 19; J. *AJ* 7, 4, 2.

⁸ În textul ebraic alimentele împărțite sunt: o plăcintă, o turtă de smochine și o turtă cu stafide. Cf. *Septuaginta*, vol. 2, p. 381, în nota la 6, 19.

⁹ V. *laganum* II, B, 20.

¹⁰ Forma diminutivală mai este atestată și într-un papir din secolul II p.: *UPZ* 89, 2 λαγάμια.

¹¹ V. γάστρις II, A, a, 8.

θες ὑποκάτω καὶ τὸ ἄλλο ἐπάνω, ἵνα τὸ μέλαν εἰς μέσον γένηται, εἶ ῥύθμισόν τε αὐτό. Latinescul *laganum*, de origine greacă cum am văzut, este astfel reîmprumutat în greacă cu un sens diferit.

Începând cu secolul al II-lea¹ p. *λάγανον* este din nou folosit cu sensul său inițial de plăcintă, semn că cel de „blat” sau „foaie de cocă”, atestat la Chrysippos din Tyana, se datora unei influențe a limbii latine. Medicul Galenos spune că *λάγανον* ajunsese să desemneze o categorie mai puțin apreciată a turtei ἵτριον², fiind un sinonim al numelui plăcinteἰ ῥύημα³: (Gal. *De alim. fac.* 6, 492⁴) διττὸν δὲ τῶν ἱτριῶν τὸ εἶδος, ἄμεινον μὲν, ὃ καλοῦσι ῥύματα, φαυλότερον δὲ τὰ λάγανα.

În secolul II-III p.⁵ Athenaios caracterizează această plăcintă ca fiind ἐλαφρόν „ușoară” și ἄτροφον „nehrănitoare”, comparând-o cu același tip de pește bun pentru fript (ἐπανθρακίς). În sprijinul afirmației sale el citează sfârșitul unui vers din *Adunarea Femeilor* (Ἐκκλησιαζουσαι) a lui Aristofan: (Ath. 110a) *Λάγανον. Τοῦτο ἐλαφρόν τ' ἐστὶ καὶ ἄτροφον, καὶ μᾶλλον αὐτοῦ ἔτι ἢ ἐπανθρακίς καλουμένη. Μνημονεύει δὲ τοῦ μὲν Ἀριστοφάνη ἐν Ἐκκλησιαζούσαις, φάσκων· „Λάγανα πέττεται”, adică „plăcintele λάγανα se coc în cuptor”. Este interesant însă că versul lui Aristofan ni s-a transmis în mod independent de citatul lui Athenaios cu o altă lecțiune: (Ar. *Ec.* 843) λαγῶ' ἀναπηγνύασι, πόπανα (și nu λάγανα!) πέττεται, adică „iepuri sunt în frigare și turtele πόπανα se coc în cuptor”. Motivul pentru care Athenaios oferă o altă lecțiune poate avea cauze diverse: fie lucra pe un alt text din Aristofan decât cel ce ni s-a transmis nouă, fie forma propusă de el, λάγανα, s-a putut strecura în text printr-o confuzie cu λαγῶα „iepuri” de la începutul versului, fie e vorba de o „adaptare” a textului la epoca lui Athenaios, ținând seama că numele turtei πόπανον⁶ era folosit cu precădere într-o perioadă mai veche. Schimbarea propusă de către Athenaios alterează însă sensul metaforic al întregului pasaj aristofanesc, semn că acesta nu-l mai înțelegea. În versul amintit atât λαγῶν, cât și πόπανον (+ τράγημα citat mai jos la v. 844, φρύγεται τραγήματα) sunt imagini plastice ale actului sexual, fiind exprimări metaforice pentru κύσθος „sexul femeiesc”⁷.*

43. ὁ λαγρονίτης „Plăcinta fragedă” (?)

Singurul care atestă numele acestei plăcinte (πλακοῦς) este Hesychios, care o definește simplu: (Hsch. *s.u.* λαγρονίτης) πλακοῦντος εἶδος. Nu există nici o apropiere etimologică posibilă. Singura încercare de explicare a cuvântului s-ar putea face pe baza unei alte glose a lui Hesychios: (*Id. s.u.*) λαγρόν ἢ λαγρός· κραββάτιον „pătuț” (diminutivul de la κράββατον „pat”). Putem presupune că λαγρονίτης este un derivat de la unul din aceste două prime cuvinte cu sufixul -της, obișnuit pentru produsele de patiserie. Rămâne însă de explicat legătura de sens cu echivalentul propus de lexicon, κραββάτιον „pătuț”. Editorul lui Hesychios, Latte, îl interpretează pe λαγρόν / λαγρός (*s.u.* βλιβρόν) ca fiind echivalent cu adjectivul bine atestat λαγαρός „flasc, moale, fraged”⁸, fiind astfel posibilă o legătură cu consistența moale a așternutului unui pat. Numele plăcinte ar putea fi astfel refăcut în λαγ(α?)ρονίτης, adică „cea moale”, trimițând la tipul de aluat folosit pentru prepararea ei. Nu

¹ În aceeași perioadă forma de pl. *λάγανα* este atestată și într-un papir: *POxy.* 1211, 5.

² *V. ἵτριον* II, A, a, 27.

³ *V. ῥύημα* II, C, 63.

⁴ *Cf. și ibid.* 6, 687; *De rebus* 6, 768, in *Hipp.* 15, 90.

⁵ Forma de G pl. *λαγάνων* are o atestare papirologică în această perioadă: *PLond.* 2, 190, 34. *Cf. și BGU* 6, 2, 29 *λάγανον*, fără ca papirul să fie datat cu exactitate.

⁶ *V. πόπανον* II, A, b, 1.

⁷ *Cf. comentariul* lui Massimo Vetta în *Aristofane, Le donne all' assemblea*, a cura di Massimo Vetta, trad. Dario Del Corno, Mondadori, Roma, 2000, p. 231.

⁸ *Cf. Hp. Cord.* 4; *Ar. Ec.* 1167; *X. Cyn.* 4, 1; *Philostr. Maior Im.* 1, 10, etc.

este exclusă de asemenea o apropiere făcută de vorbitori între λαγ(α?)ροίτης și numele plăcintelor bine atestate λάγανον / λαγάμιον¹.

44. τὸ μαρυπτόν „Plăcinta rulată” (?)

Μαρυπτόν este numele unui produs de patiserie citat în lista lui Chrysippos din Tyana printre tipurile de plăcinte (πλακοῦντες) fără nici o precizare referitoare la compoziție: (Chrysipp. Tyan. ap. Ath. 647c) εἶδη πλακοῦντων ... μαρυπτόν. Fiind un hapax, această formă din textul lui Athenaios a fost considerată coruptă de către ediția Kaibel. În ediția Gulick însă s-a încercat recuperarea formei propunându-se două posibile etimologii. Plecând de la premiza că în lista lui Chrysippos din Tyana, alcătuită în secolul I p., este vorba, în cea mai mare parte, de termeni culinari latinești transcriși sau adaptați în greacă, s-a propus apropierea lui μαρυπτόν de lat. *marrubium* (*Marrubium vulgare* L.) „unguraș”, „bălțătură”, „cătușincă sălbatică” sau „voronic”², plantă erbacee medicinală și meliferă cu tulpina păroasă, păroasă, cu frunze aproape rotunde și cu flori albe. În mărturiile pe care le avem din antichitate, nu îi sunt însă cunoscute decât proprietățile medicale, neexistând nici o mențiune a unei posibile folosiri a acestei plante în bucătărie. Plinius, care îi atestă patru denumiri grecești (Plin. Nat. 20, 241 *quod Graeci prasion*³ *uocant, alii linostrophon, nonnulli philopaeda aut philochares*), o consideră printre cele mai folositoare ierburi, cu rol în special împotriva tusei și a mușcăturilor de șarpe. A doua etimologie propusă, mai plauzibilă, constă în explicarea cuvântului în interiorul limbii grecești. Astfel, μαρυπτόν ar putea fi un derivat de la verbul μηρύομαι „a înfășura, a rula”, fiind un produs de patiserie la care aluatul este rulat, poate un fel de cornuleț.

45. (τὸ?) μελίκακι „Mierea”

Μελίκακι desemna probabil o plăcintă cu miere și brânză. Numele ei, poate neutru τὸ μελίκακι, este un derivat de la μέλι „miere” cu un sufix rar, ce se regăsește în câteva adverbe (*cf.* δεκάκι „de zece ori”).

Singura atestare certă a cuvântului apare în lexiconul lui Hesychios, care însă nu-l definește explicit „plăcintă”, ci doar „preparat culinar”: (Hsch. *s.u.* μελίκακι) σκεύασμά τι βρωτὸν μετὰ τυροῦ. Ingredientul menționat de glosă (τυρός „brânză”) și cel presupus pe baza etimologiei, mierea, conduc însă la ipoteza unui produs de patiserie. Ar putea fi alt nume al plăcintei μελικηρίς „fagurele”⁴. Nici un alt glosator nu înregistrează acest cuvânt. Hesychios culege cu siguranță termenul dintr-un text mai vechi, astăzi pierdut. O posibilitate ar fi să-l citim într-o culegere de cuvinte culese de la comici, păstrate fragmentar pe papir (Λέξεις κωμικαί) din *Comica Adespota*⁵, unde se poate distinge: (*Com. Adesp.* 341, 20)]. σκευα [...] / [...] κακι. Propunem întregirea lacunelor pe baza textului lui Hesychios în σκεύασμα μελίκακι. Prezența numelui plăcintei într-un text comic nu este doar posibilă, ci chiar probabilă.

46. ἡ μελικηρίς „Fagurele”

¹ *V.* λάγανον / λαγάμιον II, C, 42.

² *Cf.* Cels. 3, 27, 4; Col. 6, 4, 2; Plin. Nat. 26, 93; Larg. 100.

³ Gr. πράσιον, *cf.* Hp. *Mul.* 224; Thphr. *HP* 6, 2, 5; Dsc. 3, 105; restul numelor date de Plinius nu sunt atestate în greacă.

⁴ *V.* μελικηρίς II, C, 46.

⁵ *Cf.* C. Austin, *Comicorum Graecorum fragmenta in papyris reperta*, Berlin, 1973, pp. 339-343.

Μελικηρίς este un produs de patiserie cu miere, probabil de tip πλακοῦς. Numele ei este un compus din μέλι „miere” și κηρίον „fagure”¹. Inițial compusul pare să fi desemnat numele plăcintei, plecând de la ingredientul ei principal, mierea, sau / și de la forma de fagure, pentru ca mai apoi să se specializeze în limbaj medical² cu sensul unui fel de „chist”, plecând de la asemănarea cu fagurele; desemna de asemenea un tip de vin³. Această plăcintă pare a fi înrudită, cel puțin ca nume, cu κρήιον / κρεῖον⁴, al cărei sens ar putea fi tot „fagure”. Ar putea fi de asemenea identică cu plăcinta μελίκακι⁵ de la Hesychios.

Numele plăcintei este atestat de către comediograful din secolul al V-lea a. Pherecrates, care vorbește într-un fragment din piesa *Dezertorii* (Αὐτόμολοι), păstrat la Athenaios, despre parfumul răspândit de această μελικηρίς: (Pherecr. fr. 30 Kassel-Austin ap. Ath. 648c) καὶ τῶν καλουμένων δὲ ΜΕΛΙΚΗΡΙΔΩΝ μνημονεύει Φερεκράτης ἐν Αὐτομόλοις οὕτως:

„ὥσπερ τῶν αἰγιδίων ὄζειν ἐκ τοῦ στόματος μελικήρας.”

Versul, care s-ar putea traduce prin „a răspândi un miros ca de capră, dar gura are parfum de plăcinte cu miere”, s-ar putea referi la opoziția dintre caracterul unei persoane și discursul său sau la un parazit care se hrănea cu astfel de plăcinte⁶.

O formă dorică a numelui plăcintei este atestată către sfârșitul secolului al V-lea a. la poetul liric Philoxenos din Citera, în poemul Δείπνον „Banchetul”. El numește aceste produse de patiserie „galbene”, cu siguranță de la culoarea mierii, și „ușoare”, probabil referindu-se la digerarea lor⁷: (Philox. 2, 17 ap. Ath. 147b) ξανθαὶ μελικαρίδες αἰ κοῦφαι παρήλθον. În fragmentul imediat următor sunt amintite plăcintele θρυμματίδες⁸. Sensul de plăcintă al lui μελικηρίς dispăre din texte începând cu secolul al IV-lea a., fiind înlocuit cu cel de „chist, tumoră” din limbajul medical. Lexicografii înregistrează doar sensul medical al cuvântului⁹.

47. τὸ μελίτωμα „Plăcinta unsă cu miere”

Μελίτωμα denumește o plăcintă cu miere, numele ei fiind un deverbativ de la μελιτώω „a unge cu miere”, la rândul său un derivat de la μέλι „miere”. Este posibil ca inițial termenul să fi desemnat un produs de patiserie aparte, pentru ca apoi să devină un nume generic pentru diversele tipuri de plăcinte cu miere.

În cea mai veche atestare, în secolul al V-lea a., Hippocrates face distincție în cadrul lucrării *De morbis popularibus* sau *Epidemiae* între μελίτωμα și πέμμα, nume generic pentru turtele de sacrificiu: (Hp. Epid. 5, 1, 71) καὶ πεμμάτων καὶ μελιτωμάτων.¹⁰ Este posibil, astfel, ca μελίτωμα să denumească plăcintele care nu erau folosite în ceremoniile sacre.

În secolul IV-III a. numele plăcintei este atestat la poetul și gramaticul Philetas. Într-un fragment, conservat de către Athenaios, din lucrarea *Cuvinte dezordonate* (ἸΑΤΑΚΤΟΙ) el spune că aceasta era coaptă în cuptor, așa cum indică verbul πέπτειν, iar numele ei era folosit

¹ Cf. Hes. Th. 597; Hdt. 5, 114. Pentru compus cf. POxy. 936, 10 (sec. III p.); Sch. in Ar. Th. 523. Numit și μελικήριον, cf. Sm. Ex. 16, 31.

² Cf. Hp. Prorrh. 2, 42; Dsc. 2, 114, 2 și Eup. 1, 147, 1; Gal. Thras. 5, 845; Antyll. ap. Orib. 45, 3 și Sch. ad loc; Aët. 141, 2; Paul. Aeg. 4, 34; Hippiatr. 77, 3, 1.

³ Cf. Eust. Od. 1, 379, 14.

⁴ V. κρήιον / κρεῖον II, C, 38.

⁵ V. μελίκακι II, C, 45.

⁶ Cf. ed. Luciano Canfora, p. 1682, n. 2.

⁷ Cf. κοῦφον κρέας la Arist. EN 6, 7, 7.

⁸ V. θρυμματίς II, C, 29.

⁹ Cf. Hsch. s.u.; Phot. Bibl. 221, 180.

¹⁰ Cf. id. Ep. 427, 12 și 7, 1, 82.

pentru a denumi plăcinta ἀμόρα¹: (Philet. fr. 8 Kuchenmüller ap. Ath. 646d) ΑΜΟΡΑΙ. τὰ μελιτώματα Φιλητᾶς ἐν Ἀτάκτοις ἀμόρας φησὶν καλεῖσθαι. μελιτώματα δ' ἐστὶν πεπεμμένα. Această indicație dovedește că μελίτωμα desemna deja o categorie mai largă de produse de patiserie.

Într-un text parodic care datează probabil din secolul II-I a. cunoscut sub numele de *Batrachomyomachia* μελίτωμα este numită „de bună calitate” (Batr. 39) χρηστὸν μελίτωμα².

O importanță mai mare va fi dată cuvântului de medicii care se inspiră din textele lui Hippocrates. În secolul I p. Dioscorides face distincție, în lucrarea sa *De materia medica*, între μελίτωμα și ἴτριον, numele unei turte cu miere și susan³, vorbind de un amestec între cele două: (Dsc. 4, 64) μείγνυται δὲ καὶ μελιτώμασι καὶ ἰτρίοις πρὸς τὸ αὐτό. În secolul al II-lea p. medicul Archigenes, citat de Oribasius, folosește cuvântul cu sensul de desert: (Archig. ap. Orib. Col. med. 8, 1, 7⁴) καὶ μελίτωμα καὶ τράγημα. La rândul său, Oribasius, în secolul al IV-lea p., utilizează sintagma (*ibid.* 45, 29, 52⁵) μελιτωμάτων κοπτήν, din care reiese clar că μελίτωμα denumea o categorie largă de preparate cu miere, printre care și κοπτή, care avea în compoziție în plus susanul⁶. În secolul al VI-lea p. medicul Aëtius face, la rândul său, distincție între μελίτωμα și πλακοῦς: (Aët. 30, 147) πάντα τὰ μελιτώματα καὶ πλακούντια, reluând sub o altă formă și sensul de „desert” (τράγημα) al cuvântului, întâlnit la Oribasius: (*ibid.* 50, 32) τραγημάτων μελιτωμάτων⁷.

În afară de tratatele medicale, un text literar atestă folosirea lui μελίτωμα cu sensul generic de plăcintă cu miere. Mai multe formulări din romanul *Daphnis și Chloe* al lui Longos, care datează probabil din secolele II-III p., converg către această imagine: (Long. 3, 9, 3) προεκόμιζε μελιτώματα πολλά, sau un pasaj din care rezultă că erau foarte apreciate (*ibid.* 4, 16, 3) καὶ τροφῆς μὲν τῆς πολυτελοῦς οὐ γένομαι, καίτοι τοσοῦτων παρασκευαζομένων ἐκάστης ἡμέρας κρῶν, ἰχθύων, μελιτωμάτων. O dovadă incontestabilă provine dintr-un alt pasaj unde adjectivul care determină numele plăcintei este ποικίλος „felurit, variat” (*ibid.* 4, 26, 1) παρασκευάστο δὲ πολὺς μὲν οἶνος, πολλά δὲ ἄλευρα, ὄριθες ἔλειοι, χοῖροι γαλαθηνοί, μελιτώματα ποικίλα.

Mult mai târziu, în secolul XIII-XIV p., numele plăcintei este citat de gramaticul Thomas Magister, care, în *Ecloga nominum et uerborum Atticorum*, face precizarea că μελίτωμα nu este identic cu numele altor două turte: (Thom. Mag. *Ecl.* 229, 9) μελίπηκτον⁸ καὶ πόπανον⁹, οὐ μελίτωμα.

48. ὁ μηλοπλακοῦς / τὸ μηλοπλακούντιον „Plăcinta cu mere” / „Plăcinta cu gutui”

Μηλοπλακοῦς, cu derivatul diminutival μηλοπλακούντιον, este numele unei plăcinte cu mere sau cu gutui, fiind un compus din μῆλον „măr” sau μῆλον (κυδώνιον) „gutuie” și πλακοῦς (πλακοῦς) „plăcintă”.

Singurele surse pe care le avem pentru acest tip de plăcintă sunt cele medicale. Astfel, în secolul al II-lea p., Galenos spune în *De alimentorum facultatibus* că, pentru prepararea lui μηλοπλακοῦς, se pun la un loc miere și miez de măr, combinate apoi cu miere coaptă,

¹ V. ἀμόρα II, C, 4.

² Versul este reluat în *Sch. in Ar. Eq.* 345 pentru a exemplifica folosirea adjectivului χρηστός determinând un produs culinar.

³ V. ἴτριον II, A, a, 27.

⁴ Cf. *ibid.* 8, 2, 18.

⁵ Cf. *ibid.* 76, 16, 7.

⁶ V. κοπτή II, C, 36.

⁷ Medicul din secolul al VII-lea p. Paulus Aegineta (Paul. Aeg. 1, 100, 4 și 4, 1, 4) reia informațiile predecesorilor.

⁸ V. μελίπηκτον II, A, a, 32.

⁹ V. πόπανον II, A, b, 1.

întreaga compoziție fiind considerată o specialitate siriană (Gal. *De alim. fac.* 6, 603) ἐν Συρία δὲ καὶ τὸν καλούμενον μηλοπλακούντα συντιθέασιν.

Forma diminutivală μηλοπλακούντιον a numelui plăcinte este atestată mult mai târziu la medicul Paulus Aegineta în secolul al VII-lea p. Din context reiese clar că această plăcintuță era făcută din gutui (κυδώνιον μήλων), printr-o combinație între pulpa și suc lor, la care se putea adăuga suc de lămâie: (Paul. Aeg. 3, 37, 6) λέγω δὲ τὸ μηλοπλακούντιον προσαγορευόμενον καὶ τὸ διὰ τοῦ χυλοῦ τῶν μήλων καὶ τὸ διὰ τῶν σαρκῶν αὐτῶν καὶ τὸ διὰ κιτρίου σκευαζόμενον. Este foarte posibil ca, la această dată, forma diminutivală să se fi specializat cu sensul de „plăcintuță de gutui” și nu „de mere”, așa cum reiese dintr-un alt pasaj din același autor care, sub titlul (*id.* 7, 11, 29) Μηλοπλακουντίου σκευή, prezintă o rețetă detaliată a ceea ce pare umplutura unei asemenea plăcinte: gutuile se înmoaie în vin, până când se macerează, apoi se pisează într-o piuă cu miere, conținutul se pune la foc și se amestecă cu o nuia, adăugându-se condimente, precum piperul, anasonul, pătrunjelul, opțional și mastic și ghimbir, iar la sfârșit se adaugă frunze de dafin. Lexicografia nu atestă nici unul dintre acești termeni, semn că ei au rămas la periferia vocabularului.

49. *τὸ μoustάκιον / τὰ μoustάκια „Plăcinta din vin nou”

Μουστάκια sunt plăcinte preparate cu vin nou sau must. În greacă singura formă atestată pentru numele acestui preparat este cea de plural, μoustάκια, în lista lui Chrysippos din Tyana. Singularul *μoustάκιον este o formă presupusă plecând de la etimologia probabilă a cuvântului: o transliterare la plural a latinescului *mustacea* (atestat și cu forma *mustacei*), dintr-un *mustaceum/us*, numele unei turte din făină de grâu, cu brânză, vin dulce, anason și foi de dafin, preparate la celebrarea căsătoriei¹.

În latină numele plăcinte este derivat de la adjectivul *mustus*, a, um „nou”, iar la forma de neutru substantivizată „must”, împrumutată în greaca târzie la genul masculin μoustος cu același sens. Nu trebuie exclusă cu totul nici ipoteza ca μoustάκια să fie un cuvânt grecesc ca diminutiv de la *μούσταξ (= μύσταξ), formă dorică și laconiană pentru μάσταξ „buza de sus” sau „mustață”. Este în același timp posibil ca cele două etimologii să nu se excludă reciproc, ci împrumutul din latină, care pare evident, să se fi produs printr-o raportare falsă la cuvântul grecesc *μούσταξ, plecând de la o posibilă formă a preparatului, de „mustață” sau „buză de sus”.

De observat, în același timp, că forma de pl. μoustάκια presupune un lat. *mustacium*, așa cum apare în poemul lui Vespa *Iudicium coci et pistoris iudice Vulcano* (Vesp. 49), datat cu un secol mai târziu față de perioada când scrie Athenaios, care-l citează pe Chrysippos din Tyana. Acesta din urmă oferă, în lista sa de plăcinte, singurele atestări, două sortimente de μoustάκια: (Chrysipp. Tyan. *ap.* Ath. 647d) μoustάκια ἐξ οἰνομέλιτος, μoustάκια σησαμᾶτα, cel dintâi cu vin amestecat cu miere, iar al doilea cu susan. Este posibil ca plăcintele μoustάκια să fi avut în greacă o existență aparte, distinctă de variantele lor latinești, pentru care însă nu avem atestate ingredientele la Chrysippos din Tyana.

50. ὁ μoustωτός „Plăcinta cu legume”

Μουτωτός este numele unei plăcinte (πλακοῦς) cu legume. Sensul de desert este unul secundar pentru înțelesul obișnuit al cuvântului, ce denumește un fel de ostropel preparat din căței de usturoi, miere, brânză, măslina și alte ingrediente². Acesta pare să corespundă mâncării romane numită *moretum*³. Μουτωτός este un derivat în -ωτός¹ de la un substantiv

¹ V. *Mustaceus / mustaceum / mustacium / musteus* III, B, 25.

² Cf. Hippon. 35, 2; Ar. *Ach.* 174; *id.* *Eq.* 771; Thphr. *HP* 7, 4, 11, etc.

³ Cf. *Mor.* 118; *Ov. Fast.* 4, 367.

necunoscut, poate în legătură cu numele altei mâncări, μῦμα, din carne, brânză, miere, oțet și ierburii aromatice².

Singura atestare a lui μυττωτός cu sensul de plăcintă apare la gramaticul din secolul I p. Erotianos, care, după ce precizează sensul de mâncare cu diverse ingrediente, afirmă că unii înțelegeau prin același cuvânt un tip de πλακοῦς preparată cu legume: (Erot. 94, 11) ἔνιοι δὲ πλακοῦντα διὰ λαχάνου συντεθέντα. O atestare a lui μυττωτός într-o listă de preparate culinare alături de mai multe dulciuri în lucrarea *Lexiphanes* a lui Lucian (Luc. *Lex.* 6) s-ar putea adăuga acestei atestări³.

51. ὁ νᾶνος „Piticul”

Νᾶνος, cu ortografia mai recentă νάννος, reprezintă în primul rând în greacă numele „piticului”⁴ sau o persoană ale cărei membre sunt prea mici pentru corpul său⁵, fiind un termen expresiv, probabil un împrumut, ceea ce ar explica α lung⁶. În latină cuvântul a fost împrumutat cu forma *nanus* desemnând, potrivit lui Varro și Festus, încă din greacă un vas pentru apă puțin adânc de formă grotescă⁷.

Există o singură atestare la Athenaios unde νᾶνος desemnează o plăcintă de tip πλακοῦς preparată din brânză și ulei: (Ath. 646c) ΝΑΝΟΣ ἄρτος πλακουντώδης διὰ τυροῦ καὶ ἐλαίου σκευαζόμενος. Este posibil ca numele acestui preparat să provină de la sensul de „vas” al lui νᾶνος atestat la Varro și Festus, fiind poate o plăcintă coaptă într-un asemenea recipient. O singură apropiere a numelui ei poate fi făcută în interiorul limbii grecești. Pollux atestă forma ἄνανος, un *hapax*, definindu-l ca pe un fel de pâine asemănătoare cu o plăcintă: (Poll. 6, 73) ἄνανος δὲ ἄρτος ἐγγυτέρω πλακοῦντος. A inițial din ἄνανος ar putea fi un α copulativ, „la fel precum νᾶνος”, sau mai degrabă un α intensiv, accentuând-i valoarea⁸. Este semnificativ că nici un lexicograf antic nu înregistrează sensul culinar al lui νᾶνος.

52. ὁ ὄρυζιτης „Plăcinta cu orez”

Ὄρυζιτης (*sc.* πλακοῦς) este o plăcintă cu orez, numele ei fiind o formă adjectivală derivată de la substantivul ὄρυζα „orez”, un împrumut iranian. Orezul (*Oryza sativa* L.) n-a fost cultivat în sudul Europei înainte de venirea arabilor, dar grecii îl cunoșteau începând cu expediția lui Alexandru cel Mare. Era mâncarea indienilor potrivit istoricului Megasthenes⁹, iar Aristoboulos (sec. III a.), citat de către Strabon, spune că în secolul al IV-lea a. ajunsese să fie cultivat în valea Eufratului și mai târziu, la începutul erei creștine, în Siria¹⁰. În Grecia și

¹ Cf. P. Chantraine, *La Formation des noms en grec ancien*, Paris, 1933, p. 305.

² Cf. Epaeuet. *ap.* Ath. 662d.

³ *V. s. u.* θρυμματίς II, C, 29.

⁴ Cf. Ar. *Fr.* 427; Arist. *HA* 377^b27; Longin. 44, 5, 4.

⁵ Arist. *PA* 686^b10.

⁶ Cf. Schwyzer, *Gr. Gr.* 1, 423.

⁷ Var. *L* 5, 119 *uas aquarium uacant futim ... quo postea accessit nanus (magnus cod. = nagnus, nannus) cum Graeco nomine, et cum Latino nomine Graeca figura barbatus*; Paul. *Fest.* 185, 8 *nanum Graeci uas aquarium dicunt humilem et concauum, quod uolgo uocant situlum barbatus, unde nani pumiliones appellantur.*

⁸ Pentru valorile lui α *u.* Schwyzer, *Gr. Gr.* 1, 433.

⁹ *V.* Megasth. 28 *ap.* Ath. 153e.

¹⁰ *V.* Str. 15, 1, 13.

la Roma era folosit în special cu rol medical sub forma unui decoct (*tisana*) sau chiar ca terci¹. Terce¹. La Roma servea de asemenea pentru legarea unor sosuri, așa cum atestă rețetele lui Apicius². În Grecia exista totuși un tip de pâine făcută cu făină de orez, ὀρίνης ἄρτος, așa cum atestă un fragment din Sofocle, citat de Athenaios³.

Singura menționare a numelui acestei plăcinte apare în lista lui Chrysippos din Tyana printre plăcintele cu brânză: (Chrysipp. Tyan. ap. Ath. 647d) γίνεται δέ, φησί, καὶ ὀρυζίτης πλακοῦς. Chiar dacă formal cuvântul se explică în greacă, ar putea fi totuși un împrumut din latină, poate sub forma unui calc, cunoscându-se originea majorității termenilor din această listă.

53. ὀστρακίτης „Plăcinta cu semințe de pin”

Ὀστρακίτης (sc. πλακοῦς) este numele unei plăcinte preparate cu semințe de pin, fiind un adjectiv derivat de la ὄστρακον care, pe lângă sensul de „scoică”, îl are și pe acela de „solz”, fiind în același timp înrudit cu numele osului, cf. ὄστεον și ὄστακός, desemnând tot un obiect dur. Numele plăcintei se explică prin apropierea de ὄστρακίς „solz al unui con de pin”, folosit însă la plural și cu sensul de semințe de pin (ὄστρακίδες)⁴. Preferăm această explicație celei propuse de DELG s.u. ὄστρακον, care consideră că numele preparatului ar veni de la „vasul de pământ” în care era coaptă plăcinta, un alt sens al lui ὄστρακον⁵.

Singura atestare a numelui plăcintei apare în lista lui Chrysippos din Tyana alături de „plăcinta cu amidon” ἄμυλος⁶ și de cea cu brânză, τυροκόσκινον⁷: (Chrysipp. Tyan. ap. Ath. 647f) ἄλλα πλακοῦντων γένη· ὄστρακίτης, ἀτταιῖται, ἄμυλον, τυροκόσκινον. Este foarte posibil să fie un produs roman sau, în lipsa unui termen latinesc apropiat⁸, un produs grecesc de epocă romană. Romanii consumau cantități mari de semințe de pin (*nuclei* sau *nuclei pinei*), fie din sortimentul numit coconar sau pin parasol (*Pinus Pinea* L.)⁹, fie de molid molid (*Picea excelsa*) cultivat în acest scop¹⁰, fie, în apropierea Alpilor, dintr-un tip de jneapăn (*Pinus cembra* L.)¹¹. Semințele de pin erau culese înainte de a se întredeschide, erau apoi uscate și decorticate pentru a fi conservate¹². Mâncate crude sau coapte, romanii le prețuiau atât de mult încât valorau la piață mai mult decât migdalele și alunele¹³; o dovadă în plus este că numeroase rețetele ale lui Apicius le atestă în cele mai diverse bucate¹⁴. Este astfel de bănuț că ὄστρακίτης din lista lui Chrysippos este o plăcintă în compoziția căreia intrau semințe de pin. Numele ei este însă format în epocă romană în interiorul limbii grecești.

54. ἡ παγκαρπία „Tarta cu fructe”

¹ Cf. Hor. S. 2, 3, 155; Cels. 2, 18, 10; Cael. Aur. Chron. 2, 105; *ibid.* 2, 174; *ibid.* 4, 48, etc.; Plin. Nat. 18, 71; *ibid.* 28, 110.

² V. Apic. § 57 *oridiam infusam teres*; § exc. 7 *amulatis de oridia propter spissitudinem*; § exc. 9 *amulo orizie obligas*.

³ V. S. Fr. 609 ap. Ath. 110e; cf. Poll. 6, 73; Hsch. s.u.

⁴ Cf. Mnesith. ap. Ath. 57b, 126a și Ath. 649d.

⁵ Cf. Ar. Ra. 1190; *id.* Ec. 1033; Thphr. HP 4, 4, 3.

⁶ V. ἄμυλος II, C, 5.

⁷ V. τυροκόσκινον II, C, 71.

⁸ Dicționarul Bailly glosează greșit ὄστρακίτης „sorte de gâteau” la Plin. Nat. 37, 65, fiind vorba acolo de un tip de piatră.

⁹ Se mănâncă și astăzi în Italia și Spania. Cf. D. Bois, *Les plantes alimentaires*, vol. II, Paris, 1928, pp. 297-8.

¹⁰ Plin. Nat. 15, 36; Cf. A. Maurizio, *Histoire de l'alimentation vegetal depuis la préhistoire jusqu' à nos jours*, Paris, 1932, pp. 97-98.

¹¹ Semințele lui erau coapte în miere. Cf. Plin. Nat. 16, 36.

¹² Cf. Pallad. 12, 7, 12.

¹³ Cf. Ed. Diocl. 6, 54.

¹⁴ Cf. Apic. §§ 47, 48, 58, 60, 61, etc.

Παγκαρπία denumește în primul rând un fel de „salată de fructe”¹. În mod secundar și regional, cel puțin la Alexandria, a primit sensul unei tarte cu diverse fructe. Cuvântul este un derivat de la adjectivul πάγκαρπος „care produce diverse fructe”, un compus din πᾶς „tot” și καρπός „fruct”, din același radical cu lat. *carpo* „a culege”, v. g. s. *herbist* „toamnă” (luna în care se culege).

Singura atestare a lui παγκαρπία cu sensul de tartă apare la un autor opsartitic de dată incertă, Harpocraton din Mendes², citat de către Athenaios: (Harp. Mend. *ap.* Ath. 648b) Ἀρποκρατίων δὲ ὁ Μενδήσιος ἐν τῷ περὶ Πλακούντων τὴν παρ’ Ἀλεξανδρεῦσι καλουμένην ΠΑΓΚΑΡΠΙΑΝ ... καλεῖ. Ἴτρια δ’ ἐστὶ ταῦτα συντεθρυμμένα μετὰ μέλιτος ἐψόμενα· καὶ μετὰ τὴν ἔψησιν σφαιρηδὸν συντεθέντα περιδεῖται βύβλω λεπτῇ ἔνεκα τοῦ συμμένειν. În lucrarea sa *Despre plăcinte* (περὶ Πλακούντων), Harpocraton precizează așadar că παγκαρπία este denumirea pe care o dau tartei cei din Alexandria. El însuși, atunci când o definește, o numește ἴτριον³, numele altei turte cu miere. Modul de preparare este ingenios: după ce este coaptă cu miere, întreaga compoziție este turnată într-un fel de formă alcătuită din foi de papir. Deducem de aici că este vorba de un fel de tartă cu o compoziție semilichidă, împănată cu fructe.

55. (τὸ) παίμμα „Bucata” (?)

Παίμμα este numele unor plăcintuțe (πλακούντια), potrivit unei singure atestări din lexiconul lui Hesychios: (Hsch. *s.u.* παίμμα⁴) πλακούντια. Echivalarea cu o formă de plural ar putea indica că παίμμα este tot un plural, dintr-un *παίμμον. Numele acestor plăcinte însă poate fi pus în legătură cu un termen cretan, τὸ παῖμα, -ατος, atestat într-o inscripție din secolul al V-lea a. (Schwyzer 178) și echivalat cu κόμμα „bucată”. Nu este exclus ca cele două cuvinte, παίμμα și παῖμα, să fie, de fapt, unul și același, grafia cu geminată datorându-se unei evoluții ulterioare sau unei erori grafice. Din punct de vedere al sensului cei doi termeni sunt compatibili, noțiunea de „bucată” fiind potrivită pentru numele unui produs de patiserie (*cf.* ψωθίον „bucată, dumaticatul” > nume de plăcintă⁵).

56. τὰ παισά „?”

Παισά este numele unei plăcinte despre care nu știm decât că era atribuită locuitorilor din insula Cos. Cuvântul nu poate fi apropiat din punct de vedere etimologic de nimic. Se poate bănuși că este vorba de o formă de neutru plural (<*παισόν), pe baza singurei atestări pe care o avem. Aceasta apare la Athenaios, care-l citează la rândul său pe Iatrocles: (Iatrocl. *ap.* Ath. 646f) παισά· πλκούντια παρὰ Κώοις. Citatul provine cu siguranță dintr-una din lucrările care i se atribuiu lui Iatrocles și din care citează Athenaios, Ἀρτοποιικός sau Περὶ Πλακούντων, dacă nu cumva cele două titluri se referă la aceeași operă⁶. Despre autor nu se știe nimic, nici în ce perioadă a trăit, nici din ce zonă a Greciei provenea.

57. ὁ παξαμᾶς / τὸ παξαμάδιον / τὸ παξαμάτιον „Paxamos”

Παξαμᾶς desemnează un fel de biscuit sau de pesmet, cuvântul fiind un derivat de la numele unui bucătar și gastronom vestit în antichitate, Πάξαμος, autor de dată necunoscută al unui tratat de gastronomie, în care mâncărurile erau prezentate în ordine alfabetică, așa cum

¹ *Cf.* Anticl. 13; Thphr. *H.P.* 9, 8, 7.

² Mendes, azi Achmum-Tanah, oraș din sudul Egiptului.

³ *V.* ἴτριον II, A, a, 27.

⁴ Nici *LSJ*, nici *DELG* nu înregistrează cuvântul.

⁵ *V.* ψωθίον II, C, 81.

⁶ *Cf.* Ath. 326e, 646a, 647b.

spune lexiconul Suda: (Suid. *s.u.* Πάξαμος) ὄψαρτυτικά κατὰ στοιχείον¹. Într-un singur text epigrafic, datat în secolul al VI-lea p. și localizat în Sidon, παξαμᾶς pare a denumi un fel de mozaic sau persoana care lucrează la realizarea lui: (*Syria* 1, 302) μουσωτοῦ παξαμᾶ. Ținând seama de datarea târzie a inscripției este posibil ca sensul de mozaic să se fi dezvoltat de la forma, consistența și culoarea acestui biscuit. Formele παξαμάδιον și παξαμάτιον sunt derivate diminutive, rar atestate. În epoca târzie παξαμᾶς a fost transliterat în latină în forma *paxamas*, *-atis*, în traducerea din Palladius (*u. infra*). Lexiconul Suda considera cuvântul latinesc sau cel puțin folosit și de romani: (Suid. Παξαμᾶς) ὁ δίπυρος ἄρτος. ἔστι δὲ ἡ λέξις Ῥωμαϊκὴ și în alt context ὁ παρὰ Ῥωμαίοις λεγόμενος παξαμᾶς².

Cele dintâi atestări ale acestor cuvinte provin din rețete medicale. În secolul al II-lea p. medicul Galenos oferă în *De remediis parabilibus* o rețetă de curățire a corpului intitulată (Gal. *De rem.* 14, 537) Παξαμάδων καθαρτικά. Tot el utilizează forma de diminutiv παξαμάδιον³ distingând-o de numele pâinii ἄρτος: (*ibid.* 14, 554) ὄπτα πυρὶ καὶ τρέφου σὺν οἴνω τῷ ἀρκοῦντι καὶ ἄρτω καὶ παξαμαδίῳ. Această distincție, existentă în secolul al II a., nu mai este simțită de lexicograful târziu. Hesychios glosează cuvântul ca fiind un fel de „pâine din orz”: (Hsch. καχυρίας ἄρτος) ὁ ἐκ κριθῆς γενόμενος. Πάξαμος. Lexiconul Suda definește același produs drept „o pâine coaptă de două ori”, adică, în termeni moderni, un fel de „pesmet”, „biscuit”: (Suid. *s.u.* δίπυρος ἄρτος) σισύρας ἐπὶ τῶν ὤμων φέροντες, ἐν αἷς δὴ ἄλλο οὐδέν, ὅτι μὴ διπύρους ἄρτους οἴκοθεν ἐμβεβλημένοι ἀφίκοντο.

Aceeași imagine de pâine uscată apare și la Palladius în *Historia Lausiaca* în secolul IV-V p: (Pall. *h. Laus.* 22, 6⁴) καὶ θεὸς ὁ Ἀντώνιος τοὺς παξαμάδας ἔχοντας ἀνὰ ἕξ οὐγκιῶν, ἑαυτῷ μὲν ἔβρεξεν ἕνα, ξηροὶ γὰρ ἦσαν. Cuvântul este preluat și de alți părinți ai bisericii, precum Pseudo-Macarius în *Apophthegmata*: (Ps. Mac. *Apoph.* 34, 256) καὶ ἐποίησε μικρὸν ἔψημα, καὶ παρέθηκε τράπεζαν, νεύσαντος αὐτῷ τοῦ μειζοτέρου καὶ ἔθηκεν εἰς αὐτὴν τρεῖς παξαμάδας (...).

58. ὁ πίων „Plăcinta grasă”

Πίων este un tip de plăcintă (πλακοῦς) preparată cu grăsimi. Numele ei este o substantivizare a adjectivului πίων, πῖον „gras”, folosit de obicei pentru animale⁵ și oameni⁶, oameni⁶, dar și figurat cu sensul de „abundent”, „bogat” despre un templu sau o casă⁷. Πίων (< *πίων) este din aceeași familie lexicală cu substantivul neutru πῖαρ „grăsimi animală”, cu un corespondent exact în scr. *pīvan-* „gras” și *pīvah-* „grăsimi”.

Numele plăcintei este rezultatul unei autonomizări a adjectivului în raport cu substantivul pe care îl determina inițial, într-o formulă ca πίων πλακοῦς sau πίων ἄρτος „plăcintă / pâine grasă”. O dovedește un vers din *Cavalerii* lui Aristofan: (Ar. *Eq.* 1190) λαβέ νυν πλακοῦντος πῖονος παρ’ ἐμοῦ τόμον, și un fragment izolat de comedie: (*Com. Ades.* 852, 1) ἄρτοι πῖονες. Folosirea lui ἄρτος „pâine”, în loc de πλακοῦς, nu dovedește neapărat un alt produs culinar, cei doi termeni confundându-se adesea. Astfel de „pâini grase” erau aduse ca sacrificiu la sărbătorile Πυανέψια și Θαργήλια, închinat lui Apollo și Artemis, așa cum știm și despre turta διακόμιον⁸. O atestă un cântec popular, păstrat de gramaticul Pollux

¹ Probabil o aluzie la el și la Ath. 376d.

² Ps. Zonar. (*s.u.*) preia exact textul.

³ Forma mai este atestată în sec. XII p. de către Ioannes Tzetzes (Tz. *H.* 2, 574). Forma paralelă παξαμάτιον este atestată în *Scholia in Hesiodum* (*Sch. in Hes.* 588), la Constantinus VII Porphyrogenetul, (Const. *De cerem.* 658, 11) și în glosarele latinești (*Gloss*).

⁴ Cf. *id.* 22, 7.

⁵ Cf. *Il.* 9, 207; *Od.* 14, 419, etc.

⁶ Cf. Ar. *Ra.* 1092; *id.* *Pl.* 560.

⁷ Cf. *Il.* 2, 549; *Od.* 12, 346; E. *Ag.* 820, etc.

⁸ V. διακόμιον II, A, a, 12.

în secolul al II-lea p. și reluat apoi de *Lexicon Sabbaticum*: (Poll. 17, 9 = *Lex. Sabb.* 54, 8) εἰρεσιώνη σῦκα φέρει καὶ πίονας ἄρτους / καὶ μέλι ἐν κοτύλῃ καὶ ἔλαιον ἀναψήσασθαι [...].

Mențiunea explicită că πίων denumește un tip de plăcintă apare în lexiconul lui Hesychios în două glose distincte, ambele atestând forma de plural (πίονες): (Hsch. *s.u.* ἄρτοι πίονες) οὕτως πλακοῦντες și (*id. s.u.* πίονες) στεατῖται πλακοῦντες. Prezența grăsimii (στέαρ) printre ingredientele plăcintei nu este singulară¹.

59. ὁ *πλαθανίτης / ὁ πλαθανίτας „Plăcinta gătită în tavă”

Πλαθανίτας, formă dorică pentru un presupus ionic-attic *πλαθανίτης, este un derivat de la πλάθων „tavă plată folosită la coacere”², la rândul lui derivat din radicalul *πλάθ-*y*^o, care se află la originea prezentului verbului πλάσσω „a modela”. Din același radical există și numele prăjiturii ἡ παλάθη³, cu variantele sale τὸ παλάθιον și ἡ παλαθίς.

Unica formă atestată este cea dorică, într-un singur context citat de către Athenaios din poetul liric Philoxenos din Citera de la sfârșitul secolului al V-lea a. Acesta, într-un fragment din poemul *Banchetul* (Δεῖπνον), numește această plăcintă ἄμυλος „cu amidon”, dacă interpretăm acest cuvânt ca având rolul de adjectiv și nu denumind un tip de plăcintă distinct⁴: distinct⁴: (Philox. *fr.* 3, 17 *ap.* Ath. 643c)

τυρακίνας τε γάλακτι
καὶ μέλιτι συγκατάφυρτος
ἦς ἄμυλος πλαθανίτας.

Este posibil, așa cum rezultă din context, ca πλαθανίτας să fie rezultatul adăugării laptelui și mierii plăcintei cu brânză τυρακίνας⁵, așadar un produs de patiserie preparat din brânză, lapte, miere și copt într-o tavă πλάθων. Nici un lexicograf antic nu înregistrează numele acestei plăcinte.

60. τὸ πλάτυσμα „Plăcinta întinsă”

Πλάτυσμα desemnează propriu-zis un „obiect larg”, de unde poate ajunge să însemne în mod secundar o „plăcintă întinsă”. Numele ei este un deverbativ de la πλατύνω „a lărgi, a mări”, la rândul său un denominativ de la adjectivul πλατύς „larg, întins, plat”. Fără îndoială, sensul culinar este unul secundar și târziu față de cel inițial⁶. Din atestările existente πλάτυσμα pare să fie mai degrabă un sinonim pentru numele altor dulciuri mai bine cunoscute, decât un nume aparte de produs de patiserie.

În secolul al III a. turtele ἴτρια⁷, devenite proverbiale pentru frăgezimea și fragilitatea lor, sunt comparate în mimiambul *Profesorul* (Δάσκαλος) al lui Herondas cu țiglele unei case. Mama unui elev leneș se plânge că acesta stă toată ziua degeaba pe acoperiș, iar țiglele se rup ca niște turte ἴτρια; cu ochii în lacrimi mama elevului urmează să plătească câte trei jumătăți de obol pentru fiecare „plăcintă” spartă, iar aici Herondas îl folosește pe πλάτυσμα pentru a relua numele turtei ἴτριον⁸: (Herod. 3, 44-6)

¹ *V.* ἀρολλάγανον II, C, 9, ἀχαίνη II, A, c, 2, κρήιον II, C, 38., πέμμα II, A, a, 1, χαυών II, A, a, 51.

² *Cf.* Theoc. 15, 115; Nic. *Fr.* 70, 2; Poll. 7, 22.

³ *V.* παλάθη II, B, 24.

⁴ *V.* ἄμυλος II, C, 5.

⁵ *V.* τυρακίνας II, C, 69.

⁶ Pentru diverse obiecte plate exprimate prin acest termen *cf.* Dsc. *Eup.* 1, 171; Heron *Dioptr.* 5; Gal. 12, 831.

⁷ *V.* ἴτριον II, A, a, 27.

⁸ Textul pe papir este păstrat fragmentar, conjectura ἴτ<ρ>ια fiind propusă de către Rutherford.

ἀλλ' ὁ κέραμος πᾶς ὡσπερ ἴτ<ρ>ια θλήται,
κῆπῆν ὁ χειμῶν ἐγγύς ἧ, τρί' ἤμαιθα
κλαίουσ' ἐκάστου τοῦ πλατύσματος τίνω.

Aceasta este prima atestare a lui πλάτυσμα, unde înlocuiește ca sens numele unei turte, în cazul de față ἴτριον. Mai târziu, în secolul al II-lea p. medicul Galenos face aceeași asociere, de această dată mult mai explicit, definind atât ἴτρια, cât și ῥύμματα (în context probabil pentru ῥυήματα), numele altor dulciuri¹, cu πλάτυσμα și respectiv numele turtei sacrificiale πέμμα: (Gal. *Sem.* 4, 526) ὀνομάζεται δὲ ἴτρια τε καὶ ῥύμματα τὰ τοιαῦτα πάντα πλατύσματά τε καὶ πέμματα.

Lexicoanele târzii, inspirându-se din texte pe care noi nu le mai avem, îl apropie pe πλάτυσμα de alte nume de dulciuri. Astfel, Photios îl consideră o altă denumire a plăcintei cu susan κοπτή²: (Phot. *Bibl.* 175a20) περὶ τε τῶν κοπτῶν καλουμένων πλατυσμάτων. În secolul al XIII-lea p. lexiconul lui Pseudo-Zonaras, definind turta ψαιστόν³, o numește πλάτυσμα, de formă rotundă și făcută cu untură: (Ps. Zonar. *s.u.* ψαιστόν) εἶδος μελιττούσης. ἢ πόπανον. ἢ πλάτυσμα στέατος στρογγύλον, εἰς θυσίαν διδόμενον. Din atestările existente numele πλάτυσμα apare drept un sinonim al plăcintelor întinse.

61. τὸ πλίκιον „Plăcinta înfășurată”

Πλίκιον este numele unei plăcinte citată numai în lista de produse de patiserie a lui Chrysippos din Tyana (Chrysipp. *Tyan. ap.* Ath. 647c). Dat fiind că cele mai multe dintre acestea sunt produse de patiserie romane, ne putem gândi că este vorba de un împrumut dintr-un ipotetic termen latin **plicium*⁴, substantiv din familia lui *plicare* „a îndoi, a înfășura”, desemnând o foaie de aluat înfășurată în jurul unei umpluturi. Ar putea desemna, în același timp, un tip de plăcintă cu foi, numele produsului plecând de la straturile pe care le avea. Cuvântul nu poate fi explicat în nici un fel în interiorul limbii grecești, ipoteza unui împrumut fiind singura posibilă.

62. ἡ πυραμῖς / ὁ πυραμοῦς „Piramida”

Πυραμῖς „piramida” denumește atât o construcție⁵ cu o anumită formă și figura geometrică corespunzătoare⁶, cât și un tip de plăcintă din boabe de grâu prăjite și miere, oferită ca premiu a unei victorii. Nu se știe cu exactitate care a fost cel dintâi sens, altfel spus, dacă de la numele piramidei a fost denumită plăcinta sau plecând de la o anumită formă a produsului culinar, de altfel necunoscută, a fost numită piramida. Cu sensul de plăcintă cuvântul este format de la πυρός „grâu”, termen I. E. care se regăsește în grupul baltic și slav: *e.g.* lit. *purai*, let. *puri*, prin analogie cu σησαμῖς / σησαμοῦς „turtă cu susan”⁷, de unde πυραμῖς și πυραμοῦς, cea din urmă formă provenind dintr-o contragere pentru *πυραμόεις, adjectiv la origine, așa cum o dovedește acordul (Trypho *ap.* Ath. 114a) ὁ πυραμοῦς ἄρτος „pâine de grâu”, construcție similară modelului (Sor. 1, 115) ὁ σησαμοῦς ἄρτος „pâine cu susan”. În lexiconul *Etymologicum Magnum* (*E.M. s.u.* πυραμῖς) este atestată comparația⁸ pe

¹ *V.* ῥύημα II, C, 63.

² *V.* κοπτή II, C, 36.

³ *V.* ψαιστόν II, B, 34.

⁴ *V.* Gulick, *loc. cit.*

⁵ *Cf.* Hdt. 2, 8, 124; D.S. 1, 63, Str. 17, 1, 33, *etc.*

⁶ *Cf.* Pl. *Ti.* 56b; Arist. *Cael.* 304a12, *etc.*

⁷ *V.* σησαμῖς II, A, a, 40.

⁸ *Cf.* de asemenea *E.M. s.u.* κοτταβίζω· Ἐθλα οἱ νικῶντες ἐλάμβανον πλακουντίσκους πυραμοῦντας ἢ σησαμοῦντες.

care o făceau și anticicii între πυραμῖς și σησαμῖς, cu diferența că cea dintâi era preparată din boabe de grâu și miere, în timp ce a doua era din susan și miere; de asemenea aceeași sursă susține că numele i-ar proveni de la forma de piramidă: (*ibid.*) ἢ ἐκ πυρῶν καὶ μέλιτος, ὡσπερ σησαμῖς ἢ ἐκ σησάμων καὶ μέλιτος. τινὲς δὲ ἀπὸ τοῦ σχήματος. Dimpotrivă, Diels¹ a presupus că piramidele au fost numite după forma plăcintei, pe care însă nu o cunoaștem cu certitudine din nici o sursă. Ipoteza unui împrumut din egipteană *pr-m-us* „înălțime” pare lipsită de valoare². În antichitate cuvântul era considerat, prin etimologie populară, un derivat de la πῦρ „foc”, plecând de la imaginea de con pe care o formează focul când se stinge; astfel îi explică originea Ammianus Marcellinus, având probabil ca sursă de inspirație un text grecesc: (Amm. Marc. 22, 15, 29) *quae figura apud geometras ideo sic appellatur quod ad ignis speciem, tou pyros, ut nos dicimus, extenuatur in conum. Quarum magnitudo quoniam in celsitudine nimiam scandens gracilescit paulatim, umbras quoque mechanica ratione consumit.*

Cea dintâi formă atestată a numelui plăcintei este πυραμοῦς în comedia veche din secolul al V-lea a. Ea denumește un produs de patiserie preparat cu susan și miere oferit ca premiu celui care a reușit să stea treaz în timpul unei παννυχίς „sărbătoare nocturnă”, de unde numele plăcintei a ajuns să fie sinonim cu premiul pe care îl ia cineva în urma unei victorii. La Aristofan numele plăcintei este atestat într-o expresie probabil proverbială în epocă: ἡμέτερος ὁ πυραμοῦς „a noastră este plăcinta”, adică al nostru este întreg câștigul. Formula apare în două contexte: în *Thesmophoriazousai* Mnesilochos se laudă cu fabricarea unei haine pentru care își arogă tot dreptul: (Ar. Th. 94)

τοῦ γὰρ τεχνάζειν ἡμέτερος ὁ πυραμοῦς.

Scolia la acest vers explică clar sensul lui πυραμοῦς considerându-l un ἔπαθλον „răsplată a unei lupte, recompensă” și confirmă și sensul de premiu pe care îl ia cel care a reușit să stea treaz până dimineața, atestat mai târziu la comedialograful Callippos (*u. infra*): (Sch. in Ar. Th. 94) εἶδος πλακοῦτος ὁ πυραμοῦς. οὗτος δὲ ἐτίθετο τοῖς διαπαννυχίζουσιν ἔπαθλον, καὶ ὁ ἐγρηγορῶς ἕως πρωίας ὡς νικῶν αὐτὸν ἐλάμβανε. νῦν οὖν ταῦτη τῇ μεταφορᾷ ἐχρήσατο ὡς νικῶντος αὐτοῦ τῇ πανουργίᾳ πάντας, ἦτοι τὰς γυναῖκας.

În cel de-al doilea context din *Cavalerii* corifeul i se adresează Paphlagonianului astfel: (*id. Eq. 276-7*)

Ἄλλ' ἐὰν μέντοι γε νικᾷς τῇ βοῇ, τήνελλά σοι·
ἦν δ' ἀναιδεία παρέλθη σ', ἡμέτερος ὁ πυραμοῦς.

Sensul este același ca în exemplul anterior. Ori strigătul de victorie pentru unul (τήνελλα), ori tot meritul revine celui alt (ἡμέτερος ὁ πυραμοῦς). Scolia la acest vers aduce informații în plus legate de compoziția acestei plăcinte și de modul de formare al cuvântului: era preparată cu miere friptă și boabe de grâu pisate; cuvântul este construit identic ca σησαμοῦς de la σησάμη; de asemenea, se subliniază că πυραμοῦς este premiul dat celui care a reușit să stea treaz toată noaptea: (Sch. in Ar. Eq. 277a) πυραμοῦς δὲ εἶδος πλακοῦντος ἐκ μέλιτος ἐφθοῦ καὶ πυρῶν πεφρυγμένων, ὡς καὶ σησαμοῦς τὸ διὰ σησάμης. ταῦτα δὲ ἐτίθεσαν ἄθλα τοῖς διαγρυπνηταῖς. εἰώθασιν γὰρ ἐν τοῖς συμποσίοις ἀμιλλᾶσθαι περὶ ἀγρυπνίας, καὶ ὁ διαγρυπνήσας μέχρι τῆς ἕως ἐλάμβανε τὸν πυραμοῦντα.³

¹ Cf. KZ 47, 1919, 193.

² Cf. H. K. Brugsch, *Zeitschrift für ägyptische Sprache*, 1874.

³ Cf. Suid. s.u. τήνελλα.

În comedia nouă este atestat numele plăcintei atât sub forma πυραμοῦς, cât și πυραμῖς. Aceasta din urmă se explică probabil prin concurența pe care o exercita cuplul σησαμοῦς / σησαμῖς în aceeași perioadă¹. O dovedește un fragment din piesa *Cel din Kydonia* (Κύδων) a comicului din secolul al IV-lea a. Ehippos, în care plăcintele πυραμίδες se află într-o succesiune de alimente printre care și turtele σησαμίδες: (Ehipp. *fr.* 13, 1-7 Kock)

καὶ μετὰ δεῖπνον κόκκος [...] ἐρέβινθος [...] κύαμος / χόνδρος, τυρός, / μέλι, σησαμίδες, βράχος, βρυγμός, / μνοῦς, πυραμίδες, μῆλον, κάρυον, / γάλα, κανναβίδες, κόγχει, χυλός, / Διὸς ἐγκέφαλος.

Este interesant că, din același autor, Athenaios păstrează un fragment din piesa *Efebii* (Ἐφηβοί) unde numele plăcintei apare sub forma πυραμοῦς. Este posibil să fie vorba aici de o „actualizare” a terminologiei întreprinsă de către Athenaios, pentru care forma πυραμοῦς era mult mai bine cunoscută: (Ehipp. 8, 3-4 Kock *ap.* Ath. 644c)

ἴτρια, τραγήμαθ' ἦκε, πυραμοῦς, ἄμης²
ὧῶν ἐκατόμβη· πάντα ταῦτ' ἐχναύομεν.

Mai târziu, în secolele III-II a., rolul lui πυραμοῦς de recompensă a celui care a reușit să stea treaz în timpul unei παννυχίς „sărbătoare nocturnă”, reiese clar dintr-un fragment din piesa numită chiar Παννυχίς a comediografului Callippos, unde un personaj care a reușit să nu adoarmă primește o astfel de plăcintă: (Callip. *fr.* 1, 1-3 *ap.* Ath. 668c)

ὁ διαγρυπνήσας πυραμοῦντα λήψεται
τὰ κοττάβια³ καὶ τῶν παρουσῶν ἦν
θέλει φιλήσει.

Tot Athenaios spune că autorul opsartitic Iatrocles numea în cartea sa *Despre Plăcinte* (Περὶ Πλακούντων) această plăcintă πυραμοῦς, despre care Athenaios spune că nu ar fi diferită de πυραμῖς, afirmație explicită și în lexiconul lui Hesychios: (Hsch. *s.u.* πυραμοῦντα) τὴν πυραμίδα. Ambele sunt preparate din boabe de grâu prăjite și stropite cu miere, având aceeași funcție de recompensă oferită celui ce rămâne treaz la sărbătoarea παννυχίς: (Iatrocl. *ap.* Ath. 647c) μνημονεύει Ἰατροκλῆς ἐν τῷ περὶ Πλακούντων καὶ τοῦ πυραμοῦντος καλουμένου, <οὗ> διαφέρειν λέγων τῆς πυραμίδος καλουμένης. γίνεσθαι γὰρ ταύτην ἐκ πυρῶν πεφωσμένων καὶ μέλιτι δεδευμένων. αὗται δὲ ἄθλα τίθενται ταῖς παννυχίσι τῷ διαγρυπνήσαντι.

Mai târziu, în secolul I-II p., Plutarh amintește în *Quaestiones coniuales* obiceiul de a oferi πυραμοῦς drept răsplată celui care a câștigat un concurs de dans: (Plu. *M.* 747a) ἐκ τούτου πυραμοῦντες ἐπήγοντο τοῖς παισὶ νικητήριον ὀρχήσεως. Cu timpul, numele plăcintei devenise sinonim cu răsplata unei victorii și nu mai era rezervat situației stricte în care cineva rămânea treaz peste noapte⁴.

63. τὸ ῥήμα „Râul”

¹ V. σησαμοῦς / σησαμῖς II, A, a, 40.

² V. ἄμης II, C, 3.

³ Κοττάβιον „preț al celui care a ieșit victorios la jocul κότταβος”, care consta de obicei din aruncarea unei cupe de vin într-un bazin de metal, invocând numele femeii iubite; dacă aruncarea producea un sunet vibrant, era semnul unei iubiri împărtășite. Aici plăcinta πυραμοῦς reprezintă tocmai acest preț.

⁴ Cf. Artem. 1, 72; Clem. Al. *Protr.* 2, 19.

Ῥύημα este o variantă a mult mai cunoscutei plăcinte λάγανον¹, ambele fiind produse de patiserie de o consistență foarte moale. Numele ei este un derivat pe gradul Ø de la verbul ῥέω „a curge”.

Spre deosebire de λάγανον, numele acestei plăcinte nu este atestat decât în secolul al II-lea p. la medicul Galenos, fiind probabil o denumire târzie preferată în medicină. Cea mai edificatoare mărturie apare în tratatul *De rebus boni malique suci* de unde rezultă că este vorba de o plăcintă cu lapte și brânză, comparabilă cu λάγανα, ambele dăunătoare ficatului pentru că sunt grase (Gal. *De rebus* 6, 768) παχύχυμον δ' ἐστὶν ἔδεσμα καὶ διὰ τοῦτο καὶ τὰς καθ' ἥπαρ ἐμφράττον διεξόδους ὁ διὰ γάλακτος ἢ τυροῦ σκευαζόμενος πλακοῦς, ὁμοίως δ' αὐτῷ καὶ ὁ διὰ σεμιδάλεως καὶ γάλακτος ἢ καὶ λαγάνων τι καὶ ῥυημάτων προσλαμβάνων. Nu mai puțin dăunătoare erau considerate sortimentele făcute pe bază de vin dulce și floarea făinii, sau orice tip de făină de grâu, socotite purtătoare ale unui suc nociv: (*ibid. sq.*) οὐδὲν δ' ἦττον ὅσα σκευάζουσι διὰ γλεύκουσ τε καὶ σεμιδάλεως ἢ ὄλως ἀλεύρου πυρίνου, κακόχυμα πάντ' ἐστί. Numele plăcintei ῥύημα este caracterizat de asemenea de expresia „orice turtă (πέμμα) fără drojdie, cu brânză”, cu același efect dăunător pentru sănătate (*ibid. sq.*): καὶ αὐτὰ δὲ καθ' ἑαυτὰ τὰ λάγανά τε καὶ τὰ ῥυήματα καὶ πᾶν ἄζυμον ἐκ πυροῦ πέμμα καὶ μᾶλλον ὅταν καὶ τυροῦ τι προσλάβῃ, παχύχυμον ἰκανῶς ἐστίν.

Galenos face și o precizare de ordin lingvistic, foarte importantă pentru înțelegerea evoluției tuturor acestor termeni: numele de plăcinte din vremea sa λάγανα și ῥυήματα erau desemnate de către „cei vechi” ἴτρια, denumirea altor turte² care, în vremea lui Galenos, ajunsese să înglobeze o varietate mare de produse de patiserie: (*ibid. sq.*) ὀνομάζειν δέ μοι δοκοῦσιν ταῦτα τὰ νῦν ὑφ' ἡμῶν καλούμενα λάγανά τε καὶ ῥυήματα κοινῇ προσηγορία τῇ τῶν ἰτρίων οἱ παλαιοί. Într-un alt pasaj din tratatul *De alimentorum facultatibus* Galenos consacră un spațiu mai larg turtelor ἴτρια sub titlul Περὶ ἰτρίων (*De alim. fac.* 6, 492), spunând că existau două tipuri din aceste turte, cele mai bune fiind numite ῥυήματα, iar celelalte λάγανα, fără însă să precizeze diferența dintre ele: (*ibid.*³) διττὸν δὲ τῶν ἰτρίων τὸ εἶδος, ἄμεινον μὲν, ὃ καλοῦσι ῥυήματα, φαυλότερον δὲ τὰ λάγανα. Amândouă erau făcute din floarea făinii de grâu (σεμίδαλις)⁴, dar în compoziția lor puteau intra și amidonul, arpacașul (χόνδρος sau τράγος) și orezul: (*id.* 6, 687) ἐδέσματα δ' εἶναι τοιαῦτα κατὰ τὸν πρῶτον εἴρηται λόγον ἄμυλον τε καὶ σεμίδαλις καὶ χόνδρος καὶ τράγος καὶ ὄρυζα λάγανα τε καὶ ῥυήματα. Este semnificativ faptul că nici un alt autor în afară de Galenos nu atestă numele acestei plăcinte, fiind vorba probabil de o distincție târzie și limitată în limbajul medical la λάγανον și ῥύημα.

64. ὁ Σάμιος „Samos”

Σάμιος este un tip de plăcintă (πλακοῦς). Numele ei este o substantivizare la forma de masculin a adjectivului Σάμιος, α, ον „din insula Samos”, un derivat de la Σάμος, numele insulei. Aproape indubitabil numele produsului culinar trimite la originea rețetei, care însă rămâne necunoscută. Singura mărturie despre acest tip de plăcintă apare la gramaticul din secolul al II-lea p. Pollux, care precizează doar că era foarte apreciată: (Poll. 6, 78) εὐδόκιμοι δὲ καὶ οἱ Σάμιοι πλακοῦντες. În lipsa oricăror alte informații, ne întrebăm dacă numele plăcintei n-ar putea avea o legătură și cu un tip de argilă din Samos, utilizată în medicină și numită Σάμιος ἀστήρ „stea din Samos”⁵. Ἀστήρ „stea, planetă” era o altă denumire a turtei

¹ V. λάγανον / λαγάνιον II, C, 42.

² V. ἴτριον II, A, a, 27.

³ Cf. și 6, 687; *id. De rebus* 6, 768; *id. in Hipp.* 15, 90

⁴ Cf. *id. in Hipp.* 15, 90.

⁵ Cf. Gal. *De med. temp.* 11, 634 și *De meth.* 10, 298.

sacrificiale σελήνη¹: (Phot. *Lex. s.u.* σελήνη) πόπανον ὅμοιον τῷ ἀστέρι. Nu este, deci, exclusă o contaminare cu numele acestei turte.

65. ὁ σκριβλίτης „Plăcinta răsucită”

Σκριβλίτης este o plăcintă cu brânză. În greacă² numele ei este un împrumut din latinescul *scrib(i)lita*³, care desemnează un produs de patiserie identic cu *placenta*⁴ din care însă lipsea mierea. Numele latinesc al plăcintei, atestat o dată cu Plaut și Cato, este probabil la rândul său un împrumut din grecescul *στρεβλίτης „răsucit”, un derivat de la adjectivul στρεβλός „curbat” cu sufixul -της specific numelor de patiserie.

Singura atestare a numelui plăcintei apare în lista lui Chrysippos din Tyana, care precizează numai că era preparată cu brânză, fapt confirmat de sursele latinești: (Chrysipp. *Tyan. ap. Ath.* 647d) ἐκ τυροῦ δέ, φησί, γίνεται πλακουνητήρᾳ τάδε· ἔγχυτος⁵, σκριβλίτης⁶, σουβίτυλλος⁷. Acesta este un exemplu de cuvânt remigrant, plecat din greacă în latină înainte de secolul al III-lea a. sub o formă și revenit apoi în secolul I p. în greacă sub altă formă.

66. ἡ σπείρα / ἡ σπῖρα „Spirala”

Σπείρα denumește „spirala” sau alt obiect de forma aceasta. Cuvântul este format cu un sufix *-ya₂ și provine dintr-un radical ce înseamnă „a îndoi, a înveli”, care se regăsește în substantivele σπάρτον „coardă” și σπάργανον „scutec pentru copil”. Nu există nici o atestare în care σπείρα să denumească în greacă un produs culinar. În schimb, în secolul I p., Chrysippos din Tyana enumeră printre plăcintele cu brânză și una numită σπῖρα, care fie este o formă evoluată a lui σπείρα, cu trecerea normală a lui εἰ la ι, fie, mai degrabă, un împrumut din latinescul *spira*, numele unei plăcinte atestate la Cato⁸, știindu-se faptul că Chrysippos din Tyana se inspiră în lista sa de dulciuri din surse latinești (fie direct de la Cato, fie, mai degrabă, dintr-un tratat lingvistic cum era cel al lui M. Verrius Flaccus⁹). Numele latinesc *spira* este cu siguranță, la rândul său, un împrumut dintr-un grecesc σπείρα, neatestat însă cu sens culinar în greacă. Credem așadar că numele acestei plăcinte a avut următorul parcurs: în greacă a existat numele unei plăcinte σπείρα¹⁰ care a fost împrumutat în lat. *spira*, iar din latină a fost reîmprumutat în grecescul σπῖρα. În același timp nu trebuie exclusă posibilitatea unei simple transliterări în greacă a unui nume latinesc, având în vedere că după Chrysippos din Tyana nu mai există nici o atestare a acestui nume. Despre această plăcintă nu știm din sursa grecească decât că era din categoria celor cu brânză: (Chrysipp. *Tyan. ap. Ath.* 647d) σπῖρα· καὶ οὗτος ἐκ τυροῦ γίνεται, și își luase numele probabil de la aluatul răsucit în formă de „spirală”. Mult mai bogată în informații este însă rețeta păstrată la Cato (*Cat. Agr.* § 77).

¹ V. σελήνη II, A, c, 7.

² Cf. Schwyzer, *Gr. Gr.*, p. 644, n. 2.

³ V. *scrib(i)lita* III, B, 29.

⁴ V. *placenta* III, B, 1.

⁵ V. ἔγχυτος II, C, 17.

⁶ Aceasta este conjectura lui Casaubon pentru ceea ce manuscrisul dă σκριβλιτησ.

⁷ V. *sibitillus* III, B, 32.

⁸ V. *spira, spirula* III, B, 31.

⁹ În tratatul *De uerborum significatu* acesta atestă numele plăcintei explicându-l: (Ver. Fl. *Verb.* 330) *Spira dicitur [...] et genus operis pistori*

¹⁰ Termenul se moștenește cu aceeași formă în ngr. η σπείρα „spirală, bandă”, fără nici o legătură cu vocabularul culinar.

67. ὁ στρεπτός / τὸ στρεπτόν „Colierul”

Στρεπτός este un adjectiv derivat de la verbul στρέφω „a întoarce”, construit pe radicalul I. E. care înseamnă „a întoarce” **strebh-*. Ca adjectiv înseamnă „suplu, care poate fi pliat sau îndoit”¹, iar apoi, substantivizat, denumește fie un „colier”², fie un anumit tip de plăcintă. Sensul culinar pleacă cu siguranță de la forma colierului, fiind un fel de „colac”, poate răsucit (< στρέφω „a întoarce”).

Există două atestări sigure ale cuvântului cu sens culinar la confluența dintre secolele IV și III a. Demosthenes alătură în discursul *Despre Coroană* (Περὶ τοῦ στεφάνου) numele acestei plăcinte de ἔνθρυπτον³, o turtă îmbibată în vin, și de νεήλατα⁴, numele unor produse de patiserie complet necunoscute⁵, sugerând că toate ar face parte din darurile pe care cineva le primește în cadrul unui ceremonial bahic: (D. 18, 260) μισθὸν λαμβάνων τούτων ἔνθρυπτα καὶ στρεπτοὺς καὶ νεήλατα, ἐφ’ οἷς τίς οὐκ ἂν ὡς ἀληθῶς αὐτὸν εὐδαιμονίσειε καὶ τὴν αὐτοῦ τύχην;

Știm sigur că στρεπτός este numele unei plăcinte nu numai pentru că este încadrată aici de alte două nume de produse de patiserie, dar și pentru că, mult mai târziu, Athenaios citează exemplul din Demosthenes tocmai pentru a exemplifica numele dulciurilor στρεπτοί și νεήλατα: (Ath. 645b) ΣΤΡΕΠΤΟΙ καὶ ΝΕΗΛΑΤΑ. τούτων μνημονεύει Δημοσθένης ὁ ῥήτωρ ἐν τῷ ὑπὲρ Κτησιφῶντος περὶ τοῦ στεφάνου. Este foarte posibil ca informația lui Athenaios să provină nu direct de la orator, ci de la lexicograful Harpocration din secolul I-II p. care, în al său *Lexicon in decem oratores Atticos*, oferă această informație: (Harp. s.u. στρεπτούς) Δημοσθένης ἐν τῷ ὑπὲρ Κτησιφῶντος. πλακούντος εἶδος ἐστὶν οἱ στρεπτοί, ὡς καὶ παρ’ ἑτέροις. πλακούντων εἶδος· ὡς Δημοσθένης ὑπὲρ Κτησιφῶντος. Tot de la Harpocration se inspiră și Photios în *Lexiconul* său din secolul al IX-lea p., care oferă o definiție aproape identică (Phot. Lex. s.u. στρεπτούς): πλακούντων εἶδος· ὡς Δημοσθένης ὑπὲρ Κτησιφῶντος⁶. Este posibil ca cele trei dulciuri să aibă în comun prepararea sau servirea lor cu vin, din moment ce știm acest lucru sigur pentru ἔνθρυπτον.

A doua atestare a cuvântului apare la macedoneanul Hippolochos, contemporan cu Lynkeus și Douris, elevi ai lui Theophrast în sec. III a. Hippolochos i se adresează lui Lynkeus într-un fragment păstrat la Athenaios, invidiindu-l pentru că putea asculta lecțiile maestrului și mânca totodată turte sacrificiale în formă de animale (θύματα), supă de lăptucă și bune plăcinte στρεπτοί: (Hippoloch. ap. Ath. 130d) σὺ δὲ μόνον ἐν Ἀθήναις μένων εὐδαιμονίζεις τὰς Θεοφράστου θέσεις ἀκούων, θύμα καὶ εὔζωμα καὶ τοὺς καλοὺς ἐσθίων στρεπτοὺς, Λήναια σαὶ Χύτροὺς θεωρῶν. Nici acest fragment nu aduce precizări în plus legate de natura acestei plăcinte, dar atestă cel puțin că era foarte apreciată în epocă.

68. ὁ τανύπεπλος „Poale lungi”

Τανύπεπλος este un tip de plăcintă (πλακοῦς) preparată cu brânză amestecată cu susan. Numele ei este o substantivizare a adjectivului τανύπεπλος, ον, epitet obișnuit în limbaj epic pentru o „rochie lungă și vaporosă”⁷, un compus din verbul τανύω „a întinde” și substantivul πέπλος „peplu”. Sensul de plăcintă al cuvântului este, fără îndoială, o folosire

¹ Cf. Il. 5, 113; id. 21, 31; metaforic despre cuvinte E. Cyc. 225, etc.

² Hdt. 3, 20; Pl. R. 553c; X. Cyr. 1, 3, 2; D.S. 3, 45.

³ V. ἔνθρυπτον II, A, a, 18.

⁴ V. νεήλατα II, A, a, 35.

⁵ Aceeași apropiere și la Poll. 6, 77, Phot. Lex. 248. 438a, Lex. Pat. 154, 26.

⁶ Cf. Lex. Seg. 302, 25 s.u. στρεπτοί· πλακούντες· τὸ πλάσμα στρεπτόν.

⁷ Despre îmbrăcămintea unor femei de rang înalt sau zeițe, cf. Il. 3, 228; Od. 4, 305; Hes. Sc. 83 și Fr. 251; IG 12(8), 356 (Thasos, sec. VI a.), etc.

figurată a sensului inițial, trimitând la un tip de plăcintă cu marginile late, asemănătoare cu o rochie lungă.

Singura atestare a acestui nume apare în poemul parodic *Batrachomyomachia*, datat între secolele II-I a.: (Batr. 36) οὐδὲ πλακοῦς τανύπεπλος ἔχων πολὺ σησαμότυρον. Din text reiese că era preparată cu multă brânză cu susan, ambele ingrediente, chiar dacă nu amestecate ca aici, fiind obișnuite pentru patiseria greco-romană. Nici un lexicograf antic nu înregistrează sensul de plăcintă al cuvântului.

69. ὁ *τυρακίνης / ὁ τυρακίνας „Plăcinta cu brânză” (1)

Τυρακίνας este numele doric al unei plăcinte cu brânză. Forma ionic-attică, neatestată, era probabil *τυρακίνης. Cuvântul este în mod sigur un derivat de la τυρός¹ „brânză”, provenit dintr-un *τυρ-γος, termen I. E. cu paralele în av. *turi-* „lapte prins”, m. ind. *tura-* „brânză”. Este posibil ca numele plăcinte să fie un derivat dintr-un adjectiv neatestat *τυράκινος „cu brânză”, cu același sufix prezent în adjectivul ὀμφάκινος „din / cu struguri”, derivat de la ὄμφαξ „strugure verde”.

Singura atestare a numelui plăcinte apare către sfârșitul secolului al V-lea a. sub forma sa dorică τυρακίνας la poetul liric Philoxenos din Citera în poemul *Banchetul* (Δείπνον). Athenaios este cel care citează versurile: (Ath. 643a) ἐπεὶ δὲ καὶ ὁ Κυθήριος Φιλόξενος ἐν τῷ Δείπνῳ δευτέρων τραπεζῶν μνημονεύων, πολλὰ καὶ τῶν ἡμῖν παρακειμένων ὠνόμασε, φέρε καὶ τούτων ἀπομνημονεύσωμεν· (Philox. *fr.* 3, 17-9)

τυρακίνας τε γάλακτι
καὶ μέλιτι συγκατάφυρτος
ἦς² ἄμυλος πλαθανίτας.

Textul spune că această plăcintă conținea (συγκατάφυρτος) lapte și miere, fără însă să se înțeleagă neapărat de aici că aceasta era compoziția ei obișnuită. Continuarea ἦς ἄμυλος πλαθανίτας ar putea însemna că τυρακίνας, în mod normal preparată cu brânză, putea suferi o schimbare de rețetă prin adăugarea laptelui și a mierii ce avea ca rezultat transformarea ei într-o altă plăcintă: ἄμυλος πλαθανίτας „plăcinta πλαθανίτας³ cu amidon”, dacă îl considerăm pe ἄμυλος mai degrabă ca adjectiv și nu cu sensul lui obișnuit de „plăcintă cu amidon”⁴.

70. ὁ τυρίτης „Plăcinta cu brânză” (2)

Τυρίτης (*sc.*πλακοῦς) este un cuvânt de glosar, fără atestări la autori. În mod evident este un derivat în -της⁵ de la τυρός „brânză”, desemnând un tip de plăcintă cu brânză. Într-o glosă latinească (*Gloss. s.u.*)⁶ cuvântul este echivalat cu *scribilīta*, numele unei plăcinte romane⁷, la rândul ei împrumutată din greacă. Numele latinesc al produsului fusese reîmprumutat în gr. σκριβλίτης⁸, așa cum atestă lista lui Chrysippos din Tyana. Τυρίτης ar putea fi un echivalent grecesc al lui σκριβλίτης, înlocuit de acesta din urmă în epoca romană.

¹ În ngr. τυρί provine din gr. medie τυρίον, diminutiv al lui τυρός.

² ἦς – formă dorică pentru ἦν.

³ *V.* πλαθανίτας II, C, 59.

⁴ *V.* ἄμυλος II, C, 5.

⁵ *Cf.* G. Redard, *Les noms grecs en -της*, KZ, p. 91.

⁶ *Cf.* LSJ *s.u.* τυρίτης.

⁷ *V.* scribilīta III, B, 29.

⁸ *V.* σκριβλίτης II, C, 65.

Cu prepoziția *ἐν* se formează compusul *ἐντυρίτης*¹, și el un termen de glosar cu care este echivalat numele turtei *libum*.

71. τὸ τυροκόσκινον „Brânza presată”

Τυροκόσκινον este numele unei plăcinte cu brânză, compus din τυρός „brânză” și κόσκινον² „sită”, termen obscur fără etimologie clară.

Singura atestare a cuvântului apare în lista de dulciuri a lui Chrysippos din Tyana, unde se precizează că această plăcintă se obține din presarea brânzei, care, după ce era pusă într-un vas, se strecura apoi printr-o sită (κόσκινον), iar pe deasupra se turna miere într-o cantitate proporțională cu cea a brânzei: (Chrysipp. Tyana. ap. Ath. 647e) ἄλλα πλακούντων γένη· ὀστρακίτης³, ἀπτανίται⁴, ἄμυλον⁵, τυροκόσκινον. τυρὸν ἐκπιάσας καλῶς θές εἰς ἄγγος, εἴτ' ἄνω κόσκινον χαλκοῦν ἐπιθείς διάγε τὸν τυρὸν. ὅταν δὲ μέλλης προσφέρειν, βάλε μέλιτος αὐταρκές ἐπάνω. Prezența numelui plăcinte în lista lui Chrysippos indică, de cele mai multe ori, un împrumut din latină. În lipsa unei atestări în latină a unei forme asemănătoare, ar putea fi vorba de un calc, plecând de la numele unei plăcinte romane necunoscute.

72. ὁ τυροῦς / τυρῶς „Plăcinta cu brânză” (3)

Τυροῦς, cu forma dorică τυρῶς, denumește un tip de plăcintă sau de pâine cu brânză. Numele ei este o substantivizare a adjectivului τυροίς-οῦς, ὄεσσα-οῦσα, ὄεν-οῦν „preparat cu brânză” (sc. πλακοῦς sau ἄρτος), un derivat de la τυρός „brânză”. Cele mai vechi mărturii vorbesc despre acest produs ca despre un tip de pâine, în schimb lexicografii târzii îi atestă și sensul de plăcintă.

În secolul al V-lea a. Sophron scrie într-un fragment din mimul *Soacra* (Πενθερά) că este un tip de pâine dată copiilor. Athenaios, care citează fragmentul, trece și el numele de τυροῦς într-un catalog al pâinilor: (Sophr. fr. 13 Kassel-Austin ap. Ath. 110d) καὶ ΤΥΡΩΝΤΟΣ δ' ἄρτου μνημονεύει ὁ Σώφρων ἐν τῇ ἐπιγραφομένῃ Πενθερᾷ οὕτως· „συμβουλεύω τ' ἐμφαγεῖν ἄρτον γάρ τις τυρῶντα τοῖς παιδίοις ἴαλε”. În același secol autorul de parodii și comediograful Hegemon asociază numele de τυροῦς tot cu un tip de pâine, caracterizând-o ca fiind de mici dimensiuni: (Hegem. 3, 14-5 Brand ap. Ath. 698f)

πεσομένης ἀλόχου τὸν ἀχαικὸν ἄρτον ἀεικῶς,
καὶ ποτέ τις εἶπη σμικρὸν τυροῦντ' ἐσιδοῦσα (...)

Într-un fragment din secolul al IV-lea a. din poemul gastronomic *Viață plăcută* (Ἠδυπάθεια) al lui Archestratos din Gela niște τυροῦντες par a avea proprietăți nocive: (Archestr. 176, 13 Lloyd-Jones ap. Ath. 311a) ἀλλὰ διαφθείρουσι κακῶς τυροῦντες ἅπαντα. Mai târziu, în secolul al III-lea a. Theocrit folosește același cuvânt ca sinonim pentru numele brânzei: (Theoc. 1, 58) τυρόεντα μέγαν λευκοῖο γάλακτος „o brânză mare din lapte alb”, cf. scolia la acest vers: (Sch. in Theoc. 1, 58) τυρόεντα· τυρός. Ar putea fi vorba de o folosire poetică a cuvântului printr-o reetimologizare care pleacă de la sensul adjectivului. Nu este exclusă însă nici o indicație eronată a scoliei, iar sensul cuvântului să trimită și în acest caz la un produs de patiserie.

¹ *V. ἐντυρίτες* II, A, a, 19.

² Cf. Semon. 7, 59; Ar. Nu. 373; id. Fr. 227; Democr. 164, etc.

³ *V. ὀστρακίτης* II, C, 53.

⁴ *V. ἀπτανίτης* II, C, 10.

⁵ *V. ἄμυλος* II, C, 5.

Cele care numesc clar τυροῦς drept un tip de plăcintă sunt lexiconul lui Hesychios și comentariul lui Eusthatios la *Iliada*. Astfel, Hesychios echivalează cuvântul cu πλακοῦς· (Hsch. *s.u.* τυρόεντα) πλακοῦντα, iar Eusthatios, explicând contragerea produsă la forma adjectivală, numește cuvântul fie un tip de pâine (ἄρτος), fie un tip de turtă de sacrificiu πέμμα: (Eustat. *Il.* 4, 77, 17) ἄρτος τις ἢ πέμμα πλατὺ παρὰ τὴν πλάκα, ἵνα ἦ ὡς τυρόεις τυροῦς. Ținând seama de toate aceste mărturii, credem că τυροῦς este unul dintre numeroasele produse de patiserie intermediare între pâine și plăcintă, distincție de altfel greu de stabilit încă din antichitate.

73. ἡ ὑποτυρίς „Brânza trecută prin sită”

Ἐποτυρίς este numele unei plăcinte cu brânză, fiind un compus din prepoziția ὑπό „sub, pe dedesubt, prin” și τυρός „brânză”. Sensul prepoziției se explică probabil prin modul de preparare al produsului, un amestec de lapte cu miere lăsat să se închege într-o formă; compoziția era trecută „printr”-o sită și așezată în aceeași formă în care ulterior se coace.

Singura atestare a numelui apare în lista de dulciuri a lui Chrysippos din Tyana la forma de plural (ὑποτυρίδες), împreună cu o amplă descriere, semn poate al importanței pe care o avea acest preparat culinar în bucătărie: (Chrysipp. *Tyan. ap. Ath.* 647f) ὑποτυρίδες δὲ οὕτως γίνονται. Mai întâi se varsă miere în lapte, iar compoziția este lăsată într-un vas să se prindă. Cu ajutorul unei site se scurge serul, iar apoi totul se trece într-un vas de argint. În rețetă sunt oferite și soluții alternative în caz că lipsesc unele instrumente la prepararea plăcintei: (*ibid.*) εἰς γάλα βαλὼν μέλι ἐκπίεσον καὶ βάλε εἰς σκεῦος καὶ ἔα παγῆναι. ἐὰν δέ σοι παρῆ κοσκίνια μικρά, ἐπίβαλε εἰς αὐτὰ τὸ σκεῦος, καὶ ἔα ἐκρεῖν τὸν ὀρόν. καὶ ὅταν σοὶ δόξη πεπηγέναι, ἄρας τὸ σκεῦος μετὰβαλε εἰς ἀργύρωμα, καὶ ἔσται ἡ ὄψις ἄνωθεν. ἐὰν δὲ μὴ ἦ κοσκίνια, φλαβιλίους καινοῖς χρῶ, ἐν οἷς τὸ πῦρ ῥιπίζεται· τὴν γὰρ αὐτὴν ποιεῖ χρεία. Nu știm dacă rețeta este împrumutată din latină și ce cuvânt latinesc se ascunde în spatele lui ὑποτυρίς. Ca și în cazul lui τυροκόσκινον, ar putea fi vorba de un calc.

74. τὸ φαβᾶτον „Plăcinta din făină de bob”

Φαβᾶτον desemna probabil inițial „făina de bob”, iar apoi o „plăcintă din făină de bob”, contextele unde apare cuvântul fiind însă insuficiente pentru a distinge clar între cele două sensuri. Φαβᾶτον este un derivat de la φάβα „bob” (*Vicia Faba L.*), un împrumut din lat. *faba* „bob”, *cf.* v. prus. *babo* și sl. *bobŭ* cu același sens, fiind un cuvânt de civilizație din nord-estul Europei.

Singurele atestări ale acestei posibile plăcinte sunt exclusiv papirologice, datând după secolul al III-lea p. Inițial cuvântul pare să fi desemnat făina obținută din pisarea bobului, așa cum rezultă dintr-un papir datat între secolele III-IV p., în care φαβᾶτον apare determinat de o unitate de măsură: (*BGU* 3, 849) φαβάτου ἀρτάβην¹. Există, însă, alte două atestări în care același cuvânt pare să însemne un produs de patiserie: într-un papir datat în secolul al IV p. φαβᾶτον ar putea fi o plăcintă oferită „copiilor” sau „sclavilor”: (*PRyl.* 630, 406) φαβᾶτον τοῖς παιδίοις, iar într-un papir datat între secolele VI-VII p. același cuvânt apare după un lung șir de produse culinare: (*PPrag.* I 90, 9) [φ]οβάθου (*sic*) pentru φαβάτου.

75. ὁ Φιλοξένειος „Philoxenos”

¹ Unitate de măsură egipteană de capacitate, variind între 24 și 42 de χοῖνικες, ο χοῖνιξ fiind o măsură de grâu ceva mai mare de un litru.

Φιλοξένειος este un tip de plăcintă (πλακοῦς). Numele ei este o substantivizare la masculin a adjectivului Φιλοξένιος, ον „inventat de către Philoxenos”, un derivat de la numele propriu Φιλόξενος, poet liric originar din Citera la sfârșitul secolului al V-lea a., autor al unui poem gastronomic intitulat Δείπνον „Banchetul”, dar și numele unui mâncău celebru contemporan cu poetul și originar din Leucas, parodiat în comedia veche. Nu se știe cu exactitate de la care din cei doi și-a luat numele produsul, dar este mai probabil de la cel de-al doilea. Această plăcintă, atestată numai la forma de plural, este, așadar, una inventată de către Philoxenos, motiv pentru care produsul culinar i-a luat numele, situație des întâlnită și în cazul altor nume de dulciuri¹. Nu este exclus ca la această situație să fi contribuit și apropierea etimologică de adjectivul φιλόξενος „ospitalier”.

Prima atestare a numelui plăcintei apare la filosoful stoic Chrysippos din secolul III a. într-un fragment citat de către Athenaios: (Chrysipp. *fr.* 10, 2 *ap.* Ath. 5d) ἀπὸ τούτου τοῦ Φιλοξένου καὶ Φιλοξένειοι τινες πλακοῦντες ὠνομάσθησαν. Raportul etimologic dintre numele plăcintei și cel al inventatorului ei reiese clar din fragment. În continuarea citatului Chrysippos povestește că acest Philoxenos era un mâncău atât de doritor să nu împartă bucatele cu ceilalți, încât avea obiceiul să-și deprindă mâna și gâtul cu apă foarte fierbinte, pentru ca, atunci când erau aduse la masă mâncărurile aburinde, să fie singurul care se putea atinge de ele. Din această anecdotă se poate deduce că și plăcinta „Philoxenos” era probabil servită foarte fierbinte.

Mai târziu, în secolul al II-lea p. gramaticul Pollux transcrie greșit numele plăcintei: (Poll. 6, 78) εὐδόκιμοι [...] καὶ οἱ Φιλοξένιοι (sic!), τοῦ Λευκαδίου Φιλοξένου τὸ εὔρημα. Din text reiese deopotrivă că ele erau niște plăcinte apreciate și că erau o invenție a lui Philoxenos din Leucas. Lexiconul Suda, trecând în revistă mai mulți autori de cărți de bucate, pomenește în trecere numele aceluiași plăcinte: (Suid. *s.u.* Τιμαχίδας Ῥόδιος) [...] καὶ Φιλόξενος ὁ Λευκαδίου· ἀφ’ οὗ καὶ Φιλοξένιοι πλακοῦντες. Chiar dacă nu există un fragment din poemul lui Philoxenos, care să confirme existența acestora – în caz că numele plăcintei vine de la cel al poetului –, este evident că trebuie să situăm prima lor atestare către sfârșitul secolului al V-lea a.

76. αἱ φῶκται „Plăcintele fripte”

Αἱ φῶκται este numele la plural al unei plăcinte preparată poate din făină de orz. Forma de plural ar putea proveni de la un posibil *φώκτης, substantivizare a adjectivului verbal φωκτός, ἢ, ὄν „fript”, un derivat de la verbul φώγω „a frige”.

Există o singură atestare pentru numele acestei plăcinte. Lucian, descriind o masă în lucrarea *Lexiphanes*, așează la sfârșit, după feluri de mâncare precum colastră, pâine coaptă pe cenușă, praz, pește, ceafă, gușă și măruntaie de bou, aceste probabile „plăcinte de orz”: (Luc. *Lex.* 3, 5-8) Ἄλλ’ εἰς καιρὸν οὐτοδὶ αὐτὸς ἐμπολήσας γε, ὡς ὀρῶ, πυριάτην τέ τινα καὶ ἐγκρυφίας καὶ γήτεια καὶ φύκας καὶ οἴβον τουτονὶ καὶ λωγάνιον καὶ τοῦ βοῦς τὸ πολύπτυχον ἔγκατον καὶ φώκτας. Bănuim că aceste plăcinte sunt din orz pe baza descrierii gramaticului Pollux pe care el o face unei oale în care se gătea orzul numită (Poll. 109, 9) φώγανον, cuvânt din același radical cu numele plăcintei. Nu este exclus să fie un tip de prăjitură μάζα, gătită în mod normal cu făină de orz.

77. ὁ χαρίσιος / χάρις / ἀρτόχαρις „Recunoștința”

Χαρίσιος (*sc.* πλακοῦς) este un tip de plăcintă. Numele ei este o substantivizare a adjectivului χαρίσιος, α, ον „care exprimă recunoștința”, fiind un derivat de la χάρις

¹ Cf. *s.u.* *crustulum* III, C, 9.

„grație, recunoștință”. Potrivit numai lui Hesychios chiar numele simplu χάρις putea desemna fie o ofrandă de trei turte de sacrificiu de tip πόπανον¹, fie un tip de plăcintă: (Hsch. *s.u.* χάρις) [...] καὶ θύμα ἐκ τριῶν ποπάνων συγκείμενον. τινὲς δὲ πλακούντων εἶδη. Tot el adaugă în continuare că acest tip de plăcintă mai putea fi numită ἀρτόχαρις: (*ibid.*) καὶ ἀρτοχάριτας καλεῖσθαι. În mod evident acest din urmă termen este un compus din ἄρτος „pâine/prăjitură” și χάρις. Atât forma simplă χάρις, cât și compusul ἀρτόχαρις, erau probabil denumiri secundare târzii ale mult mai bine atestatului nume χαρίσιος.

Cea mai veche mărturie a numelui plăcintei χαρίσιος datează din secolul al V-lea a. într-un fragment din comedia lui Aristofan *Comesenii* (Δαιταλεῖς). Athenaios, care citează aceste versuri, nu știe dacă să definească χαρίσιος drept un tip de plăcintă sau unul de pâine. Pentru a exemplifica sensul de plăcintă îl citează pe Aristofan: (Ar. *fr.* 211 Kassel-Austin *ap.* Ath. 646b ΧΑΡΙΣΙΟΣ. τούτου μνημονεύει Ἀριστοφάνης ἐν Δαιταλεῦσιν.)

ἐγὼ δ' ἔλων
πέμφω πλακοῦντ' <ἐς> ἐσπέραν χαρίσιον.

Din acest vers și jumătate se poate înțelege că plăcinta χαρίσιος era trimisă probabil iubitelui sau iubitei pentru a i se solicita o „favoare” (χάρις). Ținând seama și de alte pasaje aristofanești, această favoare era probabil una de natură sexuală, iar plăcinta trimisă în dar trebuie să fi avut o formă sugestivă, de πέος sau de κύσθος, în funcție de persoana căreia i se solicita această favoare². O asemenea plăcintă „de curtare” apare și în piesa *Ploutos*, unde o bătrână i se plânge lui Chremylos că tânărul de care avea grijă în schimbul unor favoruri, o dată îmbogățit, nu mai vrea să audă de ea, deși ea i-a trimis plăcinte și dulciuri. În acel context nu este folosit decât numele simplu πλακοῦς, reluat apoi de numele plăcintei cu lapte ἄμης³. Nuanța de favoare sexuală pe care o implica χαρίσιος este atestată și de faptul că același nume era folosit și pentru a denumi un tip de plantă, care servea drept filtru de dragoste, χαρίσια βοτάνη⁴.

Imediat după fragmentul din Aristofan, Athenaios citează un vers din piesa *Ankylion* (Ἀγκυλίων) a comediografului din secolul al IV-lea a. Eubulos pentru a exemplifica sensul de pâine al lui χαρίσιος. (Eub. *fr.* 1 Kassel-Austin *ap.* Ath. 646b) Εὐβουλος δ' ἐν Ἀγκυλίῳ ὡς περὶ ἄρτου αὐτοῦ ὄντος οὕτωςι λέγει·

ἐξεπήδησ' ἀρτίως πέττουσα τὸν χαρίσιον

Din versul citat nu rezultă că ar fi vorba de pâine, verbul πέσσω/πτω „a coace” determinând în mod normal numele de dulciuri. Este posibil ca Athenaios să fi făcut o falsă legătură între adverbul ἀρτίως „imediat” și substantivul ἄρτος „pâine” sau să fi lucrat pe un text cu lecțiuni diferite, unde substantivul a fost transmis sub forma unui adverb.

Într-un alt context același Athenaios vorbește despre plăcintele χαρίσιοι ca despre unele ce se mâncau cu ocazia unor sărbători nocturne și adaugă că ele primiseră numele de la „bucuria” (χαρά) pe care o produceau. Chiar dacă se pare că χαρά (< χαίρω „a se bucura”) este din același radical cu χάρις, etimologia lui Athenaios este una populară, de vreme ce χαρίσιος este un derivat de la χάρις „recunoștință”: (Ath. 668c) καὶ διωνομάζετο τὰ πεμμάτια τότε χαρίσιοι ἀπὸ τῆς τῶν ἀναιρουμένων χαρᾶς. μνημονεύει Εὐβουλος ἐν Ἀγκυλίῳ λέγων οὕτωςι. De remarcat că, în acest context, Athenaios scrie despre aceste plăcinte ca despre unele de sacrificiu (πεμμάτια). Pentru a exemplifica cele spuse el

¹ V. πόπανον II, A, b, 1.

² Χάρις are această valoare la Aristofan în V. 1347 și Ec. 1047-8. Tot cu valoare erotică mai este atestat și în II. 11, 243; A. Ag. 1206; X. Hier. 1, 34; 7, 6; Trag. Adesp. 402; Pi. Fr. 128; Pl. Phdr. 254a.

³ V. ἄμης II, C, 3.

⁴ Cf. Arist. Mir. 864^b7; Ps.-Plu. Fluu. 17, 4.

citează mai departe același fragment din Eubulos, la care adaugă un vers în plus care preceda versul deja citat: (*ibid.*) καὶ γὰρ πάλαι πέττει τὰ νικητήρια. εἶθ' ἐξῆς φησιν (urmează Eub. *fr.* 1).

În secolul al XII-lea p. Eustathius, comentatorul lui Homer, amintește și el fragmentul din Eubulos și comentează numele plăcintei, reluând cuvintele lui Athenaios: (Eust. *Od.* 2, 175, 16) πέμματα, καλούμενα καὶ αὐτὰ χαρίσια ἐκ τῶν ἀναιρουμένων αὐτὰ, φασι, χαρᾶς. Este de remarcat, în primul rând, interpretarea formei χαρίσιος drept una de neutru singular, de unde pluralul eronat χαρίσια. Pentru Eustathius este vorba clar de niște turte de sacrificiu, de unde echivalarea cu πέμματα – probabil prin contaminare cu acest nume și forma de plural neutru, dacă nu-l interpretăm pe χαρίσια ca pe un adjectiv. Apoi, pe urmele lui Athenaios, numele lor este considerat că trimite la „bucuria celui care primește această plăcintă” și nu la o favoare solicitată, așa cum reieșea din versul lui Aristofan. Este evident că Eustathius îl cunoștea pe Eubulos doar prin intermediul lui Athenaios.

Gramaticii și lexicografii își exprimă aceleași dubii privind sensul exact al lui χαρίσιος. După ce Pollux enumeră χαρίσιοι printre alte dulciuri (Poll. 6, 72), puțin mai departe, deși o numește πλακοῦς „plăcintă”, o consideră în același timp și un tip de pâine: (*id.* 6, 73) καὶ μέντοι χαρίσιον πλακοῦντα εἶναι λέγουσιν. Potrivit lexiconului Suda acest tip de plăcintă era preparat de profesioniști, semn al unei folosiri festive: (Suid. *s.u.* ἀνάστατοι) ... ἐλέγοντο δέ τινες πλακοῦντες καὶ χαρίσιοι.¹ οὔτοι δὲ ἀπὸ τῶν καταλειπομένων συμμιγνύμενοι ἐγίνοντο, καὶ δημιουργοὶ πλάσσουσιν. Pentru exemplificarea definiției lexiconul citează apoi fragmentul din *Comeseni* lui Aristofan. Tot în Suda este definită simplu „un tip de plăcintă”: (Suid. *s.u.* χαρίσιοι) πλακοῦντος εἶδος. Lexiconul lui Hesychios este singurul care atestă o formă de neutru pentru numele plăcintei, χαρίσιον, precizând totodată că unii o numesc „pâine din resturi”: (Hsch. *s.u.* χαρίσιον) εἶδος πλακοῦντων. οἱ δὲ ἄρτον ἀπὸ τῶν λειμμάτων. În sfârșit, comentatorul lui Homer, Eustathius, reluând informații preluate de la gramaticul din secolul al II-lea p. Pausanias, o include, ca și Athenaios într-unul dintre contexte, în rândul turtelor de sacrificiu, comparând-o cu ἀμφιφῶν² și φθόις³: (Eust. *Il.* 4, 263, 14) πεμμάτων εἶδος... οἱ χαρίσιοι. Toate aceste ezitări în definirea plăcintei χαρίσιος trădează dispariția ei cândva între secolele IV-III a., după Comedia Nouă.

78. ὁ χορίνας / χορίνης „Scoică”

În greacă nefiind atestată decât forma de plural, nu știm dacă singularul numelui acestei plăcinte era χορίνας sau χορίνης (*sc.* πλακοῦς). Oricum ar fi, era un tip de plăcintă în formă de scoică sau de melc. Numele ei este un derivat de la χοῖρος „purceluș”, format cu același sufix precum în γλυκίνας⁴ sau τυρακίνας⁵. Numele plăcintei era strâns legat de un alt derivat de la χοῖρος, χορίνη „scoică” (*Cyprea europea*), cochilie gasteropodă a cărei deschizătură alungită și dreaptă a făcut întotdeauna obiectul unei metafore erotice mai ales la comici⁶, fiind un substitut pentru numele sexului femeiesc (κύσθος). Credem că numele plăcintei are legătură cu acest al doilea sens, produsul culinar având o formă sugestivă. În greacă mai este atestat la Herakleides din Siracuza numele unei turte, μυλλός, de forma

¹ Exact aceeași formulare și la Phot. *Lex. s.u.* ἀνάστατοι.

² *V.* ἀμφιφῶν II, A, a, 3.

³ *V.* φθόις II, A, a, 50.

⁴ *V.* γλυκί(ν)ας II, C, 13.

⁵ *V.* τυρακίνας II, C, 69.

⁶ *Cf.* Ar. *Ach.* 773. *V.* J. Taillardat, *Images d' Aristophane*, § 108; prin calc semantic cu același sens lat. *porcus* (Var. R. 2, 4, 10).

sexului femeiesc¹. La Athena exista și un fel de jeton de vot pe nume χοιρίνη cu o formă probabil similară².

Poetul Philoxenos din Citera atestă, în secolele V-IV a. numele plăcinte într-un fragment din poemul *Banchetul* (Δείπνον). Adjectivele care-l determină sunt foarte impresionante, creații lexicale originale de o întindere greu de cuprins cu ochii: (Philox. *fr.* e12-5 *ap.* Ath. 643b)

ἐπεὶ γ' ἐπένειμεν ἐγκατακνακομιγῆς πεφρυγμένον
 πυροβρομολευκερεβιθοακαιθιδομικριτριαδυβρωματοπαντανάμικτον
 ἄμπυκτι καριδία· στιχὰς παρεγίνετο τούτοις σταιτινοκογχομαγῆς χώ
 ψαιστελαιοξανθεπιπαγκαπύρωτος χοιρίνας³.

Deși textul lasă loc la multe interpretări⁴, propunem o traducere, care să încerce să definească mai bine plăcinta χοιρίνας: „toate-la-un-loc-amestecate:-grâu-odos⁵-alb-năut-galben-ales-excelent-n-mâncare cu o coroană de faguri împrejur; la rând erau așezate plămădite-din-făină-de-grâu-și-linte și prăjite-n-ulei-aurii-și-foarte-crocante «plăcintele scoică»”. Din punct de vedere al ingredientelor, reținem cel puțin că erau făcute din făină de grâu și linte și prăjite în ulei, precum ταγηνίας⁶.

Mai există o singură mărturie despre această plăcintă, de dată incertă însă. Athenaios spune că autorul opsartitic Iatrocles, dificil de plasat din punct de vedere temporal, scria în cartea sa *Despre Plăcinte* (Περὶ Πλακούντων) și despre această produs de patiserie: (Iatrocl. *ap.* Ath. 647b) ΧΟΙΡΙΝΑΙ. τούτων μνημονεύει Ἰατροκλῆς ἐν τῷ περὶ Πλακούντων. Fără să ofere un alt amănunt despre el, Iatrocles pomenește apoi numele plăcintelor πυραμοῦς și πυραμίσ⁷, urmând să facă precizarea că „acestea” erau oferite ca premiu celui care a reușit să stea treaz în timpul unei παννυχίς „sărbătoare nocturnă”: (*ibid.*) αὐται δὲ ἄθλα τίθενται ταῖς παννυχίσι τῷ διαγρυπνήσαντι. Din context nu reiese clar dacă această precizare se referă și la plăcinta χοιρίνας sau numai la πυραμοῦς / πυραμίσ. Lexicografii antici nu înregistrează sensul culinar al lui χοιρίνας.

79. τὸ χόριον „Placenta”

Χόριον denumește propriu-zis membrana care învelește un foetus, placenta⁸, sau membrana care învelește pe interior un ou⁹, numele fiind probabil un derivat din rădăcina *gher- „a conține”¹⁰. La plural, τὰ χόρια, denumesc un tip de plăcinte preparate cu miere și lapte, găsite împreună într-o membrană. Este de remarcat raportul invers între πλακοῦς „plăcintă” și sensul luat de latinescul *placenta* „plăcintă > placenta” în limbajul medical, datorat poate unui calc semantic.

Cele mai vechi atestări ale numelui acestei plăcinte datează din comedia veche. Într-un fragment din piesa *Horai* (Ἔρωαι) atribuită lui Aristofan un personaj vinde astfel de produse de patiserie alături de alte alimente din cele mai diverse: sturzi, pere, faguri de miere, măsline, colastră, rânduici, greieri și carne de diverse animale nou născute: (Ar. *fr.* 581, 3-4 Kassel-Austin *ap.* Ath. 375c)

¹ V. μυλλός II, A, c, 6.

² Cf. Ar. V. 333.

³ Χοιρίνας este conjectura lui Meineke, pentru ceea ce manuscrisele aveau χοιρινισ.

⁴ Textul este de neînțeles fără operarea unor conjecturi. Le-am preferat pe cele ale ediției Gulick (Ath. 643b).

⁵ Plantă erbacee asemănătoare cu ovăzul, care crește prin semănături; ovăz sălbatic (cf. Thphr. *HP* 8, 9, 2).

⁶ V. ταγηνίας II, A, a, 47.

⁷ V. πυραμοῦς II, C, 62.

⁸ Cf. Hp. *Nat. Puer.* 16; Arist. *HA* 562^a6; Dsc. 3, 150; Gal. *UP* 15, 4; Ruf. *Onom.* 230; Porph. *Marc.* 32, etc.

⁹ Cf. Arist. *GA* 754^a1.

¹⁰ Cf. P. Chantraine în *DELG s.u.* Pentru alte ipoteze u. Pokorny 442.

αὐτὸς δ' ἀνὴρ πωλεῖ κίχλας, ἀπίους, σχαδόνας, ἐλάας,
πῦον, χόρια, χελιδόνια, τέττιγας, ἐμβρύεια.

În cadrul Comediei Noi din secolul al IV-lea a. Alexis descrie plăcinta în piesa *Sărbătoarea nocturnă* (Παννυχίς ἢ Ἐριθοί) ca fiind de culoare albă și dulce, asociind-o cu numele turtei *κάνδαυλος*¹: (Alex. *fr.* 178 Kassel-Austin *ap.* Ath. 516 e-f)

ἄνθρωπ' ἐπίπαιζε· μόνον [ἀλλ'] ἀπαλλάγηθί μου
.... κανδαύλους λέγων καὶ χόρια καὶ
βατάνια πᾶσαν .... τὴν ἡδονήν.

În aceeași perioadă comediograful Eubulos, într-un fragment din piesa *Fericirea* (Ὀλβία), spune că plăcintele χόρια sunt vândute într-o piață din Athena împreună cu multe dintre alimentele citate anterior de către Aristofan, la care se adaugă smochinele, strugurii, sfeclele, merele și diverse flori (Eub. *fr.* 74 Kassel-Austin *ap.* Ath 640c), iar într-un fragment din piesa *Doicile* (Τιθαί) aceste plăcinte sunt servite cu vulvă de scroafă, colastră și peștele „lup de mare” (*id. fr.* 109 Kassel-Austin *ap.* Ath. 311d).²

Athenaios trece χόρια în catalogul dulciurilor, definindu-le ca pe un aliment preparat cu miere și lapte: (Ath. 646e) ΧΟΡΙΑ βρώματα διὰ μέλιτος καὶ γάλακτος γινόμενα.³

Numele de χόριον intra și într-un proverb: (Theoc. 10, 11) χαλεπὸν χορίω κύνα γεῦσαι, cu un sens incert. Ar trebuie plecat de la sensul de „placentă” al cuvântului și tradus „este rău ca o cățea să-și mănânce placenta”, potrivit unei credințe populare care spunea că această ingerare, frecventă la multe animale⁴, le făcea pe cățele, încă nesătute, să-și mănânce și puii.⁵

80. τὸ ψαθύριον „Fărâmicioasa”

Ψαθύριον este un tip de plăcintă (πλακοῦς) uscată și fărâmicioasă. Numele ei este un derivat de la adjectivul ψαθυρός „friabil, fragil”⁶, din același radical cu verbul ψαθάλλω „a răzui, a freca”, formă populară pusă în legătură cu ψαίω și ψῆν din aceeași sferă semantică.

Cea dintâi atestare apare în catalogul dulciurilor întocmit de către Athenaios, care-i menționează forma de neutru plural, echivalând-o cu numele plăcintei ψωθίον: (Ath. 646c) ΨΩΘΙΑ τὰ ψαθύρια.

Vânzătorul acestei plăcinte se numea ψαθυροπώλης, potrivit lui Socrates Scholasticus⁷ Scholasticus⁷ și lui Sozomenos⁸. Acesta din urmă pune în legătură numele plăcintei cu numele numele propriu Ψαθυριανοί (*ibid.*).

Numele plăcintei mai este atestat în secolul al VII p de către Leontinos în *Vita Symeonis Sali* (Leont. *N. u. Sym.* 8, 55, M. 93, 1737B), iar mai târziu, în secolul al XII-lea p., Eusthatus, care-l citează pe Athenaios, spune despre ea că este un tip de plăcintă, numită ulterior ψωθίον⁹: (Eust. *Od.* 1, 350, 36) ἀφ' οὗ αὐθις τὸ ψήχω ὁμοίως ἐκ τοῦ ψῶ, καὶ

¹ *V. κάνδαυλος* II, A, a, 28.

² *Cf.* Theoc. 9, 19 și *Sch. ad loc.*

³ Reluat de către Hsch. *s.u.* χόρια.

⁴ *Cf.* Arist. *HA* 611^a18; Thphr. *Fr.* 175.

⁵ *Cf.* Suid. *s.u.* χαλεπὸν χορίω κύνα γεῦσαι· τὸ ἔλυτρον τοῦ ἐμβρύου χόριον καλεῖται. οἱ δὲ κύνες γευσάμενοι τούτου καὶ τοῖς ἐμβρύοις ἐπιβουλεύουσι, διὰ τὸ λίχνον.

⁶ Caracterizând produse de patiserie la Gal. 6, 523.

⁷ *Socr. H. E.* 5, 23, 7; *id. M.* 67, 648A

⁸ *Soz. H. E.* 7, 17, 11; *id. M.* 67, 1468A.

⁹ *V. ψωθίον* II, C, 81.

τινες πλακοῦντες, ψώθια, ἤγουν ψαθύρια κατὰ τοὺς παλαιούς. Lexicografii antici nu înregistrează cuvântul.

81. τὸ ψωθίον „Dumicatul”

Ψωθίον, cu varianta de feminin ψωθία, este un tip de plăcintă (πλακοῦς). Acesta este un sens secundar, derivat de la cel inițial de „bucată de pâine, dumicat”, pe care se pare că îl avea cuvântul. Etimologic este un derivat cu vocalism ω de la grupul de verbe *ψήω, ψήχω, ψώχω „a răzui, a freca”, dintr-un radical *bhes- cu același sens, atestat și în scr. *bá-bhas-ti* „a măcina”¹. Este vorba probabil de un produs de patiserie uscat și fărămicios.

Athenaios include ψωθίον în lista sa de dulciuri și îl echivalează cu forma de neutru plural ψαθύρια, numele unei alte plăcinte², citând pentru exemplificare un vers izolat din piesa piesa *Bune de nimic* (Κραπαταλλοί)³ a comedigrafului din secolul al V-lea a. Pherecrates: (Pherecr. fr. 86 Kassel-Austin ap. Ath. 646c) ΨΩΘΙΑ τὰ ψαθύρια. Φερεκράτης Κραπατάλλοις.

λήπει δ' ἐν "Αιδου κραπάταλον καὶ ψωθία.⁴

În lumea imaginară închipuită de către Pherecrates în comedie, aceste plăcițele erau primite de către cei ce intrau în Hades alături de moneda de mică valoare numită κραπαταλλός, ce echivala cu o drahmă. Este posibil ca plăcițele să fi fost rotunde și la fel de mici ca aceste monede. Poate din aceeași perioadă cu Pherecrates datează și un alt fragment de comedie înregistrat în *Comica Adespota*, din care rezultă alt sens al lui ψωθίον: (*Com. Adesp.* 342, 27)⁵ ψωθία τὰ ὑποκάτω τ[οῦ ἄρτου. Din cele câteva cuvinte păstrate pare să denumească aici „blatul” pâinii.

Sensul lui ψωθίον era nesigur încă din antichitate. În continuarea exemplului din Pherecrates, Athenaios citează doi gramatici care înțelegeau diferit cuvântul. În secolul II a. Apollodoros din Athena și Theodoros în *Cuvinte attice* spuneau că ψωθία denumeau „dumicatele” de pâine, pe care alții le numeau ἀττάραγοι⁶: (*Apollod. fr.* 283 și *Theod. fr.* 2 ap. Ath. 646c) Ἀπολλόδωρος δ' ὁ Ἀθηναῖος καὶ Θεόδωρος δ' ἐν δ' ἐν Ἀττικαῖς Γλώσσαις τοῦ ἄρτου τὰ ἀποθραυόμενα ψωθία καλεῖσθαι, ἃ τινὰς ὀνομάζειν ἀττάραγους.

Potrivit comentatorului lui Homer, Eusthatus, care se inspiră din Athenaios, este un tip de plăcintă (πλακοῦς), pe care cei mai vechi o numeau ψαθύριον: (*Eust. Od.* 1, 350, 36) ἀφ' οὗ αἰθις τὸ ψήχω ὁμοίως ἐκ τοῦ ψῶ, καὶ τινες πλακοῦντες, ψώθια, ἤγουν ψαθύρια κατὰ τοὺς παλαιούς. Gramaticului Pausanias, citat de același Eustanthius, înțelegea prin ψώθια „bucăți de pâine prăjită” sau „blatul”⁷ acesteia: (*Puas. Gr.* 6, 1 ap. *Eust. Od.* 2, 141, 37) τοιαῦτα δέ τινα καὶ τὰ παρὰ τῷ Πausανίᾳ ψώθια, ἃ περ ὑπερόπτων ἄρτων εἰσὶ θραύσματα ἢ τὰ ὑποκάτω τοῦ ἄρτου.

¹ Cf. M. Mayrhofer, *Kurzgefasstes etymologisches Wörterbuch des Altindischen*, Heidelberg, 1956, vol. 2, p. 409.

² V. ψαθύριον II, C, 80.

³ Κραπαταλλός este numele unei obiect de mică valoare. Pherecrates îl folosește cu sensul de monedă utilizată în Hades, cf. Poll. 9, 83.

⁴ Pentru diversele lecțiuni propuse pentru acest vers și pentru înțelesul său cf. ediția lui Athenaios a lui Luciano Canfora, p. 1673, n. 4.

⁵ Cf. Phot. *Lex. s.u.* ψωθία.

⁶ Cf. Poll. 7, 23 și Hsch. *s.u.* ἀττάραγος· τὸ ἐλάχιστον· οἱ δὲ τὰς ἐπὶ τῶν ἄρτων φλυκταίνας, οἱ δὲ τὰς καλουμένας ψίχας. Folosit figurat cu sensul de „foarte puțin lucru”, cf. Call. *Epigr.* 46, 9.

⁷ Cf. Hsch. ψώθιον· τὸ ὑποκάτω τοῦ ἄρτου (cf. Suid. *s.u.*; Ps. Zonar. *s.u.*; Phot. *Lex. s.u.*) și ψώθια· τὰ τοῦ ἄρτου ἀποθραύσματα, καὶ τὰ ὑποκάτω.